

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Mišel Androić

**STRATEGIJA U NUKLEARNO DOBA:
FILOZOFIJA RATA POSLIJE CLAUSEWITZA**
Diplomski rad

Mentorica: dr.sc. Ankica Čakardić, doc.

Zagreb, 2015.

Sadržaj

Uvod - Zašto filozofija rata?	1
Elementi ratne teorije	11
Teoretske definicije rata	11
Od antike do Clausewitza	12
Clausewitz	14
Marksizam	15
Suvremeni interpreti	17
Postoji li definicija rata?	21
Sun Zi i Clausewitz: Sinteza i iznalaženje elemenata strateške teorije	22
Sistematizacija rata: razine rata i temeljne odredbe	22
Umijeće ratovanja (Sunzi)	27
O djelu i autoru	27
Pet elementarnih procjena i značenje strateškog umijeća	28
Važnost obmane i upotrebe tajnih agenata	33
Odnos vojske i vladara - Civilno-vojni odnosi	34
Efikasnost i dugotrajno ratovanje	36
O ratu (Carl von Clausewitz)	38
Uvodne napomene o djelu i autoru	38
Rat kao primarno društven, ne znanstven fenomen	41
Realan i apstraktan rat - paradoksalno trojstvo rata	43
Strateška potreba kritičke analize i poznavanja povijesti	45
Specifičnost strateškog genija i njegov utjecaj na teoriju i rat	47
Efikasno vođenje strategije (Određivanje kulminativne točke)	50
Superiornost obrane nad napadom	51
Napadačka strategija - Odlučujuća točka	54
Volkskrieg (narod pod oružjem) - snaga u slabosti	58
Post-Clausewitzovo doba?	61
Ostali teoretičari: Od "geometrijskih principa" do "strategije odvrćanja"	62
Antoine de Jomini	62
Pomorska i zračna strategija	64
Brodie, Kahn i Schelling - Strategije odvrćanja	65
Terorizam - najveći suvremeni strateški izazov	73
Strategija suvremenog terorizma i utjecaj maoizma	74
Strategije protu-terorizma	76
Zaključak	79
Bibliografija	80
Knjige	80
Članci	85

STRATEGIJA U NUKLEARNO DOBA

(FILOZOFIJA RATA POSLIJE CLAUSEWITZA)

Sažetak:

Ovaj rad je posvećen ekspoziciji pojma strategije i njene aplikacije na prirodu sukoba. Unutar ovog rada je u više navrata rečeno da cilj strategije (barem one kvalitetne) nije u sukobu, već u pobjedi koja zaobilazi ili marginalizira sukob, dakle, teza je da svaka primjena nasilja implicira poraz strategije. Bez obzira da li se radi o vojnoj, političkoj ili poslovnoj strategiji, ona je proces šireg i dubljeg razmatranja, temeljite analize i planiranja rješenja nekog problema. Uz detaljniju obradu Sunzija i Clausewitza ukazat ću na trajnu vrijednost i utjecaj klasične teorije na suvremenu stratešku misao. Tri pojave suvremenog doba (Nuklearno oružje, masovni mediji i Ujedinjene Nacije) su ipak promijenile naše poimanje strategije, vojna komponenta strategije je znatno marginalizirana i naglasak je stavljen na političke i moralne faktore. U nuklearno doba fokus strategije više ne može biti u uništenju neprijatelja već u kompromisu. Terorizam se, također, ne može riješiti primjenom vojne sile već uvlačenjem političke i moralne obzirnosti u strateške proračune.

Ključne riječi: *Filozofija rata, strategija, vojna povijest, filozofija politike, međunarodni odnosi.*

STRATEGY IN THE NUCLEAR AGE

(PHILOSOPHY OF WAR AFTER CLAUSEWITZ)

Summary:

This work is dedicated to the exposition of the term "strategy" and its application on the nature of conflict. It has been said multiple times within this work that the point of well thought strategy is not in conflict, rather it's in victory that avoids or marginalizes conflict. The general thesis is that every successive use of violence implies the defeat of strategy. Regardless, if it is military, political or business strategy, strategy is a process of wider and deeper considerations, thorough analysis and problem solving. Classical strategic theory of Sunzi and Clausewitz presents a lasting value and influence on the modern strategic thought. However, three modern phenomena (United Nations, nuclear weapons and mass media) have changed our understanding of strategy by marginalizing its military component and substituting it with a higher regard towards political and moral factors. In the nuclear age the goal of strategy can no longer be destruction of the enemy, rather it is in compromise. The latest strategic challenge, terrorism, as well can't be solved with the application of military force, instead strategic calculations will primarily have to take into account political and moral considerations.

Keywords: *Philosophy of war, strategy, military history, philosophy of politics, international relations.*

Uvod - Zašto filozofija rata?

Rat je složen fenomen za kojeg postoje mnogi pokušaji definicija.¹ Uvodno će biti dostatno definirati rat kao čin organiziranog nasilja između dvije ili više skupina. Povijest civilizacije je neodvojiva od ratova, iako ne postoje egzaktni podaci ipak neke procjene ističu da je u povijesti zabilježeno 16 000 ratova u kojima je stradalo oko 3 milijarde ljudi. Od toga, otkad se bilježe ratovi, procijenjeno je da je samo 8% vremena ili 300 godina pisane povijesti vladao mir. Od postanka suvremenih država (za što se često uzima Westphalski mir, 1648.) teško je naći i jedan dan bez rata; 54 od 158 država krajem prošlog stoljeća bilo je pogođeno ratom. U 20. stoljeću bilo je oko 170 milijuna žrtava od čega je u Drugom svjetskom ratu nestalo 50 milijuna života. Unatoč novim političkim promjenama i pravnim restrukturiranjem rata koji je međunarodno pravno zabranjen (osim prava na obranu i kolektivne odmazde protiv agresora) 7. Poveljom Ujedinjenih nacija, u zadnjih 50 godina u svijetu je ubijeno 35 milijuna ljudi u 170 ratova.² Bilo kakva marginalizacija rata, makar i s najboljim pacifističkim namjerama, usprkos ovim podacima, ne može rezultirati kvalitetnim argumentom, također bilo kakvo moralističko odbijanje rata ga neće ukinuti, nego bi, Freudovim riječima, pokazivalo na psihopatološki odnos čovjeka prema smrti, što je tvrdnja koja ima svoju težinu posebno ako se uzme u obzir da *a priori* moralna diskvalifikacija rata nikako ne može pomoći u njegovu razjašnjenju³. Dapače, zbog učestalosti rata mogli bismo cinički konstatirati da je mir rijetko skretanje od ljudske prirode u permanentno stanje kojem se uvijek vraćamo, često nakon zasićenja pokoljem. Zbog toga neki tvrde da u mnogim europskim jezicima za riječ "mir" ne postoji oblik za množinu⁴.

Glavna tema ovog rada će biti ispitivanje odnosa rata i politike kroz perspektivu *strategije*. Strategija ima višestruko značenje ali za potrebu ovog uvoda dovoljno je reći da je strategija najviša razina procesa planiranja i rješenja nekog problema. Pošto se problemi moraju nadvladati, strategija implicira "sukob" ili natjecanje. Problemi mogu biti u obliku žive sile (kao neprijatelja) ili apstraktni problemi (poslovni, matematički, financijski itd.).

¹ Za definicije rata i iscrpnu analizu vidi u : Q. Wright, *A Study of War*, The University of Chicago Press, 1942.

² Podaci su preuzeti iz: Mirko Bilandžić. *Sjeme zla: elementi sociologije terorizma*, Plejada, Zagreb 2010. str. 24-25

³ Sigmund Freud, *Reflections on War and Death*; Prev. A. A. Brill and Alfred B. Kuttner. New York: Moffat, Yard & Co., 1918; Bartleby.com, 2010. www.bartleby.com/282/.

⁴ Žarko Puhovski, „Rat – nastavak moralnosti drugim sredstvima“, u: P. Matvejević: *Književnost, kultura, angažman*, Prometej, Zagreb 2003. str. 244

Strategija nužno ne podrazumijeva nasilje, iako je dominantan aspekt nasilja u strategiji njena vojna primjena u ratovima, teza ovog rada će biti u suprotnom stavu kojim se ističe da kontinuirana primjena nasilja vodi prema sukcesivnom porazu strategije, te će ovaj rad posvetiti tome da pokažem kako je u esenciji strateškog razmišljanja *pobjeda bez nasilja* ili pobjeda koja nasilje marginalizira. Iako je naziv ovog rada *Strategija u nuklearno doba*, čitatelja bi moglo zbuniti što će najveći dio rada posvetiti klasicima i određivanju elemenata strategije, kasnije će postati jasno da se suvremeno strateško razmišljanje nije značajno izmijenilo naspram svojih klasičnih osnova, to najviše vrijedi u nuklearno doba gdje su taktičke i operativne opcije postale toliko limitirane i potvrdile da samo strategija može imati odlučujuću ulogu. Podnaslov u kojem se izriče priroda sukoba *poslije Clausewitza*, indicira da je ipak došlo do stanovite promjene u strategiji i odstupanja suvremene strategije od klasičnih teorija, naznačit ću koje su to promjene i zašto su bitne.

Da bismo ukinuli rat moramo ga shvatiti, da bismo ga shvatili u potpunosti moramo ga iskusiti. Mnoga su cijenjena i sada temeljna djela o ratu, od Sun Zia (romaniziranog kao Sun-Tzu) do Carla von Clausewitza, bila djela vojnika koji su rat upoznali i u praksi a ne samo kao predmet proučavanja. Od vremena Heraklita preko Wittgensteina i dalje, rat je uvijek ostavljao svoj trag i u djelima „neprofesionalnih” teoretičara rata, filozofija se nije mogla odijeliti od tako važnog poziva ili naprosto nametnute uloge, s jedne strane i zbog toga što je nemoguće stvoriti cjelokupnu predodžbu o društvu ali i čovjeku bez upoznavanja fenomena rata. Zato i ne smije čuditi da su Sokrat, Ksenofan, Descartes, Wittgenstein itd. bili vojnici. Rat je zaokupljao pozornost i pripadnicima klera, od kojih su najznačajniji Sv. Augustin i Toma Akvinski.⁵ Rat je uvijek bio podložan filozofskoj analizi ili naprosto shvaćanju *sui generis* unutar nekih filozofskih sistema. Filozofija rata se je razvijala paralelno sa filozofijom, ona je pokušala rat sagledati sa više strana i u tome rat podvesti ili pod zajednički princip ili ga naprosto raščlaniti u kategorije. Filozofija rata je dakle eklektični skup teorija koje nastoje dati odgovor na četiri ključna pitanja:

1. *zašto* se vodi rat
2. *kako* se vodi rat
3. između *koga* se ratuje i konačno
4. kako bi se rat *trebao* voditi i naposljetku zaključiti

⁵ Tradicija tzv. "pravednog rata" potječe iz radova tih dvaju mislioca; T. Akvinski obrađuje problem rata i pravo na njega u svojem djelu *Summa Theologica*, II-II, pitanje 40; Sv. Augustin u svom djelu *De Civitate Dei*, knjiga XIX, posebno poglavlja 7. i pog. 15

Kad smo u stanju dati konkluzivan odgovor na ova četiri pitanja, tek tada možemo krenuti prema odgovoru na pitanje „što je to rat?“. Odgovor na to pitanje ne možemo dobiti isključivo teoretskim uvidima jer bez iskušenja rata u praksi teorija će uvijek odstupati od činjenica. Posebno ću naznačiti da ono što povezuje klasične i najznačajnije suvremene strateške teoretičare i među njima teoretičare rata je saznanje da rat nije predmet prirodnih znanosti već je on društveni fenomen, čin društvene interakcije. Prema tome, ratna zbivanja se ne mogu lako (ili uopće) kvantificirati kao znanstveni podaci, u ratu uzroci neće davati iste posljedice upravo zbog toga što je rat interakcija između dvaju protivnika. Ta interakcija stvara "paradoksalnu logiku rata" gdje strategija ili radnja koja je jednom uspjela, najvjerojatnije više neće uspjeti jer će njezin uspjeh natjerati neprijatelja da se prilagodi; ovdje vrijedi i obrnuta situacija u kojoj neka radnja koja nije uspjela može natjerati protivnika da zaključi da se to više neće ponoviti ali onda upravo ponavljanje iste strategije bi bilo uspješno zbog strateškog iznenađenja; rat time postaje kontinuirani dinamički proces nadmudrivanja⁶. Zbog toga, upravljanje ratom se od strane najvažnijih teoretičara, od antike pa sve do suvremenog doba smatra umijećem a ne znanošću. Iako su mnoga djela o ratu pokušala filozofirati o ratu, ona su se ipak većinom dijelila na priručnike i manje osvrte na sam fenomen rata. Od klasičnih djela koja su pokušala obuhvatiti rat kao totalitet, najvažnija su djela Sun Zia "*Umijeće ratovanja*" i Carla Clausewitzza "*O ratu*"⁷. Ona predstavljaju pokušaj sveobuhvatne teorije rata i temelj iz kojega se danas gradi vojna ali i opća, strateška teorija. Razlog njihove aktualnosti je upravo u filozofskom pristupu ratu i analizi elemenata na kojima počiva, koji su naposljetku sintetizirani u teoriju a ne nacrt ili formulu ratovanja. Ta dva djela ću koristiti kao temelj za razmatranje kompleksnog odnosa rata i politike.

Zašto onda filozofija rata ili općenito studiranje strategije? Naprosto zato jer teorije drugih disciplina, od sociologije, psihologije, povijesti, biologije, političkih znanosti i njihove interdisciplinarne studije o ratu, ostaju limitirane ne samo unutar metodologije njihova vlastita područja već i njihovim pretpostavkama da postoji znanstveno utvrdiv razlog ili mehanizam rata kojime se ratovi, njihov tok i krajnji rezultat, mogu predvidjeti. U tom smjeru se kreću suvremene analize rata, od upotrebe socioloških i bihevioralnih modela do systemske analize i prediktivnih modela futurologije⁸. Cilj ove kritike nije u obezvređivanju napora društvenih

⁶ Van Creveld, M., *On Future War*, Brassey's (UK), London, 1991. str. 120-123

⁷ Michael I. Handel, *Masters of War: Classical Strategic Thought*, Frank Cass, London, 2005. str. 1-14

⁸ na temu futurologije vidi: Herman Kahn *The Year 2000* (1972.); Alvin Toffler, *Future Shock* (1970.) i *The Third Wave* (1980.) radi se o pretencioznim i često pogrešnim predviđanjima; za kritiku futurologije kao dijela historicizma vidi Karl Popper *The Poverty of Historicism* (1957) Iako Popperova kritika marksizma kao historicizma, i historicizma općenito, ima svojih mana, Popper ipak daje vrijednu kritiku pogrešnog

znanosti, već u tome da se teorija tih disciplina ne distancira od prakse i da se shvati da društveno okruženje, zbog svog kontingentnog i reaktivnog karaktera, nije u potpunosti prikladno za primjenu znanstvene metode. Sociologija, psihologija, politologija i antropologija mogu biti korisne pod uvjetom da se korelacija između pojava ne pretvori u određivanje zakonitosti ili kauzaliteta. Njihova najveća korisnost za strateško područje je u obogaćivanju znanja o društvenim prilikama, poput rata i terorizma. U toliko kompleksnom području poput strategije, pojmovi poput "modela" i "predikcije" su ne samo pretenciozni već, ako se oslanjamo isključivo na njih, i opasni. Inteligentan i prilagodljiv neprijatelj će nas eventualno prisiliti da revidiramo naše modele. Jedan od glavnih motiva pisanja ovog rada je suprotstavljanje filozofije rata ne samo naivnim pokušajima unošenja znanosti u društvenu problematiku rata i politike nego i pokušaja dehumanizacije društvenih praksi (poput rata i politike) kroz takve modele. Jedan od problematičnih pristupa politici jest politički realizam, saznanje da u sustavu međunacionalnih odnosa vlada anarhija i da je moć u postizanju ciljeva (strateških interesa) jedino čemu države teže. Iako počiva na čvrstim temeljima, ono što realizam čini realnim je upravo opservacija prakse međunacionalnih odnosa. Realizam si uzima za pravo da na međunacionalne odnose gleda kao na stvari. Ako bismo uzeli za primjer da je politika racionalno instrumentalna, i da je rat također takav, moglo bi se pretpostaviti da bilo kakav moralni i širi etički obzir ne bi smio postojati između ljudskih odnosa jer su "realne" stvari (materijalna dobit) oni praktički ciljevi kojima se teži. Ovakav pragmatizam stvara pesimističko uvjerenje da su međuljudski odnosi već unaprijed određeni uglavnom negativnim aspektima ljudske prirode ili "racionalnim" odabirom" koji je često, ako ne i isključivo egoistički. Naposljetku to rezultira cinizmom koji je svojstven današnjem političkom diskursu. Od Tukidida do Hobbesa, kad se sa potonjim realistička teorija učvrstila u svojim temeljima⁹, rat je bio prikazan kao prirodno stanje i ljudska sebičnost je bila sastavni dio ljudske prirode. Politički realizam ultimativno postaje žrtvom vlastitih "truizama" o primatu moći i interesa i zbog toga se mora dovesti u pitanje logička i etička ispravnost argumenata političkih realista. Mora se napomenuti da politički realizam ne predstavlja uniformnu teoriju, već unutar nje postoje znatna razilaženja. Bitan je rascjep između

tumačenja znanstvene metode unutar društvenih znanosti i povijesti kao prediktivnih modela. Ukratko, Popper smatra da znanje napreduje po principu pokušaj/pogreška i tome shodnog postepenog shvaćanja kontingencija (povijesnih događaja), dok futurologija i historicizam koriste povijesne događaje kao premise za izgradnju definitivnih (ne-falsifikabilnih) teorija.

⁹ O važnosti Hobbesijanske koncepcije prirodnog stanja za realističku misao vidi: Morgenthau, Hans. *Scientific man versus power politics*, Chicago: University of Chicago Press, 1967. str. 113; i Smith, Michael J. *Realist thought from Weber to Kissinger*, Baton Rouge: Louisiana University Press. 1986. str. 13.

ofanzivnih realista i defanzivnih realista. Ofanzivni realisti smatraju da je svojstveno silama unutar međunacionalnih odnosa da se uvijek natječu i svaka želi biti najmoćnija u sustavu. Defanzivni realisti vjeruju da su vlade toliko zaokupljene teretima međunacionalne politike da se obično koncentriraju na preživljavanje, a na drugim sigurnosnim pitanjima teže samo ostvarivanju dobitaka¹⁰. Unatoč toj podjeli, već navedene osnovne pretpostavke realizma vrijede za sve njegove varijacije.

Razrada elemenata strategije će poslužiti kao temeljni orijentir cijeloga rada. Na početku ću pokušati dati definiciju rata uspoređujući definicije klasičnih i suvremenih mislioca. Nakon toga fokus će biti na općenitijem određivanju elementarnih karakteristika rata, što ga čini i što se u ratu ne mijenja bez obzira na povijesne i tehnološke okolnosti. Posebniji dio analize će činiti obrada teorija Clausewitz a i Sun Zia, dviju najznačajnijih strateških teorija do današnjeg dana i od jedinih teoretičara koji se s pravom mogu zvati filozofima rata. Analizirat će se glavne značajke teorija tih dvaju filozofa rata i po mogućnosti njihova upotrebljivost za suvremeno poimanje rata i međunacionalne odnose. Potom ću se osvrnuti na istaknute ideje ostalih relevantnih teoretičara bez čijeg utjecaja je nemoguće trenutno shvaćanje politike i rata, ovdje ću više pažnje posvetiti strategiji "odvraćanja" (*deterrence*), koja je od iznimne važnosti za strategiju nuklearnog doba; pokazat ću kako se nuklearna strategija bez "odvraćanja" ne može zvati strategijom, dakle postavlja se pitanje može li uopće postojati strategija uz aplikaciju nuklearnog oružja.

Strategiju je nemoguće odvojiti od povijesnog konteksta jer je on integralan dio onoga što omogućuje shvaćanje strateškog djelovanja. Povijesni presjek rata prelazi okvire ovog rada, ali po tom pitanju smatram da je od najveće važnosti napomenuti da ono što čini rat i strategiju i motivira njihov razvoj se može naći u *povijesnom procesu transformacije politike*. U usporedbi sa političkim faktorima, razvoj tehnologije je uvijek bio sekundaran i popratni fenomen, zbog toga tehnokratski fetišizam nije nimalo opravdan. Od početka poimanja suverenosti u 16. stoljeću a time i relativno suvremenog poimanja država u 17. stoljeću, preko pojave i evolucije "nuklearne strategije" i zalaza konvencionalne strategije vođenja rata između nuklearnih država, do aktualnih zbivanja poput "hladnog mira" između Rusije i NATO saveza, uvidjet će se da tehnološki faktori igraju marginalnu ulogu¹¹. Što se tiče

¹⁰ Navedeno u: Collins, A. (ur.) *Suvremene sigurnosne studije*, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i Politička kultura, Zagreb, 2010. str. 39-40

¹¹ Izvrstan pregled povijesti tehnologije i njenog utjecaja na rat i strategiju je: Martin van Creveld, *Technology and War*, Free Press 1991; također izvrstan pregled povijesti je Michael Howard, *The Invention of Peace and the Reinvention of War*, London 2001, gdje britanski ugledni povjesničar naglašava prvenstvo političkih nad tehnološkim faktorima; o poimanju suverenosti i važnosti države kao sredstva koncentracije moći vidi:

nuklearnog oružja, ono je postavilo tolike restrikcije na vođenje rata da je samo uspjelo naglasiti politički aspekt kontrole rata. Nakon obrade Sun Zija, Clausewitza i teoretičara nuklearnog doba, nadam se da će postati jasno da je strategija daleko širi pojam od uskog spektra vojne strategije i besramnog načina tretiranja strategije kao uslužne djelatnosti u službi političkih i poslovnih interesa. Strategija nije sredstvo, već dio cilja, tj. integralni dio političkog planiranja. Marksistički mislioci su se pokazali kao bolji poznavaoци strategije, uvažavajući važnost političkog određenja rata je i bio razlog njihova uspjeha na političkoj pozornici unutar šireg pokreta anti-kolonijalizma i anti-imperijalizma, kao što je to konkretan vojni uspjeh maoističkih gerila jasno pokazao. Utjecaj maoizma na strategiju gerile i terorizam ustraje do danas, kasnije ću pokazati kako je upravo maoističko shvaćanje strategije jedan od najboljih spojeva političko-moralnih faktora i vojnih metoda. Drugi svjetski rat nije bio toliko značajan, i kao takav je uvelike samo nastavak naslijeđenog stanja iz Prvog svjetskog rata. Konsenzus između mnogih povjesničara je u tome da bi se oba svjetska rata trebala doživljavati kao dva dijela jedne cjeline, dok bi se godine od 1918. do 1939. trebale shvaćati kao primirje a ne prekid ratnih zbivanja.¹² Mora se napomenuti da je Drugi svjetski rat uveo mnoge taktičke inovacije koje su značajno promijenile vojnu strategiju i traju do današnjeg dana, od čega prednjači sve veće oslanjanje na zračne snage, razvoj doktrina kombiniranih-oklopnih divizija posebice nakon izuma tenka i sposobnosti da razbije uvjete rovovskog rata i pospješi udarnu moć divizije i rastuću ulogu pješadije koja postaje sve bolje opremljena i sposobnija da odgovori na nove taktičke izazove. Period u kojem je učinjen ključni zaokret, doslovno ulazak u novu epohu rata; to je period nuklearnog doba, od prve detonacije nuklearnog oružja (16.7.1945.) do današnjih dana. U ovom poslijeratnom periodu važno je izdvojiti četiri glavne pojave:

1. nuklearna tehnologija: proliferacija nuklearnog oružja i averzija rizika kroz "nuklearno odvraćanje"- nuklearna strategija i kraj totalnog rata između supersila i velikih sila te ponovna pojava ograničenog rata i uloga konvencionalnih snaga unutar nuklearnog okružja.
2. stvaranje Organizacije Ujedinjenih Nacija.
3. ideološko-vojni savezi: tokom Hladnog rata (NATO i Varšavski pakt) i poslije

Charles Tilly, *War Making and State Making as Organized Crime*, u: "Bringing the State Back", Cambridge University Press, 1985.

¹² Hew Strachan, *The First World War: To Arms*, Oxford University Press. 2001. str. 3; Prvi svjetski rat je često bezrazložno zapostavljen iako je to bio rat koji je od velike važnosti za shvaćanje današnje geopolitičke i političko-ekonomske situacije; više o Prvom svjetskom ratu kao temelju i Drugom svjetskom ratu kao posljedicu Prvog, vidi i u: John Keegan, *The First World War*, 1999. str. 3-10.

Hladnog rata (NATO i ne-NATO zemlje; West vs rest).

4. uloga ne-državnih aktera: Anti-kolonijalizam, nacionalizam i anti-imperijalizam kao definirajući faktori novog tipa "revolucionarnog rata" koji uključuje gerilske metode i terorizam; ratovi između etničkih skupina; građanski ratovi; slabljenje države i rast privatnih vojnih korporacija (kapitalizacija rata i sigurnosti).

Svaka od tih karakteristika je uzrokovala paradigmatički pomak u shvaćanju rata, ulozi rata i politike u međunacionalnim odnosima. Pojam kolektivne sigurnosti UN-a, pojava "apsolutnog oružja"¹³ i vojno ideoloških paktova su izvršili totalni preokret o ulozi politike u ratu, načina na koji se vodi i između koga se vodi. Strelovit razvoj tehnologije je i uzrok nekih zabluda, zbog toga bih naglasio da je precjenjivanje tehnologije u tzv. RMA (*Revolution in Military Affairs*) naivno. Taj pojam je čest među vojnim stručnjacima i teoretičarima, ali kao što ću pokazati strategija se nije značajno izmijenila još od onog doba kad je Sun Zi iznio njezine elemente i Clausewitz poradio na ulozi političkih faktora. Utjecaj suvremene tehnologije na odnos strategije (šireg plana upotrebe vojske i politike) i taktike (konkretna borba i njene tehničke izvedbe) nije toliko relevantan, iz primjera suvremene povijesti (od Indokine do Bliskog Istoka) postaje jasno da nadmoć u tehnologiji i naoružanju ne može biti ključ strateške pobjede. Strategija je indiferentna prema oružju i tehnološkim faktorima koji su u igri. Tehnologija bi mogla reducirati ili eliminirati ulogu i značaj strategije u ratu samo ako smatramo da se rat može voditi bez ikakvih moralnih, političkih i ostalih inhibicija, dakle ako bismo rat vodili na apsolutan način. Također, što se tiče recentnih prijetnji od terorizma, jedini način minimiziranja rizika od terorizma uz korištenje visoke tehnologije može biti samo Orwellijanski totalitarni režim, tj. potpuna društvena kontrola, što nije nikako u skladu sa načelima demokratskih društava te je zbog toga neizvedivo u praksi. Blaža varijanta informatičkog totalitarizma je zaživjela u tzv. "Five Eyes" državama (SAD, UK, Australija, Novi Zeland, Kanada) i njihovim partnerima (među kojima je i Hrvatska kao "treći partner"), njihov program za prisluškivanje i nadgled *Prism* je započeo sa radom 2007. i nije polučio nikakve značajne rezultate već je stvorio brdo nepotrebnih podataka o ljudima za koje nije bilo razloga da ih se prisluškuje, dok su teroristi brzo prilagodili svoju operativnu sigurnost novonastaloj situaciji koristeći najprimitivnije ali i najefikasnije metode poput kurira i *air gapa* (fizičke odvojenosti digitalnih uređaja od Interneta)¹⁴. Sam efekt informatičkog

¹³ Nuklearnog oružja, vidi: Brodie, B., *The Absolute Weapon* (New York, 1946).

¹⁴ O isurenim podacima američkog programa prisluškivanja najbolje je vidjeti: Glenn Greenwald, *No Place to Hide: Edward Snowden, the NSA and the Surveillance State*, Penguin Books, 2014; o terorist. prilagodbi prije i nakon isurenih podataka vidi: *How Al-Qaeda Uses Encryption Post-Snowden* (u dva dijela), dostupno na:

totalitarizma je apsurdan, to je kao da tražite iglu u plaštu sjena tako da nabacate još više sjena. Trebalo bi biti jasno da su pretpostavke tehnokratskog fetišizma nerealne, zbog toga će jedan od temeljnih zadataka ovog rada biti u promociji strategije, kakvom su je smatrali Sun Zi i Clausewitz, protiv ovakvih zabluda.

Smatram važnim spomenuti da je etička studija rata produktivnija od pokušaja njegova znanstvenog objašnjenja. Kao što je rečeno na početku uvoda i shodno poimanju strategije koje sam iznio u ovom radu, mora se shvatiti da ne može postojati znanstvena istina o ratu, ili je ona naprosto jalova. Naime, ne govori nam ništa osim saznanja o prethodnim greškama koje su se mogle izbjeći i time onemogućiti samo izbijanje rata. Sličnu zabludu stvara i politički realizam, naime saznanje da je samo moć u postizanju ciljeva vrijednost kojoj se mora težiti u međunacionalnim odnosima, stvara od ciničke premise princip koji se mora slijediti. Istodobno dajući objašnjenje da je to jedini racionalan način postupanja jer je to pravilo koje nastaje zbog istih ili sličnih postupaka drugih država. Argument političkih realista poprima oblik "samo-obistinjujućeg proročanstva", u kojem se pretpostavlja premisa da je rat prirodno stanje između ljudi ili da su interesi između nacija nužno konfliktni i rješivi samo kompromisom jedne (slabije) strane. Pod utjecajem ovakvih neutemeljenih uvjerenja se i djeluje. Naposljetku stvara se specifični reciprocitet unutar međunacionalnih odnosa koji ne podupire već u obliku perverznog zaključka stvara upravo one odnose koje sada smatramo zakonitostima. Dakle, ono realno u političkom realizmu je u isključenju umjerenosti i altruizma u međunacionalnim odnosima, iako bi uz postojanje političke volje, te opcije mogle biti strateški racionalne. Kroz etiku, multiperspektivni pristup filozofije spaja jaz deskriptivnih (antropologija i sociologija) i normativnih disciplina (građansko i međunacionalno pravo) te ih spaja u sinkretičku cjelinu. Prema tome nastojat ću pokazati da se rat stvara, mijenja, ukida i naposljetku shvaća prvenstveno iskustvom i djelovanjem, ne isključivim angažmanom istraživanja društva. Generalna etička pozicija koju zastupam će također biti sinkretička; radi se o kombinaciji Kantove deontološke etike i teleološke etike Millova utilitarizma. Trebala bi se prepoznati snaga kategoričkog imperativa kao tvorbenog principa civilizacije, čija negacija bi vodila obezvrijeđenju ostalih normativnih odredbi, ali ta se pozicija ne bi smjela pretvoriti u zakon kao *a priori* vrijednost, već u korektivno pravilo. Naše djelovanje bi trebalo biti u stanju prihvatiti opće imperative uma kao korektivne sudove ali bi sam čin prosuđivanja ili suđenja trebao biti prilagođen na pojedine slučajeve

<https://www.recordedfuture.com/al-qaeda-encryption-technology-part-1/>; učitano: 12.09.2015.

(kazuistiku). Pojednostavljeno govoreći, morao bi postojati konsenzus oko temeljnih vrijednosti, koje nisu nužno obvezujuće ali bi trebale biti, i ovisno o slučaju moralo bi se suditi tako da se balansira između brige prema drugom i izazivanja osjećaja odgovornosti u drugom. Ekstrapolirajući ovu etičku poziciju na strateško područje, poput međunacionalnih odnosa i političku ekonomiju, zastupat ću "politiku kompromisa" umjesto politike sukoba, također trenutno stanje međunacionalnih odnosa bi moglo odgovarati onome što je Karl Kautsky (jedan od najvažnijih marksističkih teoretičara iz prijelaza 19. stoljeća u 20. stoljeće) nazvao *ultraimperijalizam*, saveza imperijalističkih sila kao faze nastavka a ne zadnjeg stadija kapitalizma (faze za koju možemo posvjedočiti da je trenutno prisutna). Marksistički pristup bi se po sebi trebao shvaćati kao racionalna sredina između realističkog pragmatizma i etički motiviranog liberalizma. Sa realistima se dijeli misao da unutar međunacionalnih odnosa prevladava anarhija među državama ali kao proizvod razvoja kapitalizma. Sa liberalima je podijeljena misao da međunacionalni odnosi ovise o tome koji ih elementi u društvu kontroliraju a ne isključivo državni interesi, također dijeli se misao da međunacionalna politika evoluirala i da sukladno tome dolazi do promjena u njenim osnovnim obilježjima. Ortodoksni marksizam bi se dakle trebao shvatiti kao kritički pokušaj revalorizacije i spajanja tih dvaju pozicija. Marksizam ne uzima moć i interese država zdravo za gotovo već ih promišlja kontekstualno i kritički kao proizvod odnosa elemenata unutar društva. Iz Kautskyjeve perspektive, liberalne teorije poput "meke moći" i "teorije demokratskog mira" bi se mogle shvatiti kao period tzv. *ultraimperijalizma* između razvijenih država kad dolazi do stvaranja državnih kartela i povezivanja interesa velikih svjetskih monopola i kapitalističkih metropola, time efektivno uklanjajući sukobe među njima. Imperijalizam ne predstavlja nužno povijesno izvršenje proturječnosti kapitalizma već stvara mogućnost ujedinjenja kapitalističkih interesa u razdoblje opće eksploatacije slabijih od međunacionalnog financijskog kapitala koji je postao dominantan oblik *interesa* moćnih država i pojedinaca¹⁵. Ovakva pozicija kapitalističke "hegemonije" je izrazito problematična iz strateškog aspekta jer je ona plodno tlo za razne ratove koji su često rezultat interesa krupnog kapitala, takvi ratovi ne mogu završiti stabilnim rezolucijama. Zbog kompleksne naravi rata teško je zastupati konkretnu ratnu teoriju, ako takva uopće može postojati, ipak smatram da je najbolji pogled na odnos države i vojske onaj drevnog kineskog stratega Sun Zia (iako postoje znatne i opravdane sumnje u njegovo postojanje i autorstvo)¹⁶, koji se je zalagao za strogu podjelu

¹⁵ Vidi Karl Kautsky: *Imperialism and the War*, u: *International socialist review*, (1914).

¹⁶ O autentičnosti *Umijeća ratovanja* i samom autoru u: S.B. Griffith *Umijeće ratovanja*, (1963.) ; Hrvatsko

odgovornosti između vojske i vladara, za strateški pristup kojeg karakterizira efikasna upotreba politike i diplomacije dok krvoproliće i posebno brutalne ratove smatra neuspjehom strategije. Uzimajući u obzir utjecaj globalne kolektivne sigurnosti UN-a i generalno umreženog svijeta, umjerenost Sun Zia postaje atraktivna ako ne i nužna u okolnostima trenutnih odnosa između država. Prema tome pokazat ću koliku važnost i snagu ima sposobnost *moralnog opravdanja*, kao strateškog čina, nad običnom primjenom sile za postizanje ciljeva.

Izdvojit ću tri temeljna razloga koji čine usvajanje Clausewitzeva *dictuma* problematičnim: *nuklearno oružje*, *Ujedinjene Nacije* i *masovne medije*. Marginalizacija rata i vojske kao instrumenta politike je definitivna karakteristika nuklearnog doba. Ujedinjene Nacije i masovni mediji potenciraju važnost *moralnih i političkih faktora* daleko iznad onoga što je Clausewitz smatrao mogućim ali i poželjnim. Zbog tih pravnih, moralnih i političkih restrikcija, rat se više ne može racionalizirati kao instrument politike, već se smatra nedopustivim i nečasnim činom politike. Za demokratske države sve važniju (iako ne presudnu) ulogu igra navedena sposobnost *moralnog opravdanja* korištenja sile za ispunjenje strateških interesa, time *javno mišljenje* biračkog tijela postaje važno za procjenu političke isplativosti svakog strateškog poteza. Naravno, čak i u demokracijama strateški interesi imaju prvenstvo nad javnim mišljenjem, što znači da presudnu ulogu često čine i manipulativne radnje, poput propagande. Ono što smatram jednom od najznačajnijih prekretnica u poimanju strateške pobjede unutar sve češćih *sukoba niskog intenziteta* (SNI) jest u *uvažavanju javnog mišljenja neprijatelja*, što se naziva "*hearts and minds*" strategijom, tj. strategijom zadobivanja povjerenja i naklonosti neprijateljske civilne baze iz koje on crpi snagu. Suvremeni vojnik mora biti više od treniranog ubojice, on mora biti diplomat, liječnik i socijalni radnik¹⁷, od vojnog umijeća on sve više mora prakticirati *umjerenost*, *suzdržanost* i *uljudnost*. Pokazat ću zašto se to razlikuje od nekih temeljnih Clausewitzevih premisa. Pošto je uloga rata između država marginalizirana, strateško djelovanje se je uglavnom premjestilo iz vojnog u *civilno-obavještajni sektor*, upravo rastuća uloga obavještajnih agencija i njihovih radnji čini najvažniji dio strateškog djelovanja između nacija. Bez obzira na ove poteškoće vrijednost klasične strateške misli Sun Zia i Clausewitza je itekako relevantna za suvremene sigurnosne izazove. Terorizam je glavni strateški izazov post-hladnoratnog doba, navest ću što

izdanje: Planetopija, 2007. Uvod: I, 17-30 str.

¹⁷ David Galula, *Counter-Insurgency Warfare: Theory and Practice*, Praeger Security International, 2006, str. 62.

čini terorizam efikasnom strategijom i zašto je privlačan kao sredstvo prisile. Tome ću suprotstaviti pregled najpoznatijih protuterorističkih strategija.

Zaključno ću ukratko izložiti zašto smatram da nam strateško (dakle, kritičko) razmišljanje može pružiti višestran naputak za ozbiljno hvatanje u koštac sa problemima koji se stvaraju na presjeku društva, politike i rata.

Elementi ratne teorije

Poput Clausewitzeva djela *Vom Krieg¹* (*O ratu*), mnoga velika djela ratne teorije su počela sa pokušajem davanja opće definicije rata, da bi se u daljnjoj razradi ta definicija relativizirala ili čak obezvrijedila. Odlučno tvrdim da se rat, u svojem totalitetu ne može definirati. Ta tvrdnja nije novost jer to se naposljetku jasno očituje u razilaženjima mnogih autora po pitanju rata i njegove definicije. Zato su mnoge definicije rata više radne pretpostavke za daljnju analizu rata nego izraz pretenciozne naivnosti u njegovu određenju. Da bismo uspjeli formirati teoriju rata moramo se početno složiti oko pretpostavke što bi to rat trebao predstavljati. Iako će ovo poglavlje biti pokušaj sinteze dviju filozofija rata, Sun Zijeve i Clausewitzeve, prije sastavljanja elemenata teorije rata moramo se upoznati sa nekim "radnim" definicijama.

Teoretske definicije rata

Postoji velik broj definicija rata, ovdje ću navesti neke općenite definicije uvaženih autora. Veću pažnju posvetit ću definicijama Clausewitz, prvenstveno zbog utjecaja njegova glavnog djela na vojnu teoriju. Marksistička teorija rata, unatoč važnosti svog utjecaja na političko ili opće strateško promišljanje 20. stoljeća, uvelike predstavlja reakciju ili se nadovezuje na Clausewitz i u manjoj mjeri na Sun Zia². Razlog zašto je Sun Zi toliko

¹ C. Clausewitz, *On War*, prev. M. Howard i P. Paret, uvod: Beatrice Heuser, Oxford 2007.

² Kratak i izvrstan pregled utjecaja Clausewitz na marksizam (posebice Engelsa) je članak: "Engels and Marx on Revolution, War, and the Army in Society", u: *Makers of Modern Strategy: from Machiavelli to the Nuclear Age*, ur. P. Paret, Princeton University Press 1986. str. 262-280. Sun Zijev utjecaj na marksističku vojnu misao dolazi prvenstveno (ako ne i isključivo) od Mao Zedonga za što je najuputnije pogledati: "Sun

nezastupljen se može naći u opsegu analize čitanijeg Clausewitzeva opus magnuma *Vom Krieg* ("O ratu") koje se sastoji od gotovo 600 stranica teške i strukturirane izgradnje teorije, do danas bez premca u originalnosti i opsegu. Sunzi je na Zapadu otkriven tek pred kraj 18. st. i preveden na početku 20. st. Sun Zijeva jezgrovitost u *Umijeću ratovanja* u manje od 100 stranica (40 stranica u engleskom prijevodu bez dodataka) pokušava prenijeti ono što bismo mogli zvati primjenom zdravog razuma u vođenju rata; gotovo elementaran prikaz rata, što bi neke moglo navesti na nezaslužno marginaliziranje ovog klasika. Uostalom kasnije će pokazati kako je sasvim izgledno da je Sun Zi aktualniji i relevantniji sada nego ikad prije.

Od antike do Clausewitza

Jednu od najranijih tvrdnji o ratu je dao grčki filozof Heraklit u 6. st. pr. n. e. koja glasi: "*polemos panton men pater èsti*"³ tj. "rat je otac svih stvari".

Sun Zi, najstariji filozof rata, u 5. st. pr. n. e. nije definirao rat, već bismo njegovo *Umijeće ratovanja*, koje je pisano kao zbirka kratkih aforizama o ratu i načinu na koji se vodi, mogli zvati opisom rata. Štoviše, velik broj aforizama bi se mogao izdvojiti kao zasebne definicije rata. Sun Zi je želio dati općenit prikaz strategije, prema tome neumjesno je apstrahirati neku opću definiciju ali za prilike uvođenja radne premise možemo reći da je rat smatrao: "od vitalne važnosti za državu, pitanje života i smrti; put do preživljavanja ili propasti. Nužno je temeljito ga proučiti" (Sunzi, 1963: 91). Također Sun Zi naglašava: "Svi ratovi temelje se na obmani" (isto: 96). Iz čega slijedi misao da je rat *umijeće* a ne znanost; uspješno vođenje rata ne zavisi od usvajanja pravila ili metoda već od toga kako ustaljena pravila nadvladati.

Aristotel u 4. st. pr. n. e. za rat kaže da: "primorava ljude da budu pravedni i da imaju mjere, dok iskustvo spoljašnje sreće i dokolica koja dolazi s mirom ljude čini oholim."⁴ Prema tome rat predstavlja sredstvo za ostvarenje etičkih principa i ljudskog potencijala; to je posebno naglašeno u Aristotelovu shvaćanju prirode roba. On je po prirodi rob jer nije u stanju silom ostvariti svoj potencijal (Puhovski u Matvejević, 2003: 245). Ciceron definira rat kao "sukob uz primjenu sile", na ovu jednostavnu definiciju Hugo Grotius dodaje da je "rat stanje sukobljenih strana"; Thomas Hobbes tvrdi da rat može biti i stav: "ratom se smatra

Tzu i Mao Tse-Tung" u: Sunzi 1963. preveo: S.B. Griffith (hrvatsko izdanje, Planetopija 2007.) str. 68-81; i Mao Tse-Tung, *Yu Chi Chan*, FMFRP 12-18, U.S. Marine Corps, 1989.

³ Diels, Hermann i Walther Kranz. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Zurich: Weidmann, 1985. DK22B53

⁴ Aristotel, *Politika*, 1333b 28-1334a 30

stanje stvari, koje može postojati čak i ako rat nije operacionaliziran"; Denis Diderot smatra da je rat "grčevita i nasilna bolest političkog tijela"⁵.

Rousseau u *Društvenom ugovoru* daje aktualnu definiciju i pravni status rata: "Rat nije odnos čovjeka prema čovjeku, nego odnos države prema državi, u kojem su pojedinci neprijatelji tek slučajno, ne kao ljudi, niti čak kao sugrađani, nego kao vojnici. Ne kao pripadnici domovine, nego kao njezini branitelji. Napokon, svaka država može imati kao neprijatelja samo druge države, a ne ljude, budući da se između stvari različitih po prirodi ne može izvući nikakav pravi odnos."⁶

Machiavelli nije dao koherentnu definiciju rata, ali je njegovo poimanje politike i uloge *interesa i moći* u politici kao glavnih aspekata državnosti radikalno preinačalo pogled na ratovanje i ulogu vojske što vrijedi do današnjeg dana. Machiavelli je učinio enorman zaokret u političkom shvaćanju renesansnog doba svojom teorijom suvereniteta, kojom preporuča uspostavu republika po uzoru na republikanski Rim i posebno reformiranje vojske koja bi morala biti građanska a ne plaćenička, prema njemu veliki dio ratnih gubitaka je uzrokovan nesposobnošću bahatih prinčeva koji su nastojali pobjeđivati plaćanjem *condottiera* (profesionalnih plaćenika konjanika) umjesto vlastitom građanskom vojskom⁷. Njegovo promišljanje rata je ograničeno na povijesni kontekst rascjepkanih država renesansnog perioda. On je smatrao da bi rat trebao biti temeljna preokupacija vladara: "Vladar ne bi smio imati nijedan drugi cilj, niti izabrati bilo što drugo kao predmet proučavanja, osim rata i njegovih pravila i discipline...kad su vladari razmišljali više o ugodi nego o ratu, oni su često gubili svoje države...dakle prvi uzrok gubljenja države je zanemarivanje umijeća ratovanja; dok ono što ti omogućuje da stвориш državu je savladavanje umijeća ratovanja"⁸. Machiavelli je otac realističkog pojma *interesa* koji, u svom neizmijenjenom obliku i danas uređuje političke odnose. Njegovo djelo *O umijeću ratovanja* je od manjeg teorijskog značaja jer je bilo pisano kao priručnik za ono vrijeme pa i tada je bilo relativno zastarjelo, čime može imati samo povijesnu vrijednost.

Emmerich de Vattel je nekoliko godina ranije, dao definiciju rata sličnu onoj Rousseaua, tvrdeći da je rat isključivo posao između suverenih prinčeva i da je kao takav

⁵ A. Moseley, *The Philosophy of War*, Internet Encyclopedia of Philosophy; <http://www.iep.utm.edu/war/>; učitano: 04.10.2014.

⁶ Citirano prema: Mikac, R. *Suvremena sigurnost i privatne sigurnosne kompanije*, Jesenski i Turk, Zagreb 2013. str. 91.

⁷ N. Machiavelli, preveo: Christian E. Detmold, *Discourses*, 2.33, Modern Library Edition, 1950, str. 394–445.

⁸ N. Machiavelli, *Vladar* (1513), poglavlje XIV. dostupno na: <https://www.marxists.org/reference/archive/machiavelli/works/prince/ch14.htm>; učitano: 10.03.2015.

definiran da bi prinčevi (u nedostatku boljih rješenja) među sobom riješili razmirice. Njegovim riječima: "Rat je stanje u kojemu potražujemo naša prava silom; javni rat je rat između nacija i suverena, koji se vodi u ime javne moći; samo suverena moć ima autoritet da vodi rat"⁹. Voltaire tvrdi "Sve životinje su u trajnom ratu; svaka vrsta je rođena da bi poništila drugu. Zrak, zemlja i vode, su polja uništenja"¹⁰.

Kant u svojem eseju *Vječni mir* smatra da je rat igra koju igraju kraljevi i aristokrati za vlastitu korist.¹¹ Ipak Kant smatra da država ima pravo da vodi rat bez granica protiv nepravednog neprijatelja ili onog neprijatelja čije maksime se ne mogu generalizirati (Puhovski u Matvejević, 2003: 245). Hegel dijeli mišljenje sa Heraklitom, smatrajući da je rat faktor koji stvara i pokreće nacije; rat predstavlja apsolutnu slobodu moralnog bića.¹²

Clausewitz

Carl von Clausewitz, jedan od istinskih velikana ratne teorije i uz Sun Zia jedini kojeg bismo mogli nazvati filozofom rata, stvorio je kolosalno i najiscrpnije djelo *O ratu (Vom Krieg)*. Kao primjer realne opservacije rata i svih njegovih aspekata, do danas ne postoji djelo koje bi mu moglo parirati po opsegu i sadržaju. Prema tome, kao i kod Sun Zia, bilo bi neumjesno pa čak i pogrešno apstrahirati neku definiciju iz cjelokupne Clausewitzove ratne teorije. Clausewitz će kao i Sun Zi biti predmetom šireg razmatranja u kasnijim dijelovima ovog rada. Ovdje bih napomenuo samo neke definicije koje suvremeni teoretičari često uzimaju kao okosnicu njegova opusa, naime tzv. Clausewitzev *dictum* je njegova najpoznatija definicija: "Rat je naprosto nastavak Politik drugim sredstvima" (Clausewitz, 2007: 28-29). Riječ *Politik* je kao i u našem jeziku dvoznačna, ne postoji distinkcija između *Politics* (politike kao procesa nadmetanja za vlast) i *Policy* (šireg pojma koji označava dugoročnu nacionalnu strategiju) kao u engleskom jeziku. Clausewitzev *dictum* rata kao nastavka politike drugim sredstvima je od strane mnogih interpretata shvaćen kao definitivan izraz državno-centričkog poimanja rata. U stvari, Clausewitz tu definiciju dalje relativizira a u nekim poglavljima čak i stavlja pod pitanje, prema tome ne bismo smjeli tražiti paušalnu

⁹ E. de Vattel, *The Law of Nations or the Principles of Natural Law* (1758), dostupno na: <http://www.lonang.com/exlibris/vattel/vatt-301.htm>; učitano: 04.10.2014.

¹⁰ Voltaire, *A Philosophical Dictionary*, The University of Adelaide, 2014. pod *War*, dostupno na: <http://ebooks.adelaide.edu.au/v/voltaire/dictionary/index.html>

¹¹ I. Kant, *Perpetual Peace* 1795. prev. L.W. Beck, Macmillan, New York 1963. str. 85-91.

¹² Smith, S. B., "Hegel's Views on War, the State and International Relations," *The American Political Science Review* 7, 1983, pp. 624-32.; također vidi Puhovski u Matvejević str. 245-247.

definiciju rata unutar njegove složene teorije. Naposljetku i sam Clausewitz ih daje mnogo više, poput: "Rat nije ništa drugo doli dvoboj, samo unutar većih razmjera" i "Rat je dakle čin prisile kojim neprijatelja želimo podčiniti našoj volji" (2007: 13). Nadalje: "Rat je sukob između velikih interesa, rješava se krvoprolićem - to je jedini način po kojem se razlikuje od ostalih sukoba" (2007: 100). U svojoj namjeri da utvrdi nepromjenjive faktore rata Clausewitz daje definiciju koja će, od strane suvremenih interpreta, postati prihvaćena kao jedna od najvažnijih značajki njegova dictuma: *"Rat je nešto više od pravog kameleona koji se polako prilagođava karakteristikama trenutnog stanja. Kao totalni fenomen, njegove dominantne tendencije uvijek čine rat "paradoksalnim trojstvom" sastavljenim od:*

1. *nasilja i mržnje koje ćemo smatrati slijepim prirodnim nagonima;*
2. *od igre prilika i vjerojatnosti koju ćemo smatrati domenom kreativnog duha;*
3. *od elementa podčinjavanja kao instrumenta strategije (policy) kojeg ćemo smatrati podložnim samo razumu...*

Prvi od tih aspekata se uglavnom tiče naroda, drugi zapovjednika i vojske i treći državne vlasti" (2007: 30).

Oko ova 3 elementa je razapet fenomen rata, konstantno gravitirajući između tih elemenata stvara i svoju dijalektiku¹³. Oko tzv. "trojstva" je postojalo više nedoumica između nekih suvremenih interpreta. Ironija Clausewitzeva trojstva je u tome da, ne njegovom krivicom, umjesto reafirmacije političkog prvenstva rata ili Clausewitzeva zahtjeva za normativnom *potrebom* ograničenja rata političkim ciljevima (2007: 252-258), otvoren put prema relativnom i pogrešnom shvaćanju rata koji unutar svoje kompleksnosti može ali ne mora biti uvjetovan političkim diskursom. Naime, može se smatrati da je od iznimne političke važnosti manipulirati strastima za potrebe rata, čime bi politika bila u službi rata a ne obratno, što je upravo suprotno od onoga što Clausewitz preporuča.

Marksizam

Marksističko poimanje rata je specifično u svojem sinkretizmu. Clausewitz (kojeg su između ostalih čitali Marx, Engels i posebice Lenjin) je sigurno bio čitan u marksističkim krugovima iako se mišljenja oko njegova utjecaja na marksiste razlikuju¹⁴. Marksistički

¹³ Clausewitz koristi dijalektiku *sui generis*. Iako postoje neka nagađanja da su Hegel i njegova dijalektika izvršili neki utjecaj na Clausewitz; to će ipak ostati nagađanja. Vidi: Cormier, Youri. "Hegel and Clausewitz: Convergence on Method, Divergence on Ethics" *International History Review*, Volume 36, Issue 3, 2014.

¹⁴ Van Creveld, M., *On Future War*, Brassey's (UK), London, 1991. str. 34

pogled na rat je sličan Kantovu, naime rat je nametnut nepriviligiranoj većini od strane moćnika i njihovih interesa. Marksistički govoreći, rat je manifestacija klasnog društva jer bi bez klasa svrhovitost rata u eksploataciji pokorenih i podčinjenih iščeznula. Ovakav pogled se najbolje očituje u kapitalizmu, specifičnije imperijalizmu (prema nekima, njegovoj posljednjoj fazi), za koji marksisti poput Lenjina, Rose Luxemburg i ne-marksisti poput liberala J.A. Hobsona tvrde da zaoštava osnovne suprotnosti kapitalističkog načina proizvodnje do te mjere da se klasne suprotnosti i eksploatacija razvijaju u eksploataciju čitavih nacija.¹⁵ Bilo bi sasvim pogrešno uspoređivati i povezivati socijaliste sa pacifizmom (kao i onom koji je svojstven Kantu), oni su više sličniji Hegelovu pogledu na ulogu rata kao dijalektičkog pobijanja suprotnosti i sinteze koja iz tog izrasta, razvijajući nove društvene strukture unutar svjetske povijesti. Marx je nazvao Američki građanski rat spektaklom bez presedana, događajem gdje stari svijet rađa novi (Marx, *Američki građanski rat*, 1862). Socijalisti su se u znatnoj mjeri distancirali od pacifizma i pod unutarnjim podjelama neki su otvoreno zagovarali postizanje ciljeva oružanom borbom. Kad je Eduard Bernstein rekao da oružana borba ne bi trebala biti nužna ili poželjna, mnogi socijalisti su ga denuncirali (možda i s pravom) kao revizionista.¹⁶ Marksizam nije razvio vlastitu teoriju rata već bi se marksističko razmatranje rata moglo nazvati specifičnim po tome da razlikuje *rat* i *klasnu borbu*. Klasna borba je borba za prevlast klasa u nekom društvu ili povijesnom periodu. Naprotiv tome, rat je sukob između *političkih* sistema (država), borba između radničke klase i kapitalista je također politička borba, ali drugačijeg tipa. Radnička borba, čija pobjeda ne predstavlja pobjedu klasa već ukidanje istih, otkriva etičku svrhovitost pravde koja se mora postići tom borbom. Za marksiste rat je uvijek nešto nametnuto unutar i od strane klasnog sistema, dok je razvijanje svjesnosti o klasnim razlikama upravo glavno sredstvo radničke borbe, a ne otvoreni rat. Činjenica je da su, bez obzira na njihovo poznavanje Clausewitza, marksisti uvažavali ili slijedili njegov dictum rata kao nastavka politike drugim sredstvima, uostalom kako napominje Lenjin: "to je uvijek bilo stajalište Marxa i Engelsa, koji su smatrali da je svaki rat nastavak politike država i raznih klasa unutar tih država u određenom periodu".¹⁷ Iako Clausewitzev pogled na rat nije bio prihvaćen bez kritika, on se je morao

¹⁵ Na temu imperijalizma kao zadnje faze kapitalizma vidi: V.I. Lenjin, *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism*, dostupno na: <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1916/imp-hsc/> ; J.A. Hobson, *Imperijalizam* (1902); R. Luxemburg *Akumulacija kapitala. Prilog ekonomskom objašnjenju imperijalizma* (1913).

¹⁶ M. van Creveld, *The Culture of War*, New York 2008. str. 266

¹⁷ V.I. Lenjin, *The Collapse of the Second International* u: Lenjin, *Collected Works*, Vol. 21 (Moscow: Progress, 1964), str. 219.

proširiti, rat kao instrument politike je bio više problem za marksiste nego radna definicija, problem je bio u tumačenju politike. Lenjin po tom pitanju razrađuje Clausewitzev dictum, tvrdeći da moramo kritički preispitati rat i vidjeti "klasni karakter rata: što je njegov uzrok, koje klase ga vode i unutar kojih povijesnih i povijesno ekonomskih uvjeta se taj rat vodi..."¹⁸. Na kraju, Marx u svojim spisima *Bijeda filozofije* i *Komunistički manifest* daje do znanja da se ideja klasne borbe radnih ljudi ne može smatrati političkim ciljem. Marksisti dakle sintetiziraju definicije rata, priznajući Clausewitzev dictum kao indicaciju prvenstveno buržuskog ili klasnog pogleda na rat koji će se nadvladati pobjedom borbe radnih ljudi i time spriječiti rat kao nastavak politike drugim tj. prisilnim sredstvima. Politika je, prema svom etimološkom korijenu (*polis*), praksa rezidualnog oblika epohe "civilizacije", tj. države kao kapitalističkog instrumenta eksploatacije; upravo se ta država i ukida uspostavom socijalizma. Prema tome pobjeda socijalizma i uspostava komunizma *nisu politički već ideološki ciljevi, dapače i etički ciljevi*. Vrijedi napomenuti da unutar marksističke literature postoji dvoznačan tretman pojma "ideologije". Marx u svojem ranom spisu *Njemačka ideologija* pridaje ideologiji negativnu konotaciju, definirajući je kao "lažnu svijest", usvojen ili nametnut sustav uvjerenja koji nije istinit već klasno konstruiran. U kasnijim djelima poput *Kapitala* to je "fetiški karakter robe" gdje Marx nije u potpunosti konzistentan sa uporabom termina "ideologije", ponekad ga tretira ga kao alternativnu riječ za "uvjerenje", aludirajući i da neka uvjerenja mogu biti ispravna. Kasniji marksisti su u potpunosti napustili negativnu konotaciju, dok je sam termin izgubio značenje i postao zamjenska riječ za sustav uvjerenja, uključujući i marksizam. Boljševička tradicija u sklopu partijske ideologije na sam pojam gleda blagonaklono kao na izraz vjere u vladajuću socijalističku garnituru, time u potpunosti obezvrijeđujući prvotnu Marxovu definiciju. Kao što vidimo marksisti rat smatraju prvenstveno posljedicom kontradikcija unutar kapitalističkih sustava, što posebice dolazi do izražaja u novijoj povijesti imperijalizma nakon industrijske revolucije. Rat je za marksiste prvenstveno proizvod klasnog društva u kojem privilegirane klase objavljuju rat zbog zaštite vlastitih interesa, namećući rat nižim društvenim slojevima često pod krinkom patriotske dužnosti. Marksistički pristup analizi rata kroz kritičko istraživanje socijalnih i ekonomskih prilika je iznimno konstruktivan i mogao bi (dapače morao) biti više zastupljen u strateškim i mirovnim studijima.

¹⁸ V.I. Lenjin, "War and Revolution," u: V.I. Lenjin, *Collected Works*, Vol. 24 (Moscow: Progress, 1964), str. 398.

Suvremeni interpreti

Suvremeni interpreti rata se većinom mogu svrstati pod interprete Clausewitza, između kojih vrijedi istaknuti Martina van Crevelda čiji opus najbolje obilježava "post-Clausewitzevu" epohu. Creveld (1991) tvrdi da je rat prvenstveno društvena aktivnost, što uostalom tvrdi i sam Clausewitz (2007:100), ali razlika je u tome da Creveld uviđa promjene unutar suvremenih društvenih prilika kao nešto što oslabljuje temelje Clausewitzove teorije. Uz rastuće društvene proturječnosti rat postaje sve složeniji i motivi zbog kojih se vodi postaju sve više iracionalni, zbog toga Creveld tvrdi da se rat u praksi više ne može smatrati instrumentom politike, upravo zbog novonastalih okolnosti u kojima uloga države i njezin monopol nad silom više nije ultimativan. Sukobi niskog intenziteta (LIC- *Low intensity conflicts*), koji su sve učestaliji i bili su česti tokom Srednjeg vijeka, sada doživljavaju svoj preporod i ukidaju, kako tvrdi Creveld, *trinitarni* oblik rata kojeg je formulirao Clausewitz. To trojstvo prema Creveldu čine 3 elementa: 1. narod, 2. vojska i 3. vlada¹⁹. Parafrizirajući Clausewitza on tvrdi da je definicija rata, koji počiva na razlikovanju elemenata unutar trojstva, danas neodrživa. Prema njemu nakon Drugog svjetskog rata, upravo zbog nuklearnog oružja, dolazi do preobražaja te su sva tri elementa međusobno zamjenjiva. Za razliku od Clausewitzove državno- centričke pozicije, rat se danas u najvećem broju više ne vodi između država, već se slabe granice između triju elemenata ukidaju (naroda, vlade i vojske) i miješaju; ušli smo u doba *netrinitarnog rata* (Creveld 1991: 35-63). Upravo zbog ove tvrdnje i njegove upornosti u istraživanju novih oblika rata, mnogi teoretičari danas van Crevelda smatraju najradikalnijim (ujedno i kontroverznom) reinterpretom oružanog sukoba od vremena Clausewitza.

Slično tvrdi i broj drugih autora poput Mary Kaldor, Basila Liddella Harta i Johna Keegana²⁰ za koje je jedan autor, otvoreni zastupnik Clausewitza, rekao da nastavljaju "tradiciju blaćenja Clausewitza"²¹. Bez obzira na Creveldove istomišljenike i kritičare nitko od njih nije uspio nadmašiti opseg i ustrajnost post-Clausewitzeva razmatranja rata poput van

¹⁹ Ova definicija je u svom izvornom obliku već spomenuta unutar ovog rada u potpoglavlju "Clausewitz"

²⁰ Kaldor, Mary, *New & old wars: organized violence in a global era*; Keegan, John *A History of Warfare*; posebno uvodni dio gdje pobija Clausewitza; B.H. Liddell Hart u: S.B.Griffith *Umijeće ratovanja* (1963.), Predgovor, kritika Clausewitzove teorije i njegovih nasljednika str. 6-9.

²¹ C. Bassford, *John Keegan and the Grand Tradition of Trashing Clausewitz*, 1994. dostupno na: <http://www.clausewitz.com/readings/Bassford/Keegan/#C> učitano: 05.10.2014.

Crevela.

Jednostavan opis netrinitarnih ratova kao "novih" ratova daje Kaldor: "Distinkcija između "starih" i "novih" ratova je od velike važnosti. "Stari ratovi" su ratovi između država u kojima je cilj vojno zauzimanje teritorija i odlučujuće su bitke između oružanih snaga. "Novi ratovi" se, suprotno od toga, vode unutar konteksta propalih država (*failed states*). To su ratovi vođeni od strane mreža državnih i nedržavnih aktera, gdje su bitke rijetke a nasilje je često usmjereno protiv civila, koje karakterizira novi oblik političke ekonomije koja kombinira ekstremističku politiku i kriminal."²²

Creveldovo post-Clausewitzovo promišljanje rata je bilo kontroverzno u vrijeme kad je objavio svoje teze, zbog toga što je oko 1989. i 1991. kad su njegove dvije knjige *Technology of War* i *On Future War (Transformation of War* u SAD-u) izlazile iz tiska, svijet bio svjedokom dvaju konvencionalnih sukoba: Iransko-Iračkog rata i Zaljevskog rata između SAD-a i Iraka. Argumenti protiv Crevela su počivali na tome da je Clausewitzev koncept trojstva ostao očuvan, naime elementi trojstva su bili jasno ocrtani kao narod (civili), vojska i vlada. Ti argumenti su imali svoju težinu ali su promašili bit Creveldove teorije, koja ističe sve veći trend sukoba bez državnih granica, societalnih sukoba u kojima identitet, ne političke aspiracije, igra glavnu ulogu i postepenog slabljenja država, a ne potpunog ukidanja rata između država. Creveldova post-Clausewitzeva teorija je dobila svoju potvrdu nakon kolapsa Sovjetskog Saveza i lančane reakcije građanskih ratova koji nisu bili iznimke već indikacija novog obrasca ratovanja između naroda. Zbog političkih i povijesnih okolnosti raspadanja imperijalnih sila i kasnije sovjetske supersile pojedini nedržavni akteri su ojačali. Naposljetku tzv. "Rat protiv terora" je predstavljao novi rat vođen protiv samog koncepta "terora" a ne neprijatelja zadanog unutar nekog društvenog i političkog konteksta. Slijedeći Creveldovu misao da je moć država u padu moglo bi se reći da "Rat protiv terora" (preimenovan u Prekomorske Operacije Kontingencije - Overseas Contingency Operation) predstavlja "specifični američki model velesile koji se poput Rimskog Carstva pokušava na temelju vlastitog prava izolirati od barbara, koristeći oružje i svoj integratorski politički unilateralizam kao kulturni model"²³.

Ukratko suvremena interpretacija Clausewitza se dijeli u dva tabora: u one koji su za očuvanje Clausewitzeva dictuma i one koji su za njegovu reviziju. Ovdje bi se trebao

²² Mary Kaldor, *Iraq: the wrong war*; 2005. dostupno na: https://www.opendemocracy.net/conflict-iraq/wrong_war_2591.jsp učitano: 05.10.2014.

²³ P. Conesa, *Proizvodnja neprijatelja: ili kako ubijati mirne savjesti*, TIM Press, Zagreb 2012. str. 198

spomenuti relevantan doprinos zastupnika Clausewitzeve teorije u ispravljanju pogrešnog poimanja trojstva (triniteta) kod revizionista. Kao što smo već napomenuli Clausewitzevo trojstvo *nije* sastavljeno od naroda, vojske i vlade kako to tvrdi Creveld. To je jasno vidljivo iz samog odlomka u "*O ratu*" gdje se spominje kao: 1. mržnja i prirodni nagoni, 2. igre slučaja i kreativnost, 3. podčinjavanje i razum (Clausewitz, 2007: 30). Clausewitz koristi narod, vojsku i vladu kao ilustrativne pojmove navodeći ih zbog lakoće razumijevanja dok je jasno da tri *prava* elementa ostaju nepromijenjeni kao takvi. Christopher Bassford, apologet Clausewitza, se intenzivno posvetio ispravljanju pogrešnog čitanja *O ratu* i nerazumijevanja trojstva kod revizionističkih interpreata.²⁴ Iako je Creveld bez ikakve sumnje krivo tumačio trinitet kao narod, vojsku i vladu, dakle samo kao drugi egzemplaran vid Clausewitzeva trojstva; čak i da je temeljio svoje pobijanje Clausewitza samo na tome (što nije slučaj)²⁵ to nikako ne može diskreditirati njegove zaključke o promjeni prirode rata i njegov doprinos demistifikaciji tromih i pogubnih trendova u suvremenom ratovanju, poput dosljednog zanemarivanja strateškog umijeća od strane tehnokratskog pristupa ratu²⁶. Naposljetku sam Clausewitzev trinitet se spominje samo jednom u cijeloj knjizi koja ima gotovo 600 stranica, definicija tog pojma ne zauzima ni pola stranice i više se ne ponavlja. Razlog tome je u Clausewitzovu nezadovoljstvu prvotnom verzijom knjige "*O ratu*" i težnji da je u potpunosti revidira u skladu sa novim saznanjima, u čemu ga je spriječila rana smrt te je samo prvim poglavljem bio u potpunosti zadovoljan kao dovršenim. Ono što čini snagu Clausewitzeva dictuma nije sadržano samo u pojmu trojstva i shvaćanju veze rata i politike, već u samom kontekstu njegove iscrpne analize i formuliranja mnogih drugih elemenata bitnih za rat. Bassfordova argumentacija bezuvjetne obrane i uzdizanja Clausewitza do stanja aktualne relevantnosti nije u potpunosti opravdana, kao i Creveldovo paušalno odbijanje Clausewitza, jer je pogrešno iz retrospektive projicirati Clausewitzev dictum u današnje shvaćanje politike i posebno rata. Clausewitz je teoretičar bez premca kad se radi o promišljanju konvencionalnog sukoba, ali kad se radi o nuklearnom kontekstu, nije dopustivo uklapati Clausewitza u nešto što bi smatrao apsurdnim. To ću razraditi u daljnjim poglavljima.

Jedna od trezvenijih i definitivno popularnih definicija rata je ona američkog generala

²⁴ C. Bassford, *The Primacy of Policy and the 'Trinity' in Clausewitz's Mature Thought*, u: H. Strachan i A. Rothe, *Clausewitz in the 21st Century*, Oxford 2007. str. 74-91

²⁵ Vidi van Creveld, *On Future War*, 192-223.

²⁶ Ne postoji bolja potvrda zanemarivanja strateškog umijeća od tzv. "Rata protiv terora", visokotehnološke i neučinkovite kampanje protiv terorizma. O potrebi za što većim uvažavanjem strateškog razmišljanja a manjeg oslanjanja na tehnokratski elitizam vidi: Creveld, *Technology and War*, poglavlje "Make-believe War", Free Press 1991; također od istog autora: *The Changing Face of War*, poglavlje 6.2 "The Record of Failure", Ballantine Books 2008.

bojnika Smedleya Butlera : "Rat je kriminal, ucjena, reket, uvijek je bio...samo mala unutrašnja grupa zaista zna što je rat...vodi se u korist nekolicine na štetu većine...u njemu profit se mjeri u dolarima a gubici u životima"²⁷ Kao što smo vidjeli to je definicija bliska Kantu i marksistima.

Postoji li definicija rata?

Sasvim je jasno da je rat, kao čest fenomen, interesirao mnoge autore. Kao što smo vidjeli postoje mnoge definicije rata i svaka definicija izaziva stanovite kontroverze. Rat se ne može jednostavno definirati, čak i u ovom sažetom prikazu postoje proturječne definicije. Enciklopedijski primjer definicije rata glasi: "rat je u popularnom smislu sukob između *političkih* grupa sa znatnim trajanjem i intenzitetom"²⁸; "rat se mora shvatiti kao faktualan, namjeran i široko rasprostranjen sukob između *političkih zajednica*"²⁹. Enciklopedije nam daju plitke i netočne definicije koje bismo mogli osporiti čak i površnim čitanjem Sunzia, Clausewitza ili suvremenih interpreta. Po pitanju rata, ako je rat zaista politički sukob, što je to politika? Da li politika implicira državu ili "promjenljiv proces distribucije moći u *bilo kakvom* društvu" (Bassford u Strachan, 2007: 84)? Ako je rat nasilje sa svrhom postizanja političkih ciljeva, gdje nema države, što bi politika i u konačnici rat, u tom slučaju trebao predstavljati? Bez države, Clausewitzev dictum rata kao nastavka politike ali drugim sredstvima, bi bio toliko pomiješan sa ostalim faktorima (kulturnim, etničkim, plemenskim itd.) da sam pojam politike, kako ga je shvaćao Clausewitz, ne bi imao smisla (Creveld 1991: 125). Zašto bi politika onda igrala ili trebala igrati veliku ulogu u spremnosti ljudi da se žrtvuju ili ubijaju? Problem definicije politike kao i rata predstavlja nešto više od obične semantike. Pokušajem da se odgovori na ova pitanja, mnogi od navedenih teoretičara su relativizirali definiciju rata i politike do razine na kojoj bi im se teško moglo pripisati neko značenje. Definicije rata često izražavaju svjetonazor ili politička stajališta autora, zbog toga kategorički tvrdim da se rat ne može definirati. Moguće je jedino utvrditi elemente rata koji se javljaju tokom njegova vođenja, koji nam naposljetku govore kako bi se rat trebao voditi i konačno riješiti, a ne što je to konkretno rat. Što nas opet vraća na početak, naime da je rat

²⁷ Smedley Butler, *War is a Racket*, 1935. dostupno na: www.ratical.org/ratville/CAH/warisaracket.html, učitano: 05.10.2014.

²⁸ "war." Encyclopædia Britannica. [Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite](#). Chicago: Encyclopædia Britannica, 2013.

²⁹ Orend, Brian, "War", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2008 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/war/>>.

ljudska aktivnost i time naša odgovornost. Riječima Karla Marxa u njegovim *Tezama o Feuerbachu*: "Filozofi su isključivo interpretirali svijet na više raznih načina, doduše najvažnije je kako ga promijeniti"³⁰.

Sun Zi i Clausewitz: Sinteza i iznalaženje elemenata strateške teorije

U ovom djelu glavni fokus će biti na kratkoj analizi dvaju glavnih djela jedinih filozofa rata: Sun Zijeva *Umijeća ratovanja* i Clausewitzeva *O ratu*. Oba autora su komparativno podudarna po smatranjima da postoje nepromjenjive, esencijalne odredbe ili elementi pravilnog vođenja rata; istražit ću koji su to elementi. Pošto se u ovom djelu izvodi pregled ratnih teorija kojima prijeti zastarijevanje, unatoč njihovim općim i načelnim odredbama, neću se ograničiti samo na Sun Zia i Clausewitza već će se morati uvažiti i suvremena saznanja. Prema suvremenoj vojnoj teoriji, između stručnjaka postoji konsenzus dijeljenja rata na tri razine: *strategiju*, *operacije* i *taktiku*. Neki dodaju i četvrtu razinu, tzv. *grand strategy*. Nakon objašnjenja svake od tih razina prijeći će se na konciznu obradu Sun Zijeva, Clausewitzeva i djela drugih suvremenih autora. U njima ću se fokusirati samo na bitne dijelove koji konstituiraju glavninu klasične i suvremene strategije, dakle gdje se daju *opće* napomene koje se ne mogu obezvrjediti vremenom i povijesnim okolnostima.

Sistematizacija rata: razine rata i temeljne odredbe

Sistematska podjela rata na više razina je relativna novost, izrasla iz potrebe za što efikasnijom *kontrolom* nad vojnim aktivnostima. Podjela rata na tri razine: *strategiju*, *operacije* i *taktiku*, većim dijelom povijesti nije postojala. Rat se je velikim dijelom povijesti shvaćao kao izraz kulturne prakse ako ne i igre¹, a takvim se u manjem dijelu smatra i danas. Izuzevši ovdje Sun Zia koji je već u 5. st. pr.n.e. rat svrstao u ozbiljan posao države, ipak nije u potpunosti jasno da li on razlikuje strategiju od operacija i taktike, za njega sve to potpada pod rat. Njegovo shvaćanje rata je uniformno, rat je naprosto "pitanje života i smrti" (Sunzi 1963: 91). Clausewitz pokazuje da je početkom 19. st. već postojala jasna distinkcija između strategije i taktike (Clausewitz, 2007: 74), iako vrijedi napomenuti da je ovakva podjela na dvije razine za današnje prilike zastarjela. Za ono što Clausewitz naziva strategijom,

³⁰ Karl Marx, *Marx/Engels Selected Works, Volume One*, Progress Publishers, Moscow, 1969. str. 15

¹ J. Huizinga, *Homo Ludens: A Study of the Play in Culture*, Routledge 1980. str. 89-104

današnjom vojnom terminologijom se naziva "operacijama" ili operativnom razinom. Način na koji se rat kontrolira razlikuje se od elemenata koji se u njemu javljaju. Ako shvatimo da primjena zdravog razuma u vođenju rata postoji kroz neke elementarne odredbe, nikakvo oružje, tehnologija i povijesne okolnosti neće ga promijeniti. Recimo da je u ratu važno skrivati svoje prave namjere, demoralizirati, razoružati i uništiti neprijatelja, voditi brigu o moralu jedinica, logistici (putovima opskrbe) i spremnosti naroda za borbu; napasti slabosti sa svojim snagama, slabost prikazivati kao snagu i snagu kao slabost, postići maksimalni učinak uz minimalni utrošak; sve su to osnovni ciljevi ako ne i klišeji rata koji se ne mijenjaju, iako se područje strategije a time i rata ne smije shvaćati doktrinarno, ne postoji splet pravila ili šablona po kojoj bismo mogli postići uspjeh u ratu, pokazat ću da je to jedna od načelnih poruka Sunzija i Clausewitza. Uzimajući u obzir da je cilj rata pobjeda ili uspješno nametanje vlastite volje neprijatelju, negiranje ili modificiranje tih elemenata bi rezultiralo apsurdom. Doduše, unutar nuklearnog doba došlo je do radikalne revizije samog pojma pobjede, zbog razumljivih razloga takav bi rat bio katastrofalan i naprosto bi bilo neumjesno pričati o pobjedi. Zbog toga danas više nego ikad vrijedi oprezna Clausewitzeva definicija rata kao ograničenog rata, nametanja vlastite volje neprijatelju, iako ju je on shvaćao unutar političkog konteksta 19. stoljeća. Kontrola rata ovisi o trenutnim okolnostima koje mogu biti uvjetovane društvenom strukturom, tehnologijom, veličinom vojske itd. Drugim riječima, vojna strategija, operacije i taktika predstavljaju različite aspekte kontrole iste stvari (rata) samo u različitim razmjerima vremena, prostora, resursa i broja ljudi (Bassford u Strachan 2007: 86). Također te tri razine nisu izolirane već međusobno relativne, tako da promjena u jednoj razini može uvjetovati promjenu u drugoj, primjerice promjena strategije može izmijeniti taktičke i operativne planove i obrnuto. Te tri razine su pomoćni termini stvoreni s razlogom da olakšaju hijerarhijski pristup sve kompleksnijim vojnim okolnostima. Prema tome, vojna kontrola se generalno dijeli na tri razine²:

1. *Taktika* - vještina upravljanjem snaga u borbi. Najniža razina vojnog djelovanja u čijoj realizaciji najčešće sudjeluju vojnici, dočasnici i niže rangirani časnici. Unutar ove razine se dešava konkretan sukob, prema tome taktičko umijeće podrazumijeva upravljanje oružanim sustavima i provođenje manjih manevara sa ciljem postizanja brzih i kratkoročnih prednosti.

² Podjela vođenja rata na tri razine je, bez obzira na stratešku kulturu mnogih zemalja, generalno prihvaćen "standard" korišten od bilo koje stručne strateške publikacije. Primjerice koristi ga i vojska SAD-a u svojem dokumentu doktrine oružanih snaga iz 2013. [JP 1, Doctrine for the Armed Forces of the United States](#)

2. *Operativa ili operatika* - upravljanje i usklađivanje bitaka sa ciljevima strategije. Ovo je najzastupljenija razina viših vojnih ovlasti, gdje se izvedba bitaka planira unutar vojnih štabova. Konkretnije radi se o području djelovanja više rangiranih časnika u upravljanju kampanjama (ratnim planovima), organizaciji, planiranju većih vojnih manevara i opskrbe.
3. *Strategija*³ - upravljanje i usklađivanje operacija sa političkim ciljevima. Najviša razina vojnog djelovanja gdje najviši vojni dužnosnici (generali, admirali) i civilni dužnosnici (vrhovni zapovjednici poput predsjednika i njihova savjetničkog tijela) usklađuju svoje planove sa ciljevima vanjske politike (*policy*). Strategija je specifična po tome da na nju ne utječu faktori od prvenstveno vojnog i tehnološkog značaja. Drugim riječima, za strategiju nije bitno da li se sukob vodi kopljima, puškama ili krstarećim raketama, strategija je naprosto širi plan upotrebe raspoloživih sredstava za potrebe rata (Crevelde 1991: 118-119). Pitanja poput pravilne uporabe oružanih sustava, odrade specifičnih bitaka itd. su pitanja od taktičkog i operativnog značaja a ne strategije. Strategija je jedina razina u kojoj se kao akteri i planeri javljaju civilni dužnosnici čije političke direktive vojska provodi u operacionalnu stvarnost. Strategija daje osnovni plan koji vojne akcije moraju slijediti, taj plan se dalje prilagođava okolnostima iz prijašnje dvije razine.

Uzevši u obzir prešutnu pretpostavku postojanja više razine (*policy-a* ili vanjske politike) od one strateške, neki teoretičari dodaju i četvrtu razinu: *grand strategy* ili "velika (grandiozna) strategija". "Velika strategija" obuhvaća širu koordinaciju vanjske politike sa svim raspoloživim gospodarskim i diplomatskim resursima (korištenje sankcija i propagande protiv zadanog neprijatelja uz vojnu silu) sa zadatkom ispunjenja nacionalnih ili koalicijskih ciljeva. Pojam je osmišljen u vrijeme Prvog svjetskog rata kad je "totalni rat" bio u zamahu i kad je postalo jasno da se pobjeda može ostvariti samo potpunom nacionalnom mobilizacijom⁴. Edward Luttwak, istaknuti strateški teoretičar, uz već nabrojane tri razine i "visoku strategiju" navodi i petu razinu, a to je *tehnička* razina, najniža razina rata u kojoj je oružje suprotstavljeno oružju tj. gdje se uzima u obzir kvaliteta, moć i sposobnost oružja. Prema njemu, ova razina je važna ali ne može biti izolirana od taktike, primjerice tenk je tehnički snažno i napredno oružje ali u nekim taktičkim situacijama (u gradovima, uskim područjima,

³ Kao što je rečeno u uvodu, strategija je širi pojam, ovdje se radi o vojnoj strategiji.

⁴ J.A. Olsen i M. van Crevelde, *The Evolution of the Operational Art*, Oxford, New York, 2011. str. 5; također u Beatrice Heuser, *Clausewitz's Ideas of Strategy and Victory* u Strachan 2007. str. 142

zbog nesposobne posade, težine i potrošnje resursa...) može biti slabije od primitivnijeg oružja⁵. Ove daljnje podjele, osim indikacije povijesnog mijenjanja pojma *strategije* ili čak nepotrebnog kompliciranja same kategorizacije, nemaju veći teoretski značaj te se zbog jednostavnosti neće dalje koristiti.

Ekstrapolirajući iz Clausewitzove formulacije rata kao "proširenog dvoboja" i njegova trojstva: 1. prirodnih nagona (mržnje), 2. kreativnosti i igre slučaja, 3. podčinjavanja i razuma; mogla bi se sastaviti konceptualna shema Clausewitzeva poimanja rata u pet elemenata (Daase u Strachan 2007: 186): 1) napadač; 2) branitelj; 3) nasilna sredstva; 4) vojni ciljevi; 5) politički ciljevi. Radi se o praktičnom modelu temeljnih odredbi rata. U državno-centričnom poimanju rata, ovakva shema predstavlja "korištenje oružanih snaga (nasilnih sredstva) od strane države (napadača) da uništi neprijateljsku vojsku (vojne ciljeve) i da prisili drugu državu (branitelja) da poklekne našoj volji (politički cilj). Može se upotrijebiti i u slučajevima nedržavnih aktera, poput terorizma, gdje nedržavni akteri (napadač) koriste napade protiv civila (nasilna sredstva) sa ciljem stvaranja terora (vojnog cilja) da bi država (branitelj) promijenila svoju politiku (politički cilj) njima u korist (2007: 187). Ova konceptualna shema može imati samo teoretski značaj, ali čak i u tom slučaju bismo ipak trebali biti pažljivi u njenom prihvaćanju. Mnogi primjeri iz građanskih ratova i terorizma ne mogu biti jasno prikazani ovom shemom, primjerice Libanonski građanski rat kao i trenutni građ. rat u Siriji se ne mogu konceptualizirati ovom shemom. Tzv. "rat protiv terora" još manje. Ne postoje dokazi i jasna deduktivna metoda kojom bismo u takvim tipovima sukoba nekog označili kao napadača a drugog kao branitelja jer je svima u interesu da se prikažu kao napadnuta strana u sukobu. Takvi se slučajevi rješavaju na sudu i između država, što se često pretvara u nerješive sporove, čak i kad postoje inkriminirajući dokazi; primjer je slučaj SAD-a protiv Nikaragve⁶. Zbog toga bi moralo biti jasno da je rat, koristeći Sun Zijeju i Clausewitzovu analogiju *promjenljiv poput vode*, bez stalnih oblika (Sunzi 1963: 153) i *poput kameleona, bez stalnih boja* (Clausewitz 2007: 30). Fluidnost rata uzrokuje fluidnost identiteta sudionika u ratu, pri tome se otežava ili gotovo nestaje razlika između agresora i žrtvi. Zanimljiva je Clausewitzeva procjena da je obrana ta koja započinje agresiju samim činom otpora jer "napad nije usmjeren prema borbi već posjedovanju, apropijaciji teritorija, što nije nužan preduvjet za rat...dok je obrana usmjerena prema odbijanju napada što predstavlja preduvjet

⁵ Edward N. Luttwak, *Strategy: The Logic of War and Peace*, Cambridge, Massachusetts: The Harvard University Press, 1987.

⁶ Vidi članak o međ. pravu za taj specifičan slučaj; A. D'amato, *Nicaragua and International law: The "academic" and the "real"*, American Journal of International Law 1985.

za rat. Dakle po prirodi je slučaja da je obrana ta koja je prva uvela element rata...agresor je uvijek ljubitelj mira (što je uostalom Napoleon uvijek tvrdio za sebe), on bi uvijek želio osvojiti našu zemlju bez otpora" (2007: 167-170). Aktualna kriza na istoku Ukrajine predoduje valjanost ove tvrdnje, prema ukrajinskim izvorima Rusija je izvršila agresiju na teritorij Ukrajine aneksijom Krima i podupiranjem secesionista na istoku. Braneći se, Ukrajina je proglasila pobunjenike (efektivno, ruske nacionalne manjine) teroristima i odlučila odgovoriti teškim naoružanjem. Rusija se, braneći svoje strateške interese i sigurnost koji su neraskidivo vezani uz Ukrajinu a posebice Krim, politički obvezala braniti živote etničkih Rusa na istoku.⁷ Asimetrija tog sukoba je izazvala pomutnju između jasnog razlikovanja napada i obrane. Definicija "napada" ili agresije se stvara unutar političkog miljea gdje je pitanje *moralnog opravdanja* postalo iznimno važno tokom poduzimanja vojnih i političkih akcija. Kad bismo ratove procjenjivali prema kriteriju broja žrtava i dalje bismo bili suočeni sa problemom pripisivanja odgovornosti aktera u ratu. Prvotna pretpostavka bi bila da je jača strana u ratu, ona sa manje žrtava, ujedno i ona strana koja mora odgovarati za svoje postupke. Ova idealna pretpostavka je teško provediva u praksi, između državnih a posebno unutardržavnih (građanskih) sukoba. Primjerice palestinski ustanak (*intifada*) je planirana kampanja agresije i terora koja je nastala kao odgovor na dugogodišnju protuterorističku kampanju Izraela. Izraelske oružane snage su efektivno u obrani ali su i iz aspekta povijesnog konteksta s pravom smatrane kao agresori zbog ogromnog dispariteta u broju žrtava i nasilnog širenja vlastitog teritorija (vojnim osvajanjem i gradnjom nastambi). Što opet znači da se žrtve i od onih koji se smatraju žrtvama, mogu politički instrumentalizirati, čime se žrtve mogu koristiti kao oružje snažne političke vrijednosti. Al-Qā'idah, globalna džihadistička organizacija, znatan dio svoje strategije temelji na manipuliranju i korištenju žrtava proizašlih iz "Rata protiv terora" (Bilandžić 2010:124-125), stvarajući dojam agresije zapadnih zemalja na muslimane i Islam⁸. Štoviše Al Qai'da je i sama bila uspješna u instrumentalizaciji statusa žrtve (mučeništva) u borbi protiv jačeg, što je znatno pojačalo njen prestiž i sposobnost jačanja vlastitih redova, Usama bin Ladin je gotovo smatran spojem orijentalnog Che Guevare i Mahdija u istoj osobi. Prema tome trebalo bi biti jasno da je prvi korak prema pravilnoj klasifikaciji i uspješnoj analizi rata, shvaćanje da se strateške procjene ne smiju formalizirati kao sheme ili modeli već se moraju prilagoditi

⁷ Ukrajinska kriza u mapama: <http://www.bbc.com/news/world-europe-27308526>; učit. 24.02.2015.

⁸ J.M.Brachman i W.F.McCants, *CTC Report: Stealing Al-Qa'ida's Playbook*, 2006. ; analiza izvornog teksta nađene Al Qa'idine strategije: Abu Bakr Naji, *The Managment of Savagery: The most critical stage through which the Umma will pass*, prev. William McCants

trenutnim okolnostima. Naposljetku, krajnja revizija strategije kroz nuklearnu strategiju (koju ću obraditi u narednim poglavljima) ne dopušta nikakvu kategorizaciju rata koja bi bila upotrebljiva, citirajući stratega Bernarda Brodia : "...do sada glavna svrha vojnog sektora je bila u dobivanju ratova. Od sada glavna svrha mora biti njihovo odvrćanje. Ono [nuklearni vojni sektor] ne može imati gotovo nijednu drugu korisnu svrhu."⁹ Za razliku od toga, kad je neprijatelj definiran i borba je već u toku, stvari ipak nisu toliko nejasne i od velikog je praktičnog značaja upoznati se sa elementima upravljanja sukobom.

Umijeće ratovanja (Sunzi)

O dijelu i autoru

"Umijeće ratovanja" nije autentičan već preveden naslov kineskog klasika. Kineski naslov glasi: "*Sun zi bing fa*" gdje *Sun* označuje Sun Wu-a (generala čije umijeće knjiga opisuje i prenosi), *zi* je riječ za "majstora", *bing* je vojska i *fa* je metoda. Prema tome *Sun zi bing fa* u doslovnom prijevodu znači "Vojne metode majstora Suna". U ovom radu koristim skraćeni naziv "Sunzi" koji upućuje na djelo a ne autora ovog klasika. *Sunzi* je najvjerojatnije napisan u ranom periodu Zaraćenih država (475-221 pr.n.e.). Djelo se pripisuje Sunu od Wua (država koja je postojala od 770-476 pr.n.e.) ali je samo djelo najvjerojatnije napisano u ranom periodu Zaraćenih država (475-221 pr.n.e.) od strane jednog ili više autora koji su kompilirali mudrost Sun Wua¹⁰. Prvi put preveden na Zapadu pred kraj 18. st. *Sunzi* je bio u potpunosti nezapažen sve do početka 20. st. sa prvim engleskim prijevodom (Sunzi 1963: 11).

Bez obzira na nedoumice oko autorstva *Sunzia*, djelo predstavlja začudujuće produktivan zbir aforizama o strategiji i ponešto o taktici. Bilo da se radi o studentu strategije, političaru ili vojnom dužnosniku, nemoguće je navesti djelo koje bi pružilo bolji uvod u elemente strategije i taktike. Svaka knjiga u kojoj se obrađuje strategija ne smije se odijeliti od povijesnog konteksta u kojem je napisana, unatoč tome glavna snaga *Sunzia* je u tome da su njegovi eseji napisani tako da se bez greške mogu čitati bez saznanja povijesnog konteksta. Štoviše, poglavlja unutar eseja su aforizmi koji se mogu odijeliti od ostatka sadržaja, svaki od

⁹ B. Brodie, *The Absolute Weapon*, New York, 1946. str. 77

¹⁰ "**Sunzi.**" Encyclopædia Britannica. [Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite](#). Chicago:Encyclopædia Britannica, 2013.

njih ocrtavajući elemente ratovanja. Djelo je podijeljeno na trinaest poglavlja od kojih se svako poglavlje gradi i nadovezuje na prijašnje. Prvo poglavlje obznanjuje kritične kalkulacije koje se moraju poduzeti da bi se rat shvatio; u drugom poglavlju se govori o troškovima i opasnostima ratovanja; od trećeg do dvanaestog poglavlja se uglavnom priča o izvanrednim vještinama koje bi morao posjedovati zapovjednik i posljednje, trinaesto poglavlje priča o važnosti i načinima korištenja tajnih agenata.

Pet elementarnih procjena i značenje strateškog umijeća

Sunzi ne štedi riječi i već na samom početku uvodi pet elementarnih procjena koje moramo usvojiti u našem promišljanju kao i vođenju rata, a to su (1963: 91-95):

1. *Moralni utjecaj*, pod kojim smatra ono što ljude usklađuje s njihovim vođama, kako bi bili s njima u životu i smrti bez straha.
2. *Vrijeme*, kao interakcija prirodnih sila: utjecaj zimske hladnoće i ljetne vrućine, te vođenje vojnih akcija u skladu s godišnjim dobima.
3. *Teren*, pod kojim smatra udaljenosti, lakoću ili težinu prelaska zemlje, te izgleda za život ili smrt.
4. *Zapovjedništvo*, pod kojim smatra generalovu mudrost, iskrenost, humanost, hrabrost i strogost. Usklađenošću tih vrlina on zasluhuje poštovanje vojske.
5. *Doktrina*, pod kojom smatra organizaciju, kontrolu, dodjelu odgovarajućih činova časnicima, regulaciju putova opskrbe, te nabavu najvažnijih potrepština za vojsku.

Na ove navode se u sljedećem retku odmah nadovezuje : "Nema generala koji nije čuo za tih pet stvari. Oni koji ih svladaju, pobjeđuju; oni koji ne uspiju, gube." U samo nekoliko stranica Sunzi je prije više od dvije tisuće godina uspio kondenzirati esenciju strategije koja će vrijediti bez obzira na vrijeme u kojem se ratuje. Politički i vojni vođe moraju uzeti u obzir svoju sposobnost moralnog utjecaja jer "rat ne počinje kad su neki voljni uzeti živote drugih već kad su sami pripremljeni riskirati svoj život...apsurdno je umrijeti za tuđe interese te je model isključivo "profesionalne" vojske, koja se bori za svoje klijente, recept za poraz" (Creveld, 1991: 191). Moralni utjecaj je najvažnija faza, u čijem začetku se definira uspjeh ili neuspjeh nekog sukoba. Bez poticanja voljnosti za ulazak u rat, ostale 4 procjene postaju irelevantne. Sunzi napominje da samo poznavanje tih elementarnih procjena ne donosi potpuno poznavanje rata ili pobjedu već "uzimajući u obzir prednosti mojih planova, general

mora stvoriti situacije koje će pridonijeti njihovom ostvarivanju. To znači da bi trebao djelovati brzo te u skladu s prednostima i tako kontrolirati ravnotežu" (1963: 96). Uzevši u obzir da "nepobjedivost ovisi o nama samima, iz toga slijedi da ljudi vješti u ratovanju mogu sebe učiniti nepobjedivima ali ne mogu neprijatelja učiniti ranjivim" (1963: 127) Sunzi čini revolucionaran preokret u promišljanju rata i strategije uvodeći princip *kalkulacije* tj. racionalnog (gotovo znanstvenog) odmjeravanja vlastitih i tuđih snaga (1963: 132-133) što znatno odskače od aristokratskog poimanja ratovanja u kineskoj tradiciji i općenito tradicijama mnogih naroda¹¹. Zbog toga on među elemente umijeća ratovanja uvodi sposobnost mjerenja, procjena količina, kalkulacija i raznih usporedbi kojima možemo izračunati izgleda za pobjedu (132). Ovo se nikako ne bi smjelo smatrati pokušajem naivne racionalizacije cijelog fenomena rata, Sunzi je itekako bio svjestan utjecaja emocija odnosno *morala* u ratu. Njegova namjera je bila da se uvede idealtip savršeno usklađenog vladara i zapovjednika kao modela kojem se mora stremiti (što ne bi smjelo iznenaditi uzevši u obzir važnost "harmonije" za kinesku kulturu¹²). Sunzi vidi idealnog vođu kao faktora stabilnosti u ratu koji usklađuje emocije, strasti i proturječnosti u upotrebljivu cjelinu. On posebno upozorava na pokušaj dogmatizacije ili slijeđenja ustaljenih pravila jer "jednako kao što voda nema stalan oblik, u ratu nema stalnih uvjeta" (153), shodno tome očita je Sunzijeva averzija prema rutini u ratu. Iako je rutina stvar osobnog komfora stratega, rat je ipak dinamički i reaktivan konkurs te se rutina mora izbjeći pod svaku cijenu, on to jasno naglašava: "Vrhunac rasporeda vojnih jedinica jest položaj bez jasnog oblika. Tada i najbolji špijuni ne mogu ništa saznati niti mudraci mogu kovati planove protiv vas... dakle, kad pobijedim *neću ponoviti taktiku* (ili strategiju), nego ću se prilagoditi uvjetima i bezbrojnim načinima borbe" (152); mnogi suvremeni konvencionalni vojni neuspjesi se mogu pripisati nepoznavanju ovog naputka, prvenstveno i zbog toga što su fleksibilniji i mobilniji nekonvencionalni neprijatelji (gerile i teroristi) uvažavali takav strateški pristup. Rat se ne bi smio započinjati ako nisu zadovoljeni uvjeti poznavanja svojih i neprijateljskih sposobnosti i nakana: "*Upoznaj neprijatelja i sebe i nećeš biti u opasnosti ni u stotinu bitaka...upoznajte teren, vremenske uvjete i vaša pobjeda bit će potpuna...kad ne poznaješ neprijatelja, ali poznaješ sebe, izgledi za pobjedu i poraz su podjednaki...ako ne poznaš ni neprijatelja ni sebe, sigurno ćeš biti u opasnosti u svakoj bitki*" (125; 205), dakle poznavanje neprijatelja bi se moglo svesti na

¹¹ O aristokratskom poimanju rata vidi J. Huizinga, *Homo Ludens*, 1980. str. 89-105

¹² Wei Xiaohong, LI Qingyuan, *The Confucian Value of Harmony and its Influence on Chinese Social Interaction*, Cross-Cultural Communication, Vol. 9, No. 1, 2013, str. 60-66

poznavanje njegovih slabosti i načina na koje bi njegove snage mogle ublažiti te nedostatke, najprikladnije je to opisati njegovim riječima: "bacati kamenje na jaja...kao što brza rijeka izbjegava uzvisine i žuri u nizine, vojska izbjegava snažna mjesta i napada slaba" (136; 153). Ovi savjeti se, prema važnosti koju predstavljaju, moraju shvatiti paralelno sa temeljnih pet procjena. Znanje, mudrost i proračunljivost su moć u strategiji. Pod velom neznanja naši izgledi mogu biti izjednačeni sa neprijateljem ili djelovati protiv nas, u toj situaciji se nikako ne bismo smjeli pouzdati u bolje izgleda (ranjivost neprijatelja ovisi o njemu samome) jer bi u tom slučaju naša sudbina bila u neprijateljskim rukama; Sunzijevim riječima: "Prema ratnoj doktrini, ne smije se pretpostaviti da neprijatelj neće doći, nego ga treba dočekati spreman: također, ne smije se pretpostaviti da neće napasti, nego sebe učiniti nepobjedivim" (176). Sunzi jasno implicira da u ratu ništa ne smijemo prepustiti izgledima, ili kako on kaže, u njegovu često citiranom odlomku: "*pobjednička vojska pobjeđuje i prije bitke; vojska predodređena za poraz bori se u nadi da će pobijediti...jer, on (zapovjednik) osvaja već poraženog neprijatelja*" (131). Ovo može zvučati kao beskoristan klišej ili sofizam ali Sunzi nam daje širi kontekst unutar kojeg ova tvrdnja dobiva svoj smisao (115-117):

1. U ratu je od najveće važnosti *napasti neprijateljevu strategiju...*
2. najvažnija sljedeća stvar je *razvrgavanje neprijateljevih saveza...*
3. slijedi *napad na neprijateljevu vojsku...*
4. *najgora je taktika napasti gradove.* Gradove napadnite samo kad nemate drugog izbora.

Ovdje se jasno navodi kontinuum od četiri strategije koje su poredane prema efikasnosti. Upravo je ova prva strategija; *napada na neprijateljevu strategiju*, najvažnija pretpostavka njegova djela. Ako smo u mogućnosti da neprijatelju osporimo ili u potpunosti onemogućimo one planove iz kojih crpi sredstva i ciljeve za postizanje pobjede, pobjeda je zajamčena i prije bitke. Sunzi strategiju smatra istinskim umijećem i suprotstavlja je vrijednostima ratnika koji mogu "izvojevati sto pobjeda u sto bitaka, vrhunac vještine je poraziti neprijatelja bez borbe" (115). Nema boljeg objašnjenja esencije i ideala strateškog pristupa sukobu od onog kojeg opisuje u sljedećim recima: "*Oni koji su vješti u ratovanju pobjeđuju neprijateljevu vojsku bez bitke. Osvajaju njegove gradove bez napadanja i ruše njegovu državu bez dugotrajnih akcija...cilj kojem morate težiti je da sve zauzmete netaknuto. Tako vaši vojnici neće biti iscrpljeni i uspjeh će biti potpun. To je umjetnost napadačke strategije*" (118). Li Ch'üan, komentator Sunzijeve teksta dodatno razjašnjava što znači osvajati strategijom na primjeru

neuspješne opsade grada koja je trajala mjesecima sa mnogobrojnim žrtvama, koju je provodio jedan nestrpljiv markiz, citirajući kralja koji je ukorio markiza: "Okupio si vojsku i opkolio neprijatelja koji je odlučio boriti se do smrti. *To nije strategija!* Trebao bi prekinuti opsadu i dati neprijatelju do znanja da mu je put otvoren pa će se dati u bijeg i razići se. Tada će ih moći zarobiti svaki seoski stražar!" (118). U korijenu je Sunzijeve shvaćanja strategije prisutan utilitaran minimalizam sa jasnim idealom što veće efikasnosti uz što manje žrtvi i štete. Ova strategija je višedimenzionalna, ona može podrazumijevati diplomatske i tajne akcije. Također to može pretpostavljati i dugoročne političke planove (*policy*). Ovakav pristup je posebno aktualan u nuklearnom dobu, kad bi rat između nuklearnih sila bio očit apsurd. Pred stratega se postavlja zahtjev "upoznavanja neprijateljske strategije" tj. onoga na čemu neprijatelj temelji svoje glavne snage, to je prvo što se mora napasti.

Sunzi jasno prepoznaje relevantnost političkog aspekta rata kao neraskidivog djela strategije, onoga što je u detalje formalizirao Clausewitz dva tisućljeća kasnije. To se posebno naglašava u strategiji koja je sljedeća po učinkovitosti, a to je "razvrgavanje neprijateljevih saveza". Ova druga strategija direktno implicira da neprijatelj nije poražen i za razliku od šireg koncepta "napada na strategiju" predstavlja konkretan korak koji je esencijalno političke naravi: "Razmotrite prirodu neprijateljevih saveza te izazovite njihov raspad. Ako neprijatelj ima saveznike, problem je velik i njegov je položaj čvrst; ako nema saveznike, problem je ništavan i neprijatelj je položaj slab"(106). Naravno, podrazumijeva se da razvrgavanje tuđih saveza ujedno znači stvaranje i čuvanje vlastitih. To je opća praksa unutar međunacionalnih odnosa, bilo da se radi o kratkoročnim planovima nastalima iz nužde, poput povijesnog "srdačnog sporazuma" (*l'entente cordiale* - kasnije, s priključenjem Rusije to je bila Trostruka Antanta) koji je prethodio Prvom svjetskom ratu, između dva rivala (Engleske i Francuske) sa ciljem sputavanja moći i moguće prijetnje Njemačke i Austrije (*Centralne sile*)¹³ ili dugoročnim planovima poput koalicija (NATO) i neformalnih udruženja (BRICS - Brazil, Rusija, Indija, China (Kina) i South African Republic (JAR)). Jedna od prekretnica Hladnog rata, koja savršeno ilustrira povezanost vlastitih snaga sa važnošću saveza, bio je Kinesko-Sovjetski raskol. Uzrokovan prvenstveno zbog podjela oko vodstva socijalističkog poretka i tumačenja marksizma između Narodne Republike Kine i SSSR-a, Sjedinjene Države su te podjele iskoristile i ušle u labavo partnerstvo sa Kinom. Voljno šireći razdor između socijalističkog bloka, SAD je uspio potaknuti već prisutni animozitet i osjećaj nesigurnosti

¹³ Howard, M. *The First World War*, New York, 2002. str. 15

između Kine i SSSR-a u hladni rat između dva bivša saveznika. Ovaj potez je djelovao kao poluga SAD-u za vršenje jačeg političkog pritiska na SSSR, prema nekima i ključan razlog pobjede nad sovjetskim blokom¹⁴.

Treća i četvrta strategija je sam čin agresije na neprijateljevu vojsku i naposljetku na gradove (protiv čega savjetuje). Sunzi ističe da je rat zadnje sredstvo kojem se mora okrenuti: "*Onaj tko se bori za pobjedu golim oštricama, nije dobar general* (očito ni dobar strateg)...ako niste u stanju sasjeći neprijateljeve planove u začetku, niti raskinuti njegove saveze u trenutku kad bi se trebali ostvariti, naoštrite oružje kako biste pobijedili" (117); nadalje on upozorava: "Ako nije u *interesu* države, nemojte djelovati. Ako ne možete uspjeti, ne pokrećite vojsku. Ako niste u opasnosti, nemojte se boriti" (229). Sunzi je bio ispred svog vremena po važnosti koju je pridavao političkim faktorima, kao i po naglašavanju potrebe za *umjerenošću* u ratu koji uvijek mora biti u službi strateških ili političkih ciljeva. U svezi toga važni su i ovi reci: "U ratu je najbolje zauzeti netaknutu državu, nije dobro uništiti je...ne nagrađujte ubijanje...neprijateljevu vojsku bolje je zarobiti nego uništiti" (115). Ovime se ne izražava banalan moralistički svjetonazor, ovaj humanizam je u potpunosti pragmatičan, što on i sam pojašnjava kad kaže: "Dobro postupajte prema zarobljenicima i brinite se o njima...prema svim zarobljenicima mora se postupati velikodušno i iskreno *kako bismo ih mogli iskoristiti*...to se naziva "pobjeđivanje u bitki i jačanje" (112-113). Čin *moralne subverzije* neprijatelja je važan poput ostalih političkih faktora, štoviše on se može i mora politički iskoristiti. Bilo da se radi o ratnicima, vojnicima i dragovoljcima, svi se bore za ciljeve koje smatraju pravednima. Nijedan borac ne želi od svoje borbe učiniti sramotu, dakle borba i nasilje će se uvijek moralno pravdati kao odmazda (za neku raniju nepravdu) ili herojska dužnost. Pokazujući vlastitu karakternu i moralnu superiornost (kad je to strateški izvedivo), primjerice kad se poštede životi pokorenog neprijatelja, neprijatelja se subvertira i napadaju se temeljni porivi njegove borbe a to su mržnja ili želja za osvetom, ako je cilj de-eskalacija nasilja, ovo je jedan od mogućih načina. Kad je neprijatelj subvertiran na ovakav način mržnja se teško može izraziti i iskoristiti. Mržnja je iznimno važna motivacija; kao što je već rečeno, Clausewitz je postavlja kao primordijalni element rata i Sunzi tvrdi da je "bijes razlog zbog kojeg vojne jedinice ubijaju neprijatelja" (110), prema tome jasno je da je važan aspekt moralnog utjecaja (kao ratnog elementa) *manipulacija mržnjom*. Kad neprijatelj nije u stanju

¹⁴ Walter A. McDougall, *Sino-Soviet split*, u: "**international relations.**" Encyclopædia Britannica. *Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2013; više detalja o Sino-Sovjetskom raskolu i važnosti koju predstavlja za slabljenje Sovjetske pozicije vidi u: David Painter, *The Cold War: An International History*, Routledge London, 1999. str. 62-63

opravdati svoju mržnju ili se uvjeriti u neizbježnost sukoba sa neprijateljem on se *mora boriti protiv svojih moralnih instinkta*. Takav oblik borbe stvara ogromne demoralizirajuće pritiske, dok se od strane onih koji tu strategiju koriste (pod uvjetom da su disciplinirani i upućeni u takvu strategiju), pretvara u ponos i herojsko legitimiranje vlastite borbe. Iako ne bismo smjeli ovaj naputak uzeti zdravo za gotovo, mora biti jasno da strategija subverzije neprijatelja moralnom superiornošću podrazumijeva prikladan politički i društveni kontekst kao i specifičnost situacije u kojima bi ta strategija mogla biti održiva. Također takva strategija podrazumijeva poziciju moći nad neprijateljem, gdje se nasilne metode kontrole i osiguranja vlastitih planova nikad ne bi smjele u potpunosti odbaciti. Podrazumijeva se da mora postojati sposobno vodstvo koje je u stanju provesti *obvezu* suzdržavanja nasilja prema pokorenom neprijatelju. Tako ustanovljena obaveza se mora predložiti u doktrinu koju će vojnici slijediti jer je nemoguće pouzdati se u moralne kvalitete vojnika u ratu kad je, zbog egzistencijalnih prijetnji, moralna svijest vojnika izobličena u puko preživljavanje. Upravo ovoj strategiji *moralne subverzije* ću se često vraćati unutar ovog rada jer je iznimno važan sastavni dio politike i moralan čin opravdanja svog djelovanja. *Poraziti neprijatelja bez borbe* je vrhunac vještine za Sunzia (115), ujednom i glavna misao koju često naglašava. Upravo je ovaj naglasak na *umjerenosti* i na prvenstvu obezvrijeđenja neprijateljskog motiva za borbu, ne napada na njegovu živu silu, ono što jasno razlikuje Sunzija od ostalih teoretičara. Od Tukidida pa sve do Clausewitza, ovakav pogled na strategiju bi im vjerojatno bio naivan ali kao što ćemo vidjeti u kratkoj obradi Clausewitzeva "*O ratu*", neprijatelj je za te ostale teoretičare već definiran i on se mora prisiliti da poklekne našoj volji.

Važnost obmane i upotrebe tajnih agenata

Sunzi u više navrata spominje važnost *obmane*. Ako postoji plan pobjede onda je po principu zdravog razuma sasvim jasno da taj plan ne smije biti otkriven i da se on neprijatelju ne smije obznani. Dapače, postaje jasno da se izgledi za otkrivanje našeg plana smanjuju ako neprijatelja navedemo na pogrešan trag. Sunzi kaže: "*Svi ratovi se temelje na obmani...stoga, kad ste sposobni hinite nesposobnost, a kad ste aktivni, neaktivnost...kad ste blizu, neka se čini da ste daleko, kad ste daleko, neka se čini da ste blizu.*" (96-97) Od mnogih taktičkih savjeta, jedan savršeno ilustrira sukus obmane na svim razinama: "Neprijatelj ne smije znati gdje namjeravam započeti bitku. Jer, ako to ne zna, mora se pripremiti na mnogim mjestima.

A ako se pripremi na mnogo mjesta, svugdje će biti malobrojan" (148), upravo je ova strategija disperzije i koncentracije vlastitih snaga dominantna strategija gerilskih pokreta i terorizma¹⁵. Unatoč korisnosti ovog naputka, čin obmane je bio kontroverzan tokom velikog djela povijesti, posebno kad se iz taktičkog aspekta na rat gledalo kao na viteški konkurs (Huizinga, 1980). Postizanje iznenađenja kroz obmanu je ipak idealtipski cilj kojem bi svaki strateg trebao stremiti, kako je već rečeno, u protivnom se oslanjamo na neprijateljevu slabost koja po sebi može biti obmana.

Uz znanje i procjenjivanje neprijatelja, Sunzi naglašava upotrebu tajnih agenata: "Predznanje se ne može dobiti od duhova i bogova, ni analogijom s prošlim događajima, ni kalkulacijama. Mora se dobiti od ljudi koji poznaju neprijateljevu situaciju" (232). Također, smatrao je da ne postoje ratovi u kojima se ne koristi špijunaža, dapače, *ne bi smjeli* postojati ratovi u kojima se ne koristi špijunaža, jer onaj koji ne zna iskoristiti špijune, inicijativu daje neprijatelju. Sljedeći navodi prenose važnost koju on pridaje upotrebi tajnih agenata: "Od ljudi bliskih zapovjedniku nitko mu nije bliži od tajnog agenta; od svih nagrada najveće su one koje se daju tajnim agentima; od svih stvari najpovjerljivije su one vezane za tajne akcije...dakle, samo će prosvijetljeni vladar i vrijedan general koji može upotrijebiti najinteligentnije ljude kao agente, sigurno postići velike stvari. *Tajne akcije su važne u ratu*; svaki pokret vojske ovisi o njima...vojska bez tajnih agenata je kao čovjek bez očiju i ušiju." (236-239). Sunzijevo razmišljanje ulazi u srž problematike vojne inteligencije, naglašavajući ono što danas zovemo *human intelligence* (HUMINT - prikupljanje podataka iz ljudskih izvora). Prikupljanja podataka od ljudskih izvora su i danas temelj obavještajnih aktivnosti. Sunzi navodi nekoliko vrsta špijuna ovisno o njihovom djelokrugu i važnosti ali to nije od većeg značaja za ovaj rad.

Odnos vojske i vladara - Civilno-vojni odnosi

Važan dio Sunzijeve teorije je odnos vladara i generala, na što se Sunzi obazire više puta pokušavajući odrediti optimalan odnos između tih dvaju uloga. Sunzi je najraniji izvor koji raspravlja o onome što danas zovemo "civilno-vojni odnosi" ili CMR (*Civil Military Relations*). Način na koji on definira taj odnos bi odgovorao onome što utjecajni suvremeni

¹⁵ Mao Zedong posebno spominje disperziju i koncentraciju kao pravila u asimetričnom sukobu na više mjesta, vidi: *Selected Works of Mao Zedong*, Volume I, Foreign Languages Press Peking, 1965 . str. 124; također od istog autora, *Selected Works*, Volume II 1965. str. 83-91; kasnije ću pokazati koliki je utjecaj Mao Zedongova strateška teorija imala na gerilu i terorizam 20. st.

autori poput Eliota Cohena i Samuela Huntingtona zovu "normalnom teorijom" ili "teorijom objektivne kontrole", kojima se tvrdi da su politički vođe vrhovni zapovjednici i da vojska mora imati odriježene ruke u odabiru najprikladnijih metoda za izvršenje njihovih naloga. Cohen navodi "normalnu teoriju" kao model koji se *ne bi smio* slijediti¹⁶, umjesto toga on predlaže "nejednaki dijalog" (Cohen, 2002: 209) između vojske i političkog vodstva prema kojem obje strane (vojska i političko vodstvo) jasno iznose svoje stavove ali uvijek priznajući finalni autoritet civilnog (političkog) vodstva. Njegova knjiga je napisana kao reakcija na Huntingtonovu *Soldier and the State* (1957.) gdje Huntington zastupa model profesionalne i apolitičke vojske (ili kako je on zove, "teorija objektivne kontrole"). Revidirajući Huntingtona i potkrepljujući svoju teoriju potrebe uplitanja civilnog (posebno političkog) sektora u vojna pitanja povijesnim primjerima, Cohen je pokušao dokazati kako nedostatak involviranosti "vrhovnog zapovjedništva" (politike) u vojna pitanja može biti potencijalno poguban. Dapače, smatra da decidirano nemiješanje u vojne poslove predstavlja najgori oblik zanemarivanja dužnosti. Civilno-vojni odnosi se generalno dijele po pitanju raspodjele kontrole između vlasti i vojske na dva različita gledišta:

1. *uplitanje političkog vodstva u vojno izvršenje političkih direktiva*
2. *autonomija vojske u vojnom izvršenju političkih direktiva.*

Sunzi je predvidio ovakvo suvremeno shvaćanje civilno-vojnih odnosa i po pitanju prvenstva politike on kaže: "Sustav upravljanja postrojbama je takav da zapovjednik dobiva svoj mandat od vladara kako bi mobilizirao ljude i okupio vojsku" (171). Sunziju je bilo jasno, kao što je i nama, da vojska mora biti profesionalna ali i narodna, i da je njezin djelokrug isključivo vojni, čime je vojsku jasno odijelio od vladara. Sukladno suvremenom shvaćanju, vladar određuje općenite ciljeve koje vojska provodi te se time potvrđuje da je u strateškom smislu vladar vrhovni zapovjednik ili kako on to formulira: "Prosvijetljeni vladari stvaraju planove, a vješti generali ih ispunjavaju...stoga je država sigurna, a vojska sačuvana" (229). Nasuprot tome po pitanju vojne autonomije, na razini taktike i operatike, zapovjedno bi prvenstvo, prema njemu, morao imati general. On napominje da postoje situacije kad ne treba poslušati zapovijed vladara te nabroja tri načina na koje vladar može donijeti nesreću svojoj vojsci (121 -122):

1. Ako zapovjedi pokret ne znajući da vojska ne bi trebala napredovati, ili naredi povlačenje ne znajući da se ne treba povući. To se naziva sputavanje vojske;
2. Ako nije upućen u vojna pitanja, a sudjeluje u njihovu rješavanju i upravljanju

¹⁶ Eliot A. Cohen, *Supreme Command: Soldiers, Statesmen and Leadership in Wartime*, Simon & Schuster, New York 2002. str. 4

vojskom. To zbunjuje časnike;

3. Ako ima odgovornosti, a nije upućen u probleme zapovjedništva. To stvara sumnju u umovima časnika.

To naravno ne bi smjelo značiti da je strategija isključivo vladarevo područje, dapače Sunzi očekuje aktivno uplitanje generala u strateška promišljanja što je suprotno od suvremenih razmatranja koje ističu sve veću potrebu za civilnim intervencijama u vojne poslove. Pošto je "brzina bit rata" (213) kad se generalu ukaže prilika da djeluje i na strateškoj razini, a vladar mu zapovijedi da ne djeluje ili u slučaju neizbježnog poraza ako vladar zapovijedi napad, general ga ne mora poslušati (201). Vladar je jamac političke stabilnosti, zaštitnik i vrhovni zapovjednik države prije rata, ali u ratu se situacija mijenja i sada je general zaštitnik države (121). Prema tome, u slučajevima kad je potrebno neposredno djelovanje, za Sunzija ne postoji veće zlo od vladara koji zapovijeda sa dvora ili kako on to slikovito objašnjava: "Reći da general mora čekati zapovijedi vladara u takvim uvjetima isto je kao obavijestiti nadređenog da želite ugasiti požar" (124-125). Ovakav način razmišljanja je problematičan u nuklearno doba, kad bi cijena brzih odluka mogla biti fatalna. Bez obzira na razvoj komunikacijskih tehnologija koje omogućuju brzi prijenos zapovijedi (poput radija, satelita, Interneta), ovakvo razmišljanje je i dalje u središtu rasprava o političkoj kontroli vojnog djelovanja. Dakle, jasno je da Sunzi zahtijeva dijeljenje odgovornosti između suverena i vojske, tako da bi vladar morao biti upoznat sa vojnim poslovima ali prvenstveno poštivati i uvažavati mišljenje generala o njihovom provođenju, s druge strane generali bi morali poštivati politički autoritet vladara u planiranju samog sukoba te, bez ometanja vladara, što bolje provoditi njegove planove.

Efikasnost i dugotrajno ratovanje

Zadnja važna stvar koju ću istaknuti jest Sunzijeve averzije prema onome što naziva "dugotrajno ratovanje" koje ispituje u potpunosti u drugom poglavlju knjige. Kao što je već rečeno, pobjeda se mora postići minimalnim naporom, dok je vojni sukob zadnje sredstvo i indikacija lošeg vodstva i strategije. Dakle, pretpostavke kvalitetnog strateškog djelovanja su prvenstveno:

1. *poznavanje vlastitih sposobnosti i poznavanje neprijatelja,*
2. *potom konkretno definiranje ciljeva i sredstava za njihovo postizanje,*

3. naposljetku *definiranje izlazne strategije u slučaju neuspjeha.*

Sunzi kaže: "pobjeda je glavni cilj u ratu, ako se ona dugo odgađa, oružje otupi, a moral pada...ako vojska krene u dugotrajni pohod, resursi države neće biti dovoljni...oni koji nisu sposobni shvatiti kolike opasnosti donosi podizanje (mobilizacija) vojske, ne mogu shvatiti ni kako to ispravno učiniti...dugotrajno ratovanje nikad nije zemlji donijelo koristi." (106-107). Ovi naputci su posebno važni u nuklearno doba, koje je obilježeno prelaskom iz dominantne koncepcije totalnog rata u ograničeni rat i iz ograničenog rata u gerilu i terorizam. Iz Sunzijeve preporuke se može ekstrapolirati da upravo ono što vrijedi za konvencionalno ratovanje, kakvim ga je smatrao Sunzi, *vrijedi obrnuto* za gerilu i terorizam, dakle najbolja strategija za njih je iscrpljivanje neprijatelja kroz "*produljeni rat*", kako ga je nazvao Mao Zedong, ali Mao je i dalje uvažavao da se dugotrajno ratovanje mora izbjeći pod svaku cijenu, naime "*produljeni rat*" je samo jedna faza u kojoj se neprijatelj iscrpljuje, iscrpljivanje neprijatelja je ujedno i iscrpljivanje vlastitih snaga, zbog toga ne postoji produljeni rat koji bi po sebi bio koristan, u njemu se mora prakticirati odlučujuća ofanziva protiv neprijatelja, ono što on naziva "*brzom odlukom*", time potpuno uvažavajući Sunzijevo kao i Clausewitzev dictum odlučnosti i inicijative (brzine)¹⁷. Suvremene ratove karakterizira nesrazmjer snaga sukobljenih strana, tzv. *asimetrično ratovanje* ili "sukobi niskog intenziteta" koji su u pravilu uvijek dugotrajni zbog fenomena erozije sposobnosti država u primjeni sile protiv "nekonvencionalnog", manjeg i fleksibilnog neprijatelja. Pobjeda u tim sukobima ne može biti brza jer je najkraći put do pobjede, onaj napada na neprijateljevu strategiju, često dug, kompleksan i naporan, dok bi pokušaj fizičkog uništenja ili objave rata neprijatelju (gerilcu, teroristu) bio upravo dio njegove strategije protiv takvih konvencionalnih vojnih metoda (Creveld, 1991: 194-224). Čak i ako se pobjeda izvojeva vojnim ili nevojnim sredstvima, kako kaže Sunzi: "dobiti bitke i postići ciljeve, ali ne iskoristiti ta postignuća loše je i može se opisati kao štetno odugovlačenje" (Sunzi 1963: 229), u tom pasusu se naslućuje nešto o čemu će konkretno govoriti tek Clausewitz, a to je upravo potrebitost političke dimenzije rata. Sunzi u svojoj izvršnoj analizi rata gotovo isključuje značajniju ulogu naroda i njegova odnosa sa vladarom (ili državnim vlašću), narodu pridaje pasivnu ulogu, dok su dvije glavne funkcije rata za njega mudrost i interesi vladara i umijeće generala, što je u potpunosti u skladu sa vremenom u kojem je Sunzi bio pisan; iako bismo sve navedeno mogli tumačiti kao znak

¹⁷ O produljenom ratu i funkciji "brzih odluka" unutar produljenog rata Mao govori u svojoj izvršnoj analizi: *Selected Works of Mao Zedong*, Volume II, Foreign Languages Press Peking, 1965 str. 83-91 i 157-161; za temeljitiju analizu najuputnije je pročitati njegovu knjigu u istom tomu: *On Protracted War*, *Selected Works*, str. 113-188.

profinjenog shvaćanja politike od strane Sunzija, on ipak nije bio u mogućnosti da (zbog povijesnih prilika) shvati dinamiku odnosa između naroda i vladara, prema tome sam spomen politike kakvom je shvaćamo danas u Sunzijevo vrijeme bi bio smiješan. Unatoč Sunzijevoj lucidnosti i umijeću prikaza onog općenitog u ratu ipak je Clausewitz taj koji je udario pečat novoj epohi ratovanja, pridajući mu jasan politički karakter koji je u korijenu suvremenog trenda "nacionalizacije" rata.

O ratu (Carl von Clausewitz)

Uvodne napomene o djelu i autoru

Za razliku od temeljitije analize Sunzija, Clausewitzovo monumentalno djelo "*O ratu*" premašuje okvire ovog rada te će se obraditi elementi teorije koji nisu navedeni kod Sunzija, to je prvenstveno *potrebitost političkog* karaktera rata, što bi u Sunzijevo vrijeme bilo nezamislivo. Dapače njegova najpoznatija tvrdnja, da je rat *nastavak politike uz primjesu drugih sredstava* (Clausewitz 2007: 252) je bila nezamisliva čak i u vrijeme Clausewitzevih suvremenika. Od Montesquieua do Kanta, rat je smatran odstupanjem od normalnog političkog djelovanja, u stvari odstupanjem od općenito civiliziranog života, u ratu je razum doživio poraz i svoj kraj, u njemu su umjesto razuma mjerilo čovječnosti bili čast i hrabrost; prema tome Clausewitzov dictum rata kao nastavka politike drugim sredstvima je u ono vrijeme bio zaista revolucionarna, radikalna i važna preinaka klasičnog kao i aristokratskog poimanja rata koja ustraje do današnjih dana (Creveld 1991: 124-125). Razlike između Clausewitza i Sunzija nisu velike, oni se slažu oko temeljnih stvari i umjesto predstavljanja različitih paradigmi, Clausewitz i Sunzi se poklapaju i međusobno osnažuju (Handel 2005: 229-230). Od otprilike 600 stranica, Clausewitzov *magnum opus* je nesumnjivo najtemeljitija teorijska obrada rata ikad napisana, dok se on s punim pravom smatra najvažnijim strateškim teoretičarom do sada. Analiza ovog klasika bi, zbog bogatstva argumenata i autorove izvornosti, mogla popuniti knjižnice, što je ujedno i razlog zašto je ovo djelo često krivo shvaćeno. Naime, *O ratu* je obvezno štivo za časnike u svim zapadnim vojnim akademijama pa i šire, te ga unatoč elegantnom logičkom procesu i zbog filozofskog stila pisanja (dapače, gotovo poetske elokvencije), iznimne temeljitosti i opsežnosti analize, mnogi odbijaju pročitati u potpunosti ili još gore, ne čitaju ga sa razumijevanjem. Čime bivaju uskraćeni za mnoge izvrsne argumente i uvide u prirodu, egzekuciju i rezoluciju sukoba koji danas čine

teorijski temelj strateških studija. Nažalost, to dovodi do površnog, pogrešnog pa čak i opasnog tumačenja ove knjige; s tim na umu njemački general Gunther Blumentritt, predavač na *Kriegsakademie* je rekao da: "dajući Clausewitzev *O ratu* vojsci je poput dopuštanja malom djetetu da se igra sa britvom" (Handel 2005: 18). Pogrešno tumačenje Clausewitza je doprinijelo opsesiji totalnim ratom, iako je to, kako ću pokazati u ovom dijelu, ozbiljno neshvaćanje Clausewitzevih temeljnih postavki. Zbog toga je od velike važnosti što vjerodostojnije upoznati vojne i civilne dužnosnike sa ovim nezaobilaznim i vrijednim klasikom. Sve što je Sunzi svojim aforističkim stilom spomenuo i predvidio, Clausewitz detaljnije objašnjava, prema tome osnove strategije je najuputnije početi proučavati sa Sunzijem, potom Clausewitzem i opet se vratiti na Sunzija, čija kratkoća izlaganja može poslužiti kao koristan sažetak stečenog znanja.

Unatoč svojoj vrijednosti *O ratu* je ipak nedovršeno djelo koje je Clausewitz planirao u potpunosti revidirati, od čega je samo djelomično uspio dodati dva posljednja poglavlja i revidirati prvo poglavlje, u čemu ga je spriječila rana smrt od kolere. Revidirana poglavlja se razlikuju argumentacijski i stilski od nerevidirane cjeline. Zbog toga, nedosljednost u strukturi i izričaju samog teksta može, uz već nabrojane teškoće, doprinijeti dodatnoj konfuziji. Da bismo shvatili zašto je *O ratu* pisan na takav način moramo se ukratko upoznati sa autorom i povijesnim kontekstom unutar kojeg je pisao.

Carl von Clausewitz (1780-1830) je bio pruski general i vojni teoretičar, još od malih nogu u vojsci (od dvanaeste godine, već sa trinaest godina je imao borbena iskustva), njegov život su definirali francuski revolucionarni i Napoleonski ratovi. Pod snažnim utjecajem tih zbivanja a posebno Francuske Revolucije i *levée en masse*¹⁸ (koncepta mobilizacije cijelog naroda Francuske za potrebe ratnih napora, ideal-tipa koji u stvari nikad nije bio dostignut) Clausewitz je počeo pisati svoje glavno djelo *O ratu*. Prva, ne-revidirana verzija knjige je bila reakcija na fenomen totalnog rata kojeg je iznjedrila Revolucija a posebno Napoleon, sastojala se od šest poglavlja u kojima je autor bio zaokupljen superiornošću koncentracije, što je zastupljeno metodama tzv. "odlučujućih bitaka" i totalnog rata, iako je Clausewitz upotrebljavao pojam "apsolutnog rata" umjesto totalnog rata, dakle ideal-tipskog oblika rata bez realnih tj. materijalnih ograničenja. Vrijedi napomenuti da Clausewitz nije razmišljao o totalnom ratu u terminima 20. stoljeća, obilježenog sa dva svjetska rata koja su ipak u mnogočemu bila ograničena. Sam pojam genocidnog totalnog rata, kako su ga shvaćali

¹⁸ Lazare Nicolas Marguerite Carnot, poznati francuski matematičar, inženjer i političar, ministar rata pod Francuskom Revolucijom, se smatra idejnim začetnikom nacionalne mobilizacije (Clausewitz 2007: 280).

Nacisti je popularizirao Erich Ludendorff u svojoj knjizi *Der Totale Krieg* (*Totalni rat*) i koji u potpunosti odskaae od Clausewitzove teorije legitimiteta ograničenog rata, zbog čega česte kritike ili čak pohvale Clausewitzu kao proroka totalnog rata nemaju smisla¹⁹. Nakon Napoleonova sloma i povratka ograničenih ratova, posebno utjecaja tzv. *Volkskrieg* (oružane pobune naroda) i ograničene vojne kampanje Rusije protiv Osmanskog Carstva, Clausewitz u svojoj bilješki iz 1827. prvi puta obznanjuje potrebu da u potpunosti revidira svoje djelo i doda dvije posljednje knjige (7. i 8. knjigu). Prosvijetljen poražavajućim iskustvom Napoleona i devastacijom koju je izazvao totalni rat, odlučio je da fokus njegova djela neće više biti isključivo objašnjavanje totalnog rata i potrebe fizičkog uništenja neprijateljskih vojnih snaga već prvenstveno važnost *političke konkretizacije vojnih ciljeva i opravdanosti ograničenih ratova* (Clausewitz 2007: xxv-xxvi). Finalna verzija djela je bila sastavljena od osam knjiga za koje je smatrao da analitički nisu podudarne s njegovim novim saznanjima iz 1820-ih, kao i njegovom glavnom tezom da "*rat nije ništa drugo doli nastavak politike drugim sredstvima*" (2007: 7), te ih je sve odlučio revidirati u čemu je, prije smrti, uspio i istinski bio zadovoljan samo prvim poglavljem prve knjige kojeg je smatrao u potpunosti dovršenim, kao i indikacijom njegovih završnih namjera (2007: 9). Struktura djela je dakle podijeljena na 1. knjigu o prirodi rata u kojoj je koncentrirao temelje svoje teorije, knjige 2.-6. koje se bave njegovim starijim idejama totalnog rata, odlučujućih bitaka i koncentracije snaga, ali unatoč tome u njima se može iščitati mnogo vrijednih argumenata i pouka; i naposljetku knjige 7.-8. koje su esejistička poglavlja u kojima autor rafinira i suptilnije obrađuje prijašnje strateške ciljeve koji više ne stavljaju fizičko uništenje neprijatelja kao glavni cilj već je to psihološka pobjeda nad neprijateljem, dajući do znanja, zajedno s prvim poglavljem 1. knjige, kako bi izgledala njena završna verzija. Bez obzira na donekle inkonzistentnu strukturu, *O ratu* je u svojoj cjelini vrhunska analiza strategije koja može poslužiti kao priručnik, iako Clausewitz upozorava protiv toga. Upotrebljivost njegova djela proizlazi iz činjenice da je Clausewitz ispred svega ostalog bio vojnik, general i filozof, te previše pragmatičan da gubi vrijeme na trivijalnosti, uostalom on nas i uvjerava da su unatoč nedovršenosti "...glavne ideje koje prožimaju ovo djelo ispravne i provjerene kroz praksu aktualnog ratovanja. One su proizvod širokog dosega proučavanja, osobno sam ih temeljito provjerio u odnosu na realni život i uvijek sam imao na umu da lekcije ovog djela proizlaze iz vlastitog iskustva kao i iz iskustva ostalih istaknutih vojnika" (2007: 9). Sadržajna

¹⁹ Vidi unutar ovog rada, podpoglavlje "Suvremeni interpreti" fusnota 20. i 21.

nedosljednost ovog djela je i moguća indikacija nedosljednosti samog predmeta proučavanja, tj. rata. Vrijedi se zapitati uolikoj mjeri bi Clausewitz revidirao elemente svoje teorije unutar nuklearnog doba, masovnih medija i kolektivne sigurnosti UN-a.

Rat kao primarno društven, ne znanstven fenomen

Za tako težak zadatak pisanja sažetka o ovom monumentalnom djelu moramo krenuti od osnova, naime što rat predstavlja za Clausewitza. Jedna od glavnih snaga Clausewitzeve ratne teorije je u tome da je predložio teorijske temelje kako bi se rat trebao voditi, dok oni koji traže jednostavnu šablonsku definiciju ili recept za vođenje rata ih neće naći u njegovu djelu, naći će samo mnogobrojne opise rata kojih je previše za nabranje i od kojih se svaki može smatrati validnim. Najjednostavnije je započeti od onoga što Clausewitz ne smatra ratom; *rat nije znanost* i u njemu *ne smiju* postojati ustaljena pravila. Znanost podrazumijeva konstantnost ili definitnost u predmetu koji se može u tom obliku analizirati i kvantificirati, dok za Clausewitza to ne postoji u ratu jer "rat ne predstavlja primjenu volje na neživu materiju (poput mehaničkih znanosti), ili materiju koja je živa ali pasivna i ne pruža otpor. U ratu, naši napori i volja su okrenuti protiv žive tvari koja *reagira*" (100). Posebno se obrušava na one koji u strategiji žele odrediti opća pravila ili sisteme, koji žele rat podvrgnuti matematizaciji i geometrijskim analizama, i eliminirati važnost moralnih faktora u strateškoj teoriji, za njih tvrdi da oni "teže fiksnim vrijednostima, ali u ratu je sve nesigurno i mora se kalkulirati sa varijabilnim kvantitetama. Oni teže ispitivanju fizičkih kvantiteta dok je sva vojna aktivnost isprepletena sa psihološkim snagama i efektima" (84). Clausewitz se, iz svog bogatog ratnog iskustva, kategorički suprotstavlja onima koji ne mogu shvatiti da je nesigurnost i neodređenost rata njegova permanentna značajka, na što kaže: "ukratko, apsolutni, tzv. matematički, faktori nikad neće imati čvrste temelje u vojnim kalkulacijama. Od samog početka postoji međuigra mogućnosti, prilika, dobre i loše sreće koji tkaju svoj put kroz dužinu i širinu tapiserije rata. U svom rasponu ljudskih djelatnosti, *rat najviše sliči igri karata*" (26-27); kombinirajući ludičku dimenziju rata sa svojom tezom potrebitosti političkog određenja rata, on detaljnije objašnjava svoju misao: "Vođenje rata je, dakle, postalo pravom igrom, u kojoj su karte podijeljene *vremenom i prilikom*. Po svom učinku rat je nešto jači oblik diplomacije, silovitija metoda pregovaranja, u kojoj su bitke i opsade razmijenjene diplomatske note." (235). Nažalost, matematizacija, geometrizacija i slične zablude u

strateškom kalkuliranju su pečat suvremenog tehnokratskog doba, što je uzrok mnogim strateškim porazima i još većim ratnim i ne-ratnim stradanjima. Mora se shvatiti da su moralni faktori "najvažniji u ratu, oni prožimaju rat kao cjelinu...nažalost oni nisu dostupni akademskoj mudrosti, ne mogu se klasificirati ni kvantificirati već se moraju vidjeti i iskusiti" (141). Dakle, da bismo bili uspješni stratezi, Clausewitz smatra da je potrebno praktično poznavanje rata i njegovih ograničenja ili sposobnost uvažavanja problema koji se mogu pojaviti u praksi rata, što je ipak stanovit paradoks jer oni pod čijim se direktivama rat vodi sa ciljem političkog određenja rata su civilni dužnosnici ili političari koji najvjerojatnije rat, opasnost i stradanja, nikad neće iskusiti te zbog toga nikad neće biti upoznati sa praktičkim limitacijama rata; prema tome racionalno određenje nečeg toliko iracionalnog poput rata, ne može biti strateški racionalno bez uzimanja u obzir iracionalnih faktora; ovdje Clausewitzeva usporedba rata sa igrom karata posebno dolazi u obzir. Pojednostavljeno govoreći, za Clausewitza rat je paradoksalan i dinamički proces, vrhovni zapovjednici bi ga trebali poznavati iz svih aspekata, dakle moralnih, psiholoških, logističkih i političkih; o tom paradoksu i dinamici rata kao *trojstva* biti će više riječi u narednim recima.

Za razliku od strateške razine u kojoj ne mogu postojati ustaljena pravila, Clausewitz priznaje postojanje pravila u taktici, operatici i tehničkoj izobrazbi, izraženih kroz terenske priručnike. Tehnički i inženjerski izazovi poput opsada gradova, izgradnje mostova, uporabe oružja i raznih taktičkih manevara, se ne mogu izvršiti bez usvajanja pravila, koje on naziva "pozitivnom doktrinom" (102). Takvih pravila ima mnogo i autor ulazi u opsežnu analizu (84-124) koju u ovom radu koji se tiče prvenstveno strategije neću obrađivati. Unatoč pragmatičnoj potrebi postojanja pravila na taktičkoj i operativnoj razini, on napominje da je čak i taktička pozitivna doktrina neodrživa jer "talent i genij (strateški ili taktički, politički ili vojni) djeluju izvan svih pravila i zbog toga teorija je često u sukobu sa praksom" (89). Sva pravila koja se nekritički prihvaćaju kao zakoni su pogrešna jer "*isključuju utjecaj genija na pravila...naime on je iznad svih pravila, uostalom što genij radi i jest najbolje pravilo*" (84), dakle zbog genija i njegove kreativnosti se pravila i mijenjaju. Zbog toga Clausewitz ide tako daleko da pravila u taktici, a posebno strategiji, smatra "stvorenima za idiote ali i idiotskim po sebi" (142). Iz onoga što rat definitivno nije, Clausewitz dolazi do sljedećeg zaključka : "*Zaključujemo da je rat dio društvene egzistencije. Rat je sukob između velikih interesa, koji se rješavaju krvoprolićem* - to je jedini način u kojem se razlikuje od ostalih sukoba" (100).

Realan i apstraktan rat - paradoksalno trojstvo rata

U prvom poglavlju prve knjige, koje je definitivna autorova refleksija na cijelo djelo, naslućuje se dijalektički (doduše, ne-hegelijanski) pristup tematici rata kroz tezu, antitezu i "sintezu"²⁰ (Bassford u Strachan 2007: 75):

1. Teza (ujedno i ideja vodilja cijele knjige) jest ideal-tipska koncepcija *ograničenog rata* ili Clausewitzevim riječima: "*rat je naprosto nastavak politike drugim sredstvima*" (28), on ne može biti ništa drugo jer rat koji je oslobođen političkih ciljeva, *trenja* (važan pojam kojeg Clausewitz koristi za označavanje ljudskih i materijalnih ograničenja koji razlikuju rat u stvarnosti od apstraktnih koncepcija rata tj. rata "na papiru", neke od značajki *trenja* su: strah od opasnosti, tjelesni napor, životni i materijalni gubici, tehnički kvarovi, vremenske neprilike, neposlušnost, zamor, zasićenje, tromost...(65-69)) i nedostatka resursa ujedno je i lišen bilo kakvog značenja i praktične supstancije, on postaje apsurdan (252-258). Ali rat je područje opasnosti, snažnih emocija, pokolja ili ukratko, ekstrema; prema tome političko određenje rata je tek jedan od njegovih aspekata.
2. Antiteza je upravo taj apsurd, tj. nerealan, ideal-tipski "*apsolutni rat*". Što su motivi za rat (prvenstveno mržnja) snažniji i nadahnutiji to će napetosti između zaraćenih strana biti oštrije i rat će se sve više približavati prema tom apstraktnom konceptu u kojem počinje biti najvažnije totalno uništenje neprijatelja. Vojni ciljevi i politički ciljevi će postajati sve sličnijima do trenutka kad politički ciljevi budu u službi vojnih ciljeva (28). Clausewitz smatra da su ratovi uvijek popraćeni "*maksimalnom uporabom sile*" jer ako jedna strana u sukobu koristi silu dok se druga suzdržava, ona prva će biti u prednosti, što će natjerati drugu stranu da, iz obrane ili osvete, uzvrati silom; obje

²⁰ "Clausewitzeva dijalektika" je proizvod interpretacije njegova djela i uočavanja sličnosti sa hegelijanskom trihotomijom. Za njega bilo kakav spomen, obrada ili uključivanje Hegelove filozofije u problematiku rata, bi predstavljalo spekulativnu pedanteriju kojoj nije mjesto u ratu i strategiji. Također, "sinteza" je isto proizvod interpretacije, on ne nudi nikakvu sintezu rata u konačnom Hegelovu smislu, kao razrješenja suprotnosti u novom obliku, već naznačuje da je rat *interakcija suprotnosti* koje su očuvane.

strane će dakle ući u eskalacijsku petlju i rat će težiti eskalaciji do svog ekstremnog, apsolutnog oblika; zbog toga on napominje da uvođenje principa umjerenosti u teoriju rata može rezultirati samo s apsurdom²¹(14-16). Naravno, eskalacija nasilja do apsolutnog rata nije realno moguća zbog već navedenog *trenja* (opasnosti, napora, nepredvidljivosti, zasićenja pokoljem...) koje obilježava rat u praksi, trenje se ne može eliminirati jer je ono elementarna pojava rata, ono se može samo ublažiti i to *borbenim iskustvom* (68).

3. Sinteza ili prikladnije rečeno, *interakcija između suprotnosti* je ujedno i najbliža Clausewitzevoj definiciji rata, a to je već spomenuto "*paradoksalno trojstvo*" ili "*paradoksalni trinitet*" (30-31) kojeg sačinjavaju²²:

- *Mržnja* - Strasti koje se oslobađaju u ratu su već prisutne i najviše se očituju u narodu, te strasti postaju kontinuirani pogon koji rat tjera do ekstrema.
- *Igra prilika (sreće) i vjerojatnosti* - međuodnos hrabrosti i talenta koji je zastupljen u umijeću vojske i zapovjednika. Pojam časti i vojnog kodeksa odskače od narodnih i političkih pobuda za rat, vojnici sebe smatraju članovima posebne i odijeljene skupine ("gilde" vojnika) te se češće više poistovjećuju sa svojom profesijom a ne državom ili narodom. Clausewitz je smatrao da idealna vojska ne treba nužno biti patriotska, ona mora posjedovati "profesionalni ponos", naime jedan oblik ljubavi prema svom poslu koji se čak ne može shvaćati isključivo profesionalno, takav vojnički duh (*esprit de corps*) je iznad svih patriotskih dužnosti; takva će vojska, uzevši u obzir ratno iskustvo kao njenu primarnu kvalitetu, uvijek biti sposobnija od vojske koja se bori strastima, a patriotizam je samo jedna od tih strasti (144-145).
- *Podčinjavanje razumu* - rat je instrument politike, dok su ciljevi politike zastupljeni u državnoj vlasti. Zadaća politike je da umiri i kontrolira neobuzdanu strast naroda, te da iskoristi umijeće i *esprit de corps* (profesionalni ponos) vojske sa svrhom postizanja strateških ciljeva.

Clausewitzevo trojstvo je paradoksalno zbog međusobne suprotstavljenosti njegovih

²¹ To je suprotno stajalište od Sunzijeva i u narednim poglavljima pokazat će kako ova tvrdnja ne stoji u suvremenom (posebno nuklearnom) kontekstu.

²² Fokus je na primarnom trojstvu a ne sekundarnom. Elementi trojstva u *italicu* su tzv. primarno trojstvo dok su s desne strane povlake dani Clausewitzevi primjeri u kojima su ti elementi najviše zastupljeni ili tzv. sekundarno trojstvo. Za razliku od primarnog trojstva koje je Clausewitz prepoznao kao elemente za shvaćanje rata, definicija sekundarnog trojstva je problematična i najvjerojatnije neprimjenjiva u suvremenom dobu, zasada vrijedi kao koristan primjer.

tendencija ili elemenata: *strasti, mogućnosti i razuma* (naroda, vojske i vlade) koji se unatoč svojim kontradiktornim tendencijama stapaju ali i ostaju očuvani u dinamici rata, "naš je zadatak da razvijemo teoriju koja održava ravnotežu između te tri tendencije, poput metalnog objekta (viska) koji je obješen između tri magnetska pola" (31) - upravo je ta dinamika, taj predmet koji se kreće i premješta između tri suprotstavljena pola, definicija rata za Clausewitza. Mora se napomenuti da ovo nije metafizička ili spekulativna konstrukcija, ovo je realan model rata kojeg je Clausewitz, kao vojnik i general donio na temelju vlastitog ratnog iskustva, na što nas i sam uvjerava: "Teorija koja ignorira bilo koji od tih suprotstavljenih polova, ili želi stvoriti arbitrarnu vezu između njih bi bila u tolikom sukobu sa stvarnošću da bi, samo zbog tog razloga, bila u potpunosti beskorisna"(31). Definirajući rat kao funkciju paradoksalnog trojstva, Clausewitz je dao analitički okvir unutar kojeg moramo razmotriti svaki rat i prije njegova početka, on u više navrata posebno naglašava važnost takvih procjena: *"Nitko ne započinje rat- ili, nitko zdrave pameti to ne bi smio- bez da prvo raščisti što planira postići tim ratom i potom kako ga planira voditi. Prvo je politička svrha rata; a potomje njegov operativan cilj. Ovo je vladajući princip, koji će zacrtati kurs, propisati mjeru sredstava i truda koji su potrebni, i koji će utjecati i na najmanje operativne detalje rata...Da bismo otkrili koliko resursa moramo mobilizirati za rat, prvo moramo ispitati vlastite i neprijateljske političke ciljeve. Moramo procijeniti snagu i situaciju neprijateljske države. Moramo procijeniti karakter i sposobnosti njene državne vlasti i naroda, također učiniti iste procjene i za vlastiti slučaj. Konačno, moramo procijeniti političke simpatije drugih država i učinak koji bi rat imao na njih"* (223; 230); tako jednostavna napomena i unatoč tome toliko često ignorirana! Uzimajući trojstvo kao temelj, on nam daje daljnje naputke uspješnog vođenja rata i strategije, nabrojat ću samo najvažnije.

Strateška potreba kritičke analize i poznavanja povijesti

Poznavanje trojstva i njegova primjena na pojedini slučaj se može postići prvenstveno poznavanjem *kritičke analize povijesti*, ili kako tvrdi Clausewitz: "Utjecaj teoretskih premisa na život u praksi se uvijek više ističe kroz kritičku analizu, nego doktrinu. Kritička analiza je aplikacija teoretskih premisa na realne događaje..."(106)²³. Poznavanjem povijesti rata,

²³ Nažalost, doktrinarni unilateralizam u proučavanju sukoba je također pečat modernog doba, kao i jedna od značajki prvenstva politike nad ratom, što bi moglo upućivati na inkonzistenciju unutar Clausewitzeva argumentiranja ili bi moglo upućivati na njegov radikalno drukčiji pogled na politiku, u kojem je kritički pristup poželjniji od direktiva političkih interesa. Iako on nigdje ne pojašnjava svoj stav o politici, niti

general ili strateg, može izvući vrijedne lekcije i upoznati se sa bitkama i neprijateljem bez iskušenja same bitke, naposljetku to znanje se može pretvoriti u iskustvo bez prakse, jer teorija (kroz povijesno razmatranje) *"postoji zato da ne trebamo početi iznova svaki puta u našim promišljanjima, već da potrebno znanje imamo pri ruci, dobro strukturirano i provjereno. Ratna teorija je namijenjena obrazovanju uma budućeg zapovjednika, ili preciznije, da ga usmjeri u samo-obrazovanju a ne da ga poprati do bojišta"* (90). Za njega je u potpunosti apsurdno da se strateška teorija prezentira u obliku priručnika, kao što smo već napomenuli strategija i rat ne pružaju takav luksuz jer su esencijalno nepredvidljivi, dakle od životne je važnosti da se rat i strategija upoznaju kritički a ne automatskim usvajanjem podataka. Clausewitz smatra da se kritički pristup povijesti sadrži od tri različite intelektualne aktivnosti (106-107):

1. Otkriće i interpretacija činjenica i njihovo razlikovanje od glasina, razlikovanje hipoteza od fikcije i stvaranje vjerodostojnog opisa događaja - *to je povijesno istraživanje* i ono nema ništa zajedničko sa ratnom teorijom.
2. Kompleksan proces vezivanja uzroka za posljedice, kad smo utvrdili *što* se dogodilo moramo objasniti *zašto* - *to je kritička analiza i ona je esencijalna za teoriju*.
3. Istraživanje i procjena djelovanja i upotrijebljenih sredstava - *To je kriticizam, u kojem su uključene pohvale i pokude*. Ovdje teorija služi povijesti ili konkretnije poukama koje možemo izvući iz povijesti.

Dedukcija posljedica iz uzroka je iznimno važna, ali pravi uzroci se ne mogu lako pronaći i možda ostanu zauvijek nepoznati, nigdje u životu to nije tako uobičajeno kao u ratu, gdje su motivi i činjenice, zbog dinamičke i reaktivne prirode rata, rijetko poznati. Upravo zbog toga moramo vezati povijesno istraživanje sa kritičkom analizom. Čak i uz takav pristup, nailazimo na neizbježan problem, naime u ratu posljedice su rijetko rezultat pojedinog uzroka, već su samo jedan dio kompleksne cjeline. Clausewitz napominje da je od životne važnosti u prve dvije aktivnosti (gore navedene), koje su uistinu pravi kritički dijelovi historijskog razmatranja, analizirati sve do elemenata, moramo biti temeljiti i ne smijemo prihvatiti arbitrarne pretpostavke i hipoteze (107). Dakako, ne smijemo smesti s uma da povijest nije znanost i da bi *"funkcija kriticizma bila u potpunosti promašena kad bi kriticizam degenerirao u mehaničku aplikaciju teorije...kritičar nikad ne bi smio koristiti rezultate svoje teorije kao zakone ili standarde nego samo - poput vojnika - kao pomagala u rasuđivanju"*

definira što on smatra politikom, može se naslutiti da je prezirao bilo kakav oblik dogmatizma i unilateralizma u strategiji a time i u politici.

(108). Clausewitz upozorava i na zlouporabu kritičke analize povijesti koju neki upotrebljavaju samo kao potporu za vlastite sofizme, pedanteriju te pokazivanje vlastite erudicije tako da selektivno "izvlače povijesne primjere" kako bi dokazali svoje tvrdnje, čime se zapravo može dokazati sve, bez obzira na proturječnost. Nadalje, upozorava nas da izbjegavamo korištenje pretjeranog tehničkog žargona ili one autore koji to rade, takva teorija se udaljava od prakse i zaokuplja se opskurnim stvarima. Kad rat započne, sva ta pretenciozna terminologija postaje "ništa drugo doli smeće, u kojem autor pokazuje svoju učenost...dok se svi sposobni stratezi tome mogu samo podrugljivo smijati" (123). Sve je to jasna indikacija predrasuda, pristranosti i intelektualne taštine koja *ne smije* biti prisutna unutar kritičke analize. Kritička analiza, prema njemu, mora biti jasna, direktna i jednostavna tako da je i drugi mogu jasnije procijeniti, nadopuniti i iskoristiti (122-123); uz to navodi i više vidova povijesnih primjera i njihove zlouporabe koji nisu toliko bitni (125-126).

Specifičnost strateškog genija i njegov utjecaj na teoriju i rat

Pošto je jedna od najvažnijih karakteristika uspješnog stratega i generala njihova sposobnost kritičkog razmišljanja, pri tome i nepriznavanja doktrina, Clausewitz takve ljude smatra *vojnim genijima*, drugim riječima genij nije onaj koji poznaje pravila igre, već onaj koji ih stvara i naposljetku mijenja. Ulozi genija pridaje veliku važnost u knjizi, kao što smo već napomenuli, genij je iznad svih pravila i ono što on radi je najbolje pravilo. Da bismo postigli taj ideal mi moramo biti u stanju uvijek kritički preispitati i dodatno osigurati svoje djelovanje i planove kao i smoći snage da te planove pretvorimo u djelo. Naposljetku, ne uzimajući u obzir mogućnost djelovanja genija u ratu, ako smo slijepo odani doktrini, sebe i svoje podređene dovodimo u opasnost. Genij se, za Clausewitz, sastoji od *usklađene kombinacije* dvaju elemenata (dapače, talenata): *hrabrosti (najvažnije svojstvo) i intelekta*²⁴, gdje jedno od tih svojstva može prevladavati ali nije u sukobu s ostalim svojstvima (44). Posebno vrijedi naglasiti da se strateški genij može sastojati isključivo od kombinacije tih dvaju elemenata, jer bez hrabrosti i uz isključivo posjedovanje razvijenog intelekta, on *ne može djelovati*, tj. znanje pretočiti u akciju; s druge strane ako je hrabar a ne posjeduje

²⁴ Vrijedi napomenuti da Clausewitz smatra da se genij može stvoriti i kultivirati pretežito unutar naprednih, a ne primitivnih civilizacija. Rijetko ćemo naći "divljaka" koji bi bio vojni genij zbog veće uloge ratničke kulture koju karakterizira zanos a ne razum (45). Ovo bi mogla biti još jedna od Clausewitzevih inkonzistencija, jer bi upravo genij trebao shvatiti da podcjenjivanje neprijatelja, bez obzira na civilizacijski stadij njegova razvoja, može predstavljati kobnu grešku; naime ne smijemo zaboraviti da je genij iznad pravila, te je upravo ovakvo razmišljanje bilo pravilo između pogrešnih predrasuda civilizatora.

potreban intelekt, njegova hrabrost je surova i naivna, tj. *nedostaje mu znanja* da procijeni rizik svog djelovanja. Clausewitz je prezirao oba ekstrema ali je od "lude hrabrosti" posebno više mrzio "gospodu" među generalima, ili kako ih je on zvao "učenim pedantima" (*Gelehrte Pedanten*), to su učenjaci među stratezima i vojnim profesionalcima, njihovu pedanteriju nije smatrao samo iritantnom već i štetnom. Strateški geniji (generali) ne mogu, dapače, *ne smiju* biti učenjaci (95). Navodi kao činjenicu da nijedan uvaženi zapovjednik nije bio jedan od najčitanijih učenih časnika, jer učenjaci nisu u stanju da *pojednostave svoje znanje u oblik djelovanja*, oni ga često zbijaju sa spletom pomoćnih informacija i vještina. Zamaraju sebe i svoje podređene teorijom, knjigama, čak i pretjeranim fokusom (fetišizmom) na pravila logistike, naoružanja, vojne hijerarhije itd. koja sa sukobom (ratom) u praksi imaju sličnosti koliko i "kovanje mačeva ima sa umijećem mačevanja" (80), dakle nikakve sličnosti. Zbog toga je apsurdan suvremeni trend poticanja akademske izvrsnosti kao i obrazovanja iz STEM (*Science, Technology, Engineering, Maths*) područja u zapadnim vojnim akademijama²⁵, on nema nikakve veze sa strategijom. Ne bismo smjeli od stratega i vojnih profesionalaca učiniti akademike jer akademski genij nije istovjetan strateškom geniju, prijašnji se bavi isključivim proučavanjem svog predmeta, dok potonji mora usvojiti samo ono znanje koje mu pruža sposobnost da strateški djeluje (primjeni nasilje i porazi neprijatelja, riješi sukob itd.). Miješanje tih dvaju uloga može samo umanjiti njihovu međusobnu vrijednost te u praksi rezultirati sa vojnim dužnosnicima nedostatnog profesionalnog fokusa. Vojna učilišta moraju poznavati različitost civilnog sektora i potrebe vojnog sektora te izbjegavati bilo kakav oblik zamorne tehničke pedanterije, već pružiti što realističniji i jednostavniji uvid u strateške, operativne i taktičke (već spomenuta "pozitivna doktrina") aspekte sukoba. Prema tome akademska izvrsnost može biti *isključivo* karakteristika civilnog sektora koji se jedini može vjerodostojno baviti STEM ili humanističkim područjem i to znanje ili usluge pružati vojnim i političkim dužnosnicima po potrebi i u konkretnom obliku. Dakle, kao što je rečeno, Clausewitz tvrdi da je odlika strateškog genija da usvojeno znanje, kroz jednostavnost, čvrstinu karaktera i talent za rasuđivanje, pretvori u *sposobnost* (97-98). On identificira dva temeljna svojstva sposobnosti koje bi strateg morao posjedovati:

1. *coup d'oeil* - francuski termin (doslovno: "udarcom oka", preneseno: "pogledom oka" ili "od oka" - "odokativno") za intuiciju. Izraz intelektualne sposobnosti stratega da

²⁵ C. Todd Lopez, *STEM grads critical to U.S. military mission*, učitano: 20.01.2015; dostupno na: <http://www.army.mil/article/109326/>

kompleksne pojave vidi jednostavno, drugim riječima, sposobnost brzog razlučivanja svih nebitnih stvari (kojih je u ratu previše) od bitnih, onoga što se događa i što se mora poduzeti i to gotovo bez razmišljanja, što bi paraliziralo osobu koja to ne posjeduje pod teretom tolikih mogućnosti (47). Clausewitz je Napoleona smatrao primjerom vojnog genija i samog *coup d'oeil*, zbog toga bi vrijedilo kritički proučiti Napoleonove kampanje kao i kampanje svih uspješnih suvremenih stratega²⁶.

2. *Odlučnost* - izraz hrabrosti i voljnost da se prihvati odgovornost, također ustrajnost u provođenju vlastitih planova unatoč *trenju* (pojam kojeg smo spomenuli u analizi Clausewitzove dijalektike) i svim ostalim nedaćama koje bi druge ljude lako obeshrabrile. To naravno nije tvrdoglavost, već specifičan spoj čvrstine uma i karaktera. Onog trenutka kad počnu vojne operacije i kad uvjeti postanu teški, često će se sve urotiti protiv zapovjednika i pokušati ga uvjeriti da njegove odluke nisu ispravne; proturječni obavještajni podaci ili još gore, nedostatak istih; vojnici će početi sumnjati u njegove sposobnosti; postepeno iscrpljivanje snaga pod njegovim zapovjedništvom će rezultirati demoralizacijom; snaga svakog čovjeka će iščezavati, i više neće biti popraćena njegovom punom voljnošću, tromost ili trenje cijelog ratnog stroja će se poistovjetiti sa samo jednim, a to je *snaga volje zapovjednika*, o kojoj ovisi ishod operacije. U tom trenutku, ako očuva svoju unutarnju snagu volje, zapovjednik će nadahnuti i instruirati svoje podanike, dajući im jasnu sliku svrhovitosti njihove borbe. Ako ne uspije u tome te ako njegova snaga volje ili hrabrost nisu dostatni da potaknu hrabrost njegovih podanika, onda će ga masa njegovih očajnih podanika povući u okrutnu stvarnost u kojoj se opasnost izbjegava a sramota kukavičluka i drugih nedoličnih djela, ne poznaje granice (47-60).

Vojni genij za njega nije isključivo vojna osoba (vojni profesionalac) već može biti bilo koja osoba opunomoćena da donosi strateške odluke. Clausewitz proširuje definiciju tvrdeći da je u ratu i strategiji *sve jednostavno ali i najjednostavnije stvari su iznimno teške (zbog trenja i ostalih nedaća)*, kad smo odredili strategiju i političke uvjete koje bismo ratom trebali postići i što možemo postići, dalje je lako odrediti kurs djelovanja, ali potrebna je velika snaga karaktera, kao i velika lucidnost i čvrstoća uma da nastavimo čvrsto dalje sa planom i da nas ne smetu sa kursa tisuće diverzija (134-135). To je u svojim osnovama esencija genija u

²⁶ Za taj zadatak je najprikladnije pogledati knjigu Alexandra Bevina, *How Great Generals Win*, Norton & Company, 2002. koja pruža precizan uvid u strateške, operativne i taktičke odluke uspješnih generala od Hanibala do MacArthura.

Efikasno vođenje strategije (Određivanje kulminativne točke)

Sljedeći elementi Clausewitzeve strateške teorije se tiču efikasnog vođenja strategije kao i vojnih kampanja, a to su *određivanje točaka kulminacije* (tj. određivanja *kulminativne točke pobjede ili napada*), i *odlučujuće točke* (ili bitke). Svaka pobjeda neće rezultirati potpunim porazom neprijatelja, pobjede često imaju kulminativnu točku. Kulminativna točka pobjede je naprosto trenutak kad će rizik i cijena našeg napada ili drugog djelovanja prema neprijatelju biti veći od cijene i rizika njegove obrane, tako da će u konačnici neprijateljska obrana protunapadom pobijediti napadača. Detaljnije, kulminativna točka pobjede za njega predstavlja dvije situacije²⁷ (198):

1. Situacija kad više *nismo u stanju* da napad tjeramo do konačne pobjede (zbog trenja i gubitaka), kad se napad pretvara u obranu.
2. Situacija u kojoj bi *napad bio izvediv ali kontraproduktivan*, jer bi reakcija obrane bila žešća od samog napada, primjerice izazivanje agresivnih reakcija drugih država (saveznika branitelja, vlastitih saveznika, neutralnih država...), napad na mjesta, osobe ili stvari (pojmove) od posebnog značenja (uništavanje svetišta, glavnih gradova, važnih simbola, ubijanje utjecajnih osoba...), dapače bilo koji čin nasilja može imati nepredvidive posljedice bez obzira na značajnost napadnutih stvari ili osoba.

Prva situacija je samo-razumljiva i nastupa kad se snaga napadača iscrpi pred neprijateljskom obranom u stanje pariteta ili stanje kad je inicijativa na branitelju, čime on postaje napadač. Druga situacija se tiče prvenstveno strateških (političkih) procjena, u kojima: "*moramo pogoditi hoće li početni šok bitke ojačati neprijateljsku volju za otporom, ili će se, poput Bolonjske boce*²⁸ *razbiti čim joj je unutarnja površina ogrevena; procijeniti doseg paralize njegovih opskrbnih linija i linija komunikacije i koliki će to utisak ostaviti na neprijatelja;*

²⁷ Clausewitz spominje kulminativnu točku napada i kulminativnu točku pobjede, nakon pomnijeg čitanja i već spomenute povezanosti taktike i strategije, uviđa se da misli na isto (198; 209-218).

²⁸ Boce dobivene posebnim procesom kojim se iznimno ojačava njezin vanjski dio dok je unutarnji dio posebno krhak i može se uništiti najobičnijom ogrebotinom.

procijeniti hoće li ga goruća bol štete koju smo mu zadali uništiti i iscrpiti, ili će ga, poput ranjenog bika, ispuniti gnjevom; procijeniti hoće li druge sile biti preplašene ili ogorčene našim napadom (te se urotiti protiv nas), pri tome hoće li se i koji će se politički savezi raspasti ili stvoriti..." (217-218). Ti se mnogobrojni faktori množe unedogled u ratu, i potrebno je umijeće stratega ako ne i genij, da se utvrdi pravi trenutak vrhunca naših mogućnosti, dakle kulminativne točke. Ići preko kulminativne točke ne bi bilo samo *beskorisno već i štetno* jer svaki sukcesivni napad bi gubio na svojoj marginalnoj korisnosti, mi bismo u svakom pogledu (moralnom, političkom, materijalnom) vodili bitku s gubicima. Oni koji posjeduju veliku hrabrost i poduzetni duh često posjeduju i negativne karakterne mane, poput *hubrisa*, pretjeranog ponosa i arogancije, te će često premašiti mjeru i neće uspjeti u svojim ciljevima ako se ne uvježbaju u procjeni vlastite kulminativne točke, konačno samo oni koji znaju kako postići velike rezultate sa ograničenim sredstvima mogu pravilno pogoditi svoju kulminativnu točku (215-218)²⁹.

Superiornost obrane nad napadom

Kulminativna točka pobjede je direktna posljedica *veće efikasnosti obrane*, naime kroz svaku fazu napada njegova oštrica se otupljuje zbog trenja, sve do trenutka kad se jačina obrane i napada ne izjednači, u korist obrane. Postoji više faktora koji utječu na umanjenje sile napada, poput već navedenog *trenja, udaljenosti od vlastitih opskrbnih baza, potrebe za okupacijom i osiguranjem vlastite pozadine u neprijateljskom teritoriju tako da vojska ima očuvane linije opskrbe i komunikacije, kao i napuštanje saveznika*; iako se ti nedostaci mogu izbalansirati slabošću neprijateljeve obrane, kao što smo već utvrdili, to ne ovisi o nama te su zbog toga ovi faktori najvažnija briga za stratege tokom napada i moraju se utvrditi i pažljivo planirati (197). Dapače, tvrdi Clausewitz, svaki napad koji ne vodi direktnom zaključenju mira (pobjedom) mora završiti u obrani koja je, doduše, dio napada te po svojoj funkciji ne može biti efikasna poput prave obrane (165; 216). Dakako, mora biti jasno da je ovdje riječ o relativno simetričnim sukobima, u kojima su suprotstavljene strane sposobne jedna drugoj nanijeti štetu. U slučaju kad je napadač daleko snažniji od branitelja, nikad ne bi došlo do kulminativne točke pobjede, otpor ne bi imao smisla jer bi branitelj bio u potpunosti i brzo pregažen, njegova obrana bi mogla početi tek nakon poraza ali takvu vrstu otpora ću

²⁹ Clausewitz se ovdje u potpunosti slaže sa Sunzijem, minimalizam uz maksimalni učinak je znak efikasnosti strategije.

spomenuti kasnije. Clausewitz na više mjesta tvrdi da je "*obrana snažniji oblik rata*", njoj je posvetio daleko najveći dio svog djela, zbog čega su svi prigovori koji ga prokazuju kao zagovornika totalnog rata i ofanzive nevaljani i ukazuju na površno čitanje njegove knjige. Obrana ima prednost jer je njezin cilj prvenstveno *otpor i očuvanje* (Clausewitz to naziva "negativnom ili pasivnom svrhom") vlastitih snaga, dakle vrijeme je na strani obrane, jednostavnije je čuvati položaj nego ga osvajati; dok je teret ali i prednost *inicijative tj. osvajanja* i uništenja neprijatelja (on to naziva "pozitivnom svrhom") na napadaču (31-44; 159-160). Inicijativa će postepeno gubiti svoj polet, i općenito sve što napadač ne učini ide u korist branitelja: "*Beati sunt possidentes*" - "blaženi su oni koji posjeduju...on (branitelj) žanje što nije posijao", kaže Clausewitz (159-160; 175). Bez obzira na pasivnu svrhu obrane, Clausewitz posebno naglašava da je potpuna pasivnost obrane velika greška, dapače i apsurd. Čista obrana je suprotna ideji rata te je i sam napad intrinzična karakteristika obrane jer je obrana naprosto *odbijanje napada* (već je rečeno da je obrana ta koja unosi element rata odbijanjem ili pokušajem odbijanja napadača). Prema njemu obrana mora biti *aktivna*, jer pasivno čekanje neprijatelja samo pospješuje njegovu inicijativu i kupuje vrijeme napadaču. Čim je obrana ostvarila pobjedu ona *mora napustiti obranu i izvršiti protu-napad* te tu pobjedu iskoristiti do kraja, ili Clausewitzevim riječima: "*Iznenadan moćan prijelaz u napad - bliješteći mač osвете - je najveći trenutak obrane. Ako to nije u umu zapovjednika od početka, ili ako to nije integralni dio ideje obrane, onda se on i njegovi vojnici nikad neće moći uvjeriti u superiornost obrambene forme; sve što će vidjeti je koliko neprijateljskih resursa mogu uništiti ili zauzeti*" (166-167), dakle obrana se sastoji od dva različita dijela: *čekanja i djelovanja* (170). Mora se napomenuti da Clausewitz smatra obranom samo obranu koja je proizašla iz strateškog odabira i koja je bila takva u *samom početku* sukoba, samo takva obrana može posjedovati strateške prednosti i biti efikasnija od napada. Naime, obrana je i integralni dio napada, napadač se može braniti ali je njegova strategija *vezana uz brzinu, tj. inicijativu koju je izgubio ako se odlučio braniti*, te obrana koju poduzima napadač u neprijateljskom teritoriju ne može biti efikasna poput obrane kojoj je to bio izvorni cilj prvenstveno zbog izgubljenog vremena (194), ona je "zaražena virusom napada" (216). Clausewitz navodi četiri strateških prednosti koje obranu čine *snažnijim oblikom rata* (162-215):

1. *Bolje poznavanje vlastite pozicije* - branitelj poznaje svoje snage i mogućnosti bolje nego što te iste poznaje napadač. Primjerice, obrana ima *prednost poznavanja terena*

dok napad ima *prednost inicijative*, ali s napadom se inicijativa postepeno troši i prednost poznavanja terena i vlastitih mogućnosti dolazi do izražaja.

2. *Posjedovanje organiziranog teatra operacija (fronta)* - onoga trenutka kad napadač uđe u neprijateljski teritorij priroda operacionalnog teatra se mijenja, on se odvaja od svog fronta te ulazi u neprijateljski front. Napadač tokom svog napredovanja, mora kontrolirati branitelja opsjedanjem njegovih položaja te dijeljenjem svojih snaga čime napad gubi na efikasnosti, i strateški bokovi postaju istureni i ranjivi. Što više teritorija napadač mora prijeći, to više gubi na snazi (samim trošenjem resursa, marševima i podjelom snaga); dok branitelj sada može grupirati svoje snage protiv napadača. Također, napadač se udaljava od svojih linija opskrbe dok se branitelj primiče bliže svojim i grupira svoje linije opskrbe. Napadač se može opskrbljivati neprijateljskim zalihama ali one ne stižu toliko brzo niti su pouzdane poput vlastitih, također uvijek postoje stvari kojima se moramo opskrbljivati iz vlastitog teritorija (posebno ljudi, regrutacija neprijateljskog ljudstva nije pouzdana).
3. *Podrška naroda* - Clausewitz nam daje do znanja da obrana može imati podršku svojeg naroda samo ako narod smatra napadača većom prijetnjom, ili jednostavnije rečeno, samo ako narod nije previše razočaran u vlastitu državnu vlast i vojsku. Ako je taj uvjet zadovoljen narod će kolaborirati sa neprijateljem samo iz prinude, te će pružati pasivni (dezinformacije, namjerno usporavanje radnih akcija...) ili aktivni (partizani, milicije) otpor, što u konačnici povećava trenje napadača ili ga čak čini nepodnošljivim. Branitelj, zbog bliskih odnosa sa narodom, ima opću superiornost koja se očituje kroz jedan od najvažnijih faktora vođenja operacija, to je *informacija*. Informacija o neprijateljskim položajima, brojnosti, stanju morala, materijala i općim namjerama. Branitelj može koristiti narod za uspostavljanje baza manjih operacija iza neprijateljskih linija ili kao utočišta za vlastite vojnike. Informacijska superiornost može znatno olakšati *sposobnost prepada i zaseda na neprijateljske snage*. Naposljetku, najbitniji su moralni faktori i njihovo iskorištavanje; naime, branitelj i njegov narod, pošto su u većoj opasnosti (gubitak voljenih osoba, imovine...) će uložiti više napora što je situacija gora, dok napadač neće imati tako snažne motive i njegovi napori će gubiti na snazi.
4. *Strateška (politička) prednost čekanja napada* - Nacionalna kao i internacionalna javnost uvijek preferira napadnute, zbog toga je bolje biti napadnut (ili to prikazati kao

napad) nego biti napadač. Razlog zašto je tomu tako je u pojmu *balansa moći*. Balans moći je jednostavna i u praksi provjerena činjenica kojom se ističe da svaka država ima svoje *interese i sfere utjecaja*. Interesi svih država zajedno stvaraju svojevrсни čvor (*neksus*) koji se teško može razvezati (236). Ono što prijeti tom čvrsto zavezanom čvoru je oštrica napadača, njegova snaga i njegove ambicije koje proizlaze iz toga. Što je veća učinkovitost, uspjeh, i iz toga snaga napadača, to su veće šanse da se poremeti *status quo (ante bellum)* i oštetiti *neksus* interesa drugih zemalja, koje nisu bile aktivni ili pasivni sudionici u sukobu ali bi sada mogli postati. Prema tome, u praksi postoji pravilo da branitelj može računati na vanjsku pomoć više od napadača; što je više važnije preživljavanje branitelja ostalima, tj. što je jasnije i jače njegovo političko i vojno stanje, to će više biti siguran u pomoć drugih država. Još jednom se mora naglasiti da i na taktičkoj i operativnoj razini (možda čak i posebno na njima) vrijedi *prednost čekanja i odugovlačenja*. Clausewitz spominje povijesni primjer tzv. fabijanske strategije, prema Quintusu Fabiusu, zvanom "Cunctator" ("Odugovlačitelj"- rimskom generalu iz Drugog punskog rata, poznatom po uništavanju neprijateljske inicijative tako da odugovlači ili se odbija suočiti sa neprijateljem). Vrijeme je luksuz za napad i ono određuje pravilo da je teret odlučnosti na napadu, obrana postaje odlučnija što je bliže porazu ili pobjedi upravo zbog toga što se bori za svoju egzistenciju, dok napad gubi odlučnost sa svakim sukcesivnim korakom, bez obzira je li to poraz ili pobjeda.

Clausewitz navodi mnoge primjere kako se sila napada ili obrane može umanjiti, iako je svaki od tih naputaka koristan, nije moguće da se svi navedu u ovom radu. Poglavlje "O obrani" predstavlja vjerojatno najbolji uvid u odnose obrane i napada kao što jesu u praksi rata. Štoviše, može se doći do zaključka da, pošto je obrana snažniji oblik rata, ona može postati i moćna osvajačka strategija, rušenjem inicijative i snage napadača kao i narušavanjem njegova međunacionalnog kredibiliteta. To je, ustvari, postao dominantan način vođenja rata u naše vrijeme kad je rat pravno zabranjen, svaki se rat, među njegovim sudionicima, pravno definira kao obrana, takve ratove često dobivaju oni koji se uspijevaju politički promovirati kao žrtve (napadnuti) ili strateški svrstati uz jače sile, bez obzira jesu li *de facto* žrtve ili suučesnici sukoba.

Napadačka strategija - Odlučujuća točka

Kao što smo vidjeli određivanje kulminativne točke pobjede je direktna posljedica veće efikasnosti obrane, sada ću ukratko razmotriti Clausewitzev koncept *odlučujuće točke (bitke)* kao načina na koji bismo mogli voditi uspješan napad. Kao što smo ustvrdili, obrana je snažniji oblik rata dok jedina snaga koja proizlazi iz napada je u *inicijativi*. Clausewitz je naglasio da cilj napada *nije u stvaranju snage i jačanju vlastite vojne pozicije, to je samo sredstvo, a pravi cilj je u tome da se neprijatelja što brže prisili na sklapanje mirovnog ugovora čime bismo ostvarili svoje političke ciljeve; superiornost napada se ne može dugo održati te ju moramo riskirati za potrebe cilja, dakle povoljnog mirovnog ugovora* (214). *Odlučujuća točka ili napad* je trenutak u kojem je neprijatelju zadan udarac od kojeg se ne može više oporaviti, to je ujedno i *reverzna aplikacija* kulminativne točke koju je neprijatelj premašio i koja je u potpunosti iskorištena na štetu neprijatelja. Clausewitz definira odlučujuću točku kao rezultat dva konsekutivna koraka (241-242):

1. *Određivanje centra gravitacije (Schwerpunkt)* - centar gravitacije je dominantna karakteristika iz koje izrasta vlastita ili neprijateljska moć djelovanja, to je "sabrino mjesto sve moći i moralnih i materijalnih kretanja, o čemu sve ovisi. To je točka protiv koje moramo usmjeriti svu našu energiju" (242). On navodi tri primjera centra gravitacije:
 - *Vojska* - najčešći oblik centra gravitacije, na njoj počiva snaga otpora od vanjskih i unutarnjih prijetnji, ona je potporanj političke moći i time sigurnosni temelj države. U suvremenom kontekstu to su često i pojedini rodovi vojske (zrakoplovstvo, mornarica...)
 - *Centar političke moći i utjecaja* - centar društvene, političke, ekonomske i profesionalne moći je često *glavni grad države*, u državama u kojima vlada nemir njegovo zauzimanje često rezultira pobjedom i mirovnim ugovorom. U narodnim ustancima to su *osobnosti vođa i javno mišljenje*. Među savezima država to je obično *zajednica interesa država*, ili konkretnije, ako interesi saveznika nisu međusobno neovisni, oni moraju imati zajednički faktor, poput suradnje zbog narodnosti, kulturne povezanosti i zajedničkih strateških interesa, zbog toga je moguće lakše naći njihov centar gravitacije.
 - *Moćan saveznik* - u slučaju rata protiv malih država, centar gravitacije je često vojna moć njihova zaštitnika.

2. *Ekonomija sile* - Clausewitzev naziv za koncentraciju svih raspoloživih snaga na neprijateljski centar gravitacije, sa svrhom postizanja brze i odlučne pobjede. To je korak koji *omogućuje odlučujuću točku*, ujedno i jedno od rijetkih načela rata koje Clausewitz smatra univerzalno vrijedećim. Sve snage se moraju upotrijebiti (svaka jedinica mora biti uključena) i svatko mora imati zadatak kojim doprinosi u borbi. Ovaj pojam "ekonomičnosti" se uporno krivo tumači kao štednja ili minimalizacija snaga u postizanju pobjede, iako Clausewitz tvrdi upravo suprotno. Apsurdno je štediti snage kad bismo trebali postići odlučujuću pobjedu, one se ne smiju štediti već sve snage moraju biti iskorištene, tj. zaposlene sa neprijateljem, ako su neiskorištene (vojne jedinice koje čekaju jer nisu dobile zapovijed ili snage koje odvajamo od odlučujuće bitke) one su potraćene, potpuno neaktivne snage su neutralizirane, što je još gore od toga da ih koristimo na krivi način (151). Clausewitz dopušta upotrebu strateških rezervi ali samo ako služe kao dodatna potpora za produljenje sukoba (rezervne snage) ili osiguranje od nepredvidljive prijetnje primarnim snagama (148-149), zbog toga dijeljenje snaga je dopustivo samo u urgentnim slučajevima kad je zbog strateške nesigurnosti ugrožen opstanak naše cjelokupne strategije (mogućnost kritičnog neprijateljskog protu-napada od kojeg se moramo osigurati); dakako, ako se to dogodi i primorani smo na dijeljenje snaga i strateške rezerve onda više ne možemo pričati o odlučujućoj bitci ili točki (150).

Centar gravitacije nije fiksni, već njegovu dinamiku moramo odrediti unutar vremena i uzimajući u obzir više faktora. Clausewitz nam daje dobar primjer, 1792. godine Pariz je bio centar revolucionarnog pokreta, usmjeravanjem snaga na Pariz revolucionarno djelovanje bi bilo skršeno. Kad je revolucija dobila na zamahu, centar gravitacije se je premjestio na *Grande Armée*, vojsku Revolucije koja je u svom zenitu brojala 800 000 ljudi, i na Napoleona (tj. njegov vojni genij) kao vrhovnog zapovjednika. Nakon neuspjele invazije na ruski teritorij, kad je Napoleon premašio svoju kulminativnu točku, centar gravitacije se premješta od oslabljene *Grande Armée* na lik i sposobnost samog Napoleona (241). Najbolji način da se pobijedi neprijatelja, prema Clausewitzu, je u određivanju centra gravitacije i usmjeravanju svih snaga protiv tog centra, kad smo neprijatelja izbacili iz ravnoteže ekonomija sile nalaže da "mu se ne smije dopustiti oporavak...udarac nakon udara mora biti sa ciljem u istom smjeru: usuditi se koristeći sve [snage] da pobijedimo sve [neprijateljske snage i slabosti], samo tako možemo zaista poraziti neprijatelja" (242). Što se događa ako pogriješimo u

procjeni centra gravitacije i kad ne uvažimo ekonomiju sile jasno pokazuje suvremeni primjer Prvog zaljevskog rata 1990. godine protiv Iraka, kad su Sjedinjene Države napale Irak zbog iračke invazije Kuvajta ali prvenstveno zbog straha da će posjedovanje oružja za masovno uništenje i golema iračka vojska (u ono vrijeme četvrta ili peta vojska u svijetu po veličini, za čije djelovanje i opskrbljivanje je SAD direktno odgovoran³⁰) poremetiti balans moći u, za njih, strateški važnom Bliskom istoku. Za centar gravitacije je uzeta iračka vojska, ali to je bila greška, centar gravitacije nije bila vojska već politički oslonac iračke vladajuće društvene garniture, Saddam Hussein i njegova Ba'atistička stranka (Handel 2005: 11). Iračka vojska se, gotovo uništena, povukla iz Kuvajta, te su Sjedinjene Države proglasile uspjeh svoje vojne operacije, ali strateški cilj je ostao u rušenju Saddamova režima, na što su računali da će se dogoditi nakon takvog odlučujućeg iračkog vojnog poraza. Do toga nije došlo zbog nepoznavanja sektaške političke strukture iračkog društva. Saddam je bio oslonac i jamac sigurnosti sunitske manjine koja se kroz nekoliko desetljeća politički konsolidirala po sektaškim i nepotističkim linijama, i unatoč vojnom porazu i narednom desetljeću brutalnih sankcija iračkom režimu, taj režim je ostao stabilan a najveći teret su podnijele stotine tisuća civila. Američka strategija je bila surova i neefikasna, greška nije bila samo u procjeni centra gravitacije nego i u tome što vojne operacije nisu dalje nastavljene do rušenja iračkog režima (ekonomija sile), snage su morale biti tako koncentrirane da se Saddama prisili na bijeg ili da ga se ubije, bilo državnim pučem ili unutarnjim raskolom, to bi vjerojatno poštedjelo Irak jedno desetljeće agonije i stotina tisuća žrtava. Naravno, pokušaj atentata na vođu suverene i međunarodno priznate zemlje bi predstavljao ozbiljnije kršenje međunarodnog prava, te je zbog toga američka strategija vojne invazije kao i korištenja sankcija bila pogrešna u samom početku jer nije mogla ispuniti strateške ciljeve rušenja iračkog režima. Konačno, može se (dapače, treba se) zaključiti da je Prvi zaljevski rat bio vojni uspjeh ali strateški poraz SAD-a, to je bio širi neuspjeh američke strategije gdje je posebno zakazala američka diplomacija. Ovdje se vrijedi prisjetiti Sunzijeve savjeta kad nam savjetuje da pobijediti u bitci, pa čak i sto njih, nije znak uspješne strategije kao ni vještog stratega, jer vješti stratezi osvajaju bez bitke, oni uvijek razmatraju efikasnije alternative. To je posebno slučaj kad bi pobjeda nad neprijateljem bila vrlo laka te bi i sukob bio nepotreban, što čini sam rat protiv Iraka apsurdnim. Saddama se je trebalo najjednostavnije *odvratiti* od napada efikasnijom upotrebom diplomacijom prinude. Saddam je bio svjestan da ne može parirati američkoj

³⁰ "Iraq." Encyclopædia Britannica. [Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite](#). Chicago: Encyclopædia Britannica, 2013.

vojnoj moći i želio je znati kakva bi bila američka reakcija u slučaju invazije Kuvajta, ali nije dobio konkretan odgovor. Dakle, do tog rata nije ni trebalo doći da je američka diplomacija bila efikasna u političkoj impoziciji vlastitog stajališta prije invazije, i dala do znanja Saddamu, uz jasnu prijetnju sile, da invazija Kuvajta (koja se je pretpostavljala) neće biti dopuštena i da postoje konstruktivne alternative za rješenje iračkog duga. Da se je tako djelovalo, do rata najvjerojatnije ne bi ni došlo i postojala bi opcija da se na njegov režim politički utječe i da ga se kooptira u savezništvo sa zapadnim zemljama i kasnije protiv novonastalih džihadističkih prijetnji, što bi on kao strateški racionalan akter (a ne iracionalan luđak, kakvim su ga pogrešno prikazivali) i prirodni saveznik protiv džihadista, prihvatio³¹. Ono što priječi takav strateški pristup je upravo politika, u ovom slučaju to su bile pretpostavljene političke obaveze prema američkim partnerima poput zemljama Arapskog zaljeva i Izraelu, tj. nedostaje političke volje za mijenjanje političkog stanja na Bliskom Istoku. Ovom kratkom digresijom sam pobliže i na konkretnom primjeru objasnio praktičku važnost koju imaju određivanje centra gravitacije i načelo ekonomije sile za postizanje odlučujuće točke (bitke), ali kao što ću pokazati u sljedećem djelu, sama odlučujuća bitka ne predstavlja kraj sukoba u kojem se može očekivati krajnja podređenost pobijeđenog neprijatelja, jer za njega i dalje postoje efikasne opcije otpora koje proizlaze iz već spomenute konstatacije superiornosti obrane.

Volkskrieg (narod pod oružjem) - snaga u slabosti

Kao što je već rečeno u dijelu o kulminativnoj točki, krajnji poraz neprijatelja je teško postići zbog efikasnosti obrane kao snažnijeg oblika rata. *Volkskrieg*, ili nama poznatiji pod imenom *gerila*, je u Clausewitzovo vrijeme bio relativno nova pojava. Rat je u 18. st. bio formalni, kruto konvencionalni posao profesionalaca, koji su pravila poznavali i poštovali, ponekad su zapovjednici pokušavali sačuvati savršene linije čak i u žaru bitke, civili su bili gotovo isključeni od ratnih zbivanja; zbog čega je u tom razdoblju rat zvan *guerre en dentelle* (rat u čipkama)³². Sve se je to promijenilo u narednim godinama, poput Francuske revolucije gerilsko ratovanje je predstavljalo fenomen "micanja barijera konvencionalnog ratovanja i njihovo zamjenjivanje elementarnim nasiljem rata...to je ustvari proširenje i intenzifikacija

³¹ John J. Mearsheimer; Stephen Walt, *An Unnecessary War*, Foreign Policy br. 134, January/February 2003. str. 50-59; dostupno na: <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0032.pdf>, učit. 14.04.2015.

³² Louis Gottschalk, Loren C. MacKinney, Earl H. Pritchard, *Temelji modernog svijeta*, Naprijed Zagreb, 1974, str. 204-206

fermentacijskog procesa rata" (184). Glavna značajka gerilskog ratovanja je *suprotstavljanje slabijeg jačem protivniku*, da bi slabiji uspio u takvoj borbi njegova strategija mora biti snažnijeg oblika, dakle gerila jest i mora biti *intrinzično defanzivna* jer ona ne može biti u napadu zbog svog nedostatka snage. Dakako moramo se prisjetiti da svaka efikasna obrana u sebi mora sadržavati element napada i protu-napada kad se omjer snaga okrene u korist branitelja. Čak i kad smo poraženi u odlučujućoj bitci i kad nas je neprijatelj u potpunosti (dakle, politički) svrgnuo, sve prednosti obrane koje smo naveli i dalje vrijede za poraženu stranu, ali ovaj puta obrana poprima znatno drukčiji i politički konkretniji "narodni" oblik. Ovakvom tipu obrane su potrebni *politički preduvjeti*, naime zbog političkih a time i strateških razloga poražena strana ne smije prihvatiti da se moralni učinak poraza u bitci, bez obzira koliko odlučujućoj, pretvori u oblik defetizma. Clausewitz to pojašnjava: "I nakon poraza, uvijek postoji mogućnost da se situacija okrene nabolje stvaranjem novih izvora unutrašnje snage usporedno sa prirodnim opadanjem snage koju trpe svi napadači ili uz vanjsku pomoć saveznika" (189). Najvažnije je shvatiti da se *rat ne sastoji od kratkog i pojedinačnog udarca kao i da neprijatelj ne može simultano koncentrirati sve svoje snage*, Clausewitzevim riječima: "U ratu rezultat nikad nije konačan...poražena država često smatra taj ishod tek prolaznim zlom, za koje se može naći rješenje u kasnijim političkim uvjetima. Očito je kako i to može olabaviti napore osvajača." (19). Uzimajući u obzir važnost tih moralnih faktora i politike koja ih mora naglasiti i probuditi, Clausewitz nadalje identificira pet uvjeta pod kojim "narodni rat" ili gerila može biti efikasna (185-190):

1. *Rat se mora voditi u unutrašnjosti zemlje* - to je jedini način na koji obrana može iskoristiti svoje prednosti poput sklonosti naroda koji je opskrbljuje informacijama, skloništem i ostalim uslugama.
2. *Gerila ne smije biti odlučena jednim udarcem* - Narodni rat se ne smije planirati poput vojne kampanje, gerilske snage nisu konvencionalne vojne snage, one ne mogu iskoristiti načelo ekonomije sile protiv neprijateljskog centra gravitacije zbog svoje slabosti, jer kad bi to učinile prerano, neprijateljska vojska bi se koncentrirala protiv gerilske jezgre i uništila je. Što vrijedi za vojsku mora vrijediti *obrnuto* za gerilu, ona se ne smije koncentrirati protiv glavne sile već mora "nagrizati" neprijateljske slabosti (strateške bokove, slabo branjena mjesta, linije opskrbe...) dok trenje ne učini svoje i oslabi neprijatelja a serija manjih pobjeda ne osnaži narodni ustanak protiv okupatora.
3. *Područje djelovanje mora biti poprilično golemo* - Shodno prijašnjem uvjetu, naše

snage mogu biti maksimalno učinkovite ako su rasprostranjene po širokom području, pružajući više manevarskog prostora ali i mjesta za skrivanje, tako da neprijatelj osjeti da element otpora postoji svugdje ali i nigdje. Što je veća površina između gerilskih snaga i neprijateljske vojske, time će i potonji trebati biti tanje raspoređen te će i efikasnost gerile biti veća.

4. *Nacionalni karakter mora biti prikladan za takvu vrstu rata* - Moraju postojati politički uvjeti koji će pogodovati gerilskom djelovanju, u narodu mora postojati element mržnje prema okupatoru. Privacija i siromaštvo posebno pogoduju takvom tipu ratovanja. Clausewitz preporučuje da snage regularne vojske djeluju kao potpora pobunjenicima, dajući pobuni orijentaciju, prvenstveno kroz obuku i ohrabrivanje. U tome ne bi smjeli prekoračiti mjeru jer se pobunjenici ne smiju previše oslanjati na vojsku, time bi stvorili vojni centar gravitacije protiv kojeg neprijatelj može djelovati. Gerilske snage moraju biti obučene za samostalno djelovanje.
5. *Zemlja mora biti gruba i neprohodna* - Takav tip terena pogoduje gerili, jer se vojska ne može koncentrirati ni mavevirati takvim područjem, što umanjuje njezinu efikasnost.

Gerilsko ratovanje se može koristiti i kao dodatak standardnoj obrani, Clausewitz s posebnim divljenjem spominje rusku strategiju "spaljene zemlje" 1812. kao primjer. Iako je gerilsko ratovanje staro koliko i civilizacija, ipak Clausewitz je bio svjestan da je posvjedočio novom tipu ratovanja, ono što mu daje pečat novine je upravo *politički, dapače i ideološki karakter*, koji gerilski tip borbe crpi direktno iz povijesnog fenomena Francuske Revolucije. Gerila je prije postojala u svom ratničko-plemenskom obliku kao oblik koji je često bio popratni dio rata. Od Francuske Revolucije do današnjih dana, ono što čini gerilsko ratovanje toliko snažnim i efikasnim je upravo sposobnost političke mobilizacije naroda, osjećaja da je rat sada privatna stvar i čin obistinjenja bolje budućnosti, ne nametnute dužnosti. Politika naravno nije ništa po sebi, ona je često u potpunosti demagoška, ipak njena glavna značajka je u tome da omogućuje *koncentraciju materijalne i moralne sile u zajedničkom cilju* (254). Clausewitz kaže: "*Iz ovog svega slijedi da je transformacija umijeća ratovanja rezultirala iz transformacije politike...rat je instrument politike (policy)*" (258). Rat je instrument politike jer takav *mora* biti, oni koji to ne shvaćaju nisu sposobni ostvariti efikasnost i silnu snagu koja stoji iza političke kontrole i upravljanja ratom, bez upliva politike, rat postaje apsurdan. U potpunosti je neshvatljivo da se Clausewitzeva teorija, kao izraz najbolje strateške misli

Zapada, tamo sustavno ignorira ili pogrešno shvaća. Upravo su *marksistički vojni mislioci* bili i ostali najbolji sljedbenici Clausewitzeva *dictuma* jer su, za razliku od tehnokratskih i znanstvenih zablude zapadnih rivala, imali bolje shvaćanje realnih aspekata rata, tj. moralnih i političkih faktora; od Marxa i posebno Engelsa, do Lenjina, preko Mao Zedonga do Ho Chi Mina, pa do Che Guevare i čak do nesekularne i nemarksističke Al-Qā'idah i ISIL-a to vrijedi kao istinita tvrdnja i dokaz učinkovitosti političkih faktora koji čine gerilu i terorizam³³.

Post-Clausewitzovo doba?

Clausewitzev trag na promišljanje rata i strategije je enorman, njegova najveća zasluga je u tome da je proučavanje rata vratio iz njegova apstraktnog teoretskog zastranjenja u stvarnost. Zajedno sa Sunzijem, njihova jezgrovita i koncentrirana mudrost o strategiji će vrijediti vječno, bez obzira na oružana sredstva i uzuse budućnosti ali *pod uvjetom da vojska može voditi rat i pobijediti što brže u ratu sa ciljem sklapanja povoljnog mirovnog ugovora*. Ovdje nastupa nužna kritika Clausewitzeva *dictuma*³⁴, naime ako tehnologija učini apsolutni (nuklearni) rat realnom mogućnošću, onda moramo pristati na reviziju nekih Clausewitzevih postavki. Tri pojave suvremenog doba su problematične za usvajanje Clausewitzova: *nuklearno oružje, Organizacija Ujedinjenih Nacija i masovni mediji*. Nuklearni rat se sada zaista može sastojati od jednog kratkog i odlučujućeg udarca, što je Clausewitz smatrao u potpunosti apsurdnim. Temelj njegove teorije je u razmatranju bitaka i kako ih koristiti za ciljeve rata s naglaskom da vojska jedino može i mora biti instrument politike, ali u nuklearnom ratu vojska više nema ključnu ulogu, neprijatelja se može slomiti u potpunosti zaobilazeći njegovu vojsku. Nuklearna strategija je prvenstveno *test odlučnosti političara kao i test povjerenja koje društvo ima u političare*. Kao što je već rečeno, rat više ne može biti upotrebljiv instrument politike, do sada se je razmišljalo o tome kako voditi rat, a sada moramo

³³ Za utjecaj Clausewitzova na Marxa i Lenjina kao i Lenjinov utjecaj na tzv. vojni komunizam vidi potpoglavlje "Marksizam" unutar ovog rada; za Mao Zedonga vidi knjigu Michaela Handela, *Masters of War*, posebno str. 30-39; utjecaj Maoizma na Ho Chi Minha se najbolje može iščitati u Ho Chi Minh, *Revising Working Methods*, 1959. u: "Collected Works" Hanoi, FLPH, 1970; za Che Guevaru je dovoljno pogledati njegov priručnik: *Guerilla Warfare*, 1961; utjecaj Maoizma na Al-Qaedu je dokumentiran u njihovim priručnicima, za prigodni članak vidi: Michael W.S. Ryan, *What Al-Qaeda Learned from Mao*, Boston Globe 2013; učitano: 23.01.2015; dostupno na: <http://www.bostonglobe.com/ideas/2013/09/21/what-qaeda-learned-from-mao/E7Ga91ZVktgiyWC90nJ6M/story.html>; utjecaj Maoizma na ISIL je osobna interpretacija nekih analitičara, za dobru analogiju vidi: James R. Holmes, *In Iraq ISIS Channels Mao*, The Diplomat 2014; učitano: 23.01.2015; dostupno na: <http://thediplomat.com/2014/06/in-iraq-isis-channels-mao/>.

³⁴ Sunzijeva teorija je suviše općenita i pisana je tako da predstavlja samo ogoljelu strategiju, zbog toga na Sunzija ne možemo imati zamjerki. Clausewitzeva teorija je daleko preciznija i temeljitija te je autor izveo neke preuzetne zaključke čija se vrijednost zaista dovodi u pitanje u naše suvremeno doba.

razmišljati o tome kako ga spriječiti. Pojam kolektivne sigurnosti Ujedinjenih Nacija i masovni mediji ozbiljno dovode u pitanje izvedivost uništavanja neprijateljske sile sa ciljem što bržeg savladavanja neprijatelja. UN je 7. Poveljom kriminalizirao rat a pravna ograničenja rata se odnose i na obranu te se ona mora prepustiti mirovnim snagama, također najčešći sukobi suvremenog doba su niskog intenziteta i dugog trajanja, uključenost civila u te sukobe je njihova dominantna značajka. Bez obzira na aktere sukoba (vojsku ili civile), oni se danas vode pod budnim okom medija i *svaka vojna ili civilna žrtva predstavlja oblik političkog pritiska*, posebno u demokratskim i liberalnim društvima je teško zamisliti kako bi ekonomija sile na neprijateljski centar gravitacije mogla biti učinkovita kad bi se takvo djelovanje na civile ili slabijeg neprijatelja smatralo brutalnim; Izrealsko-Palestinski, Tursko-Kurdski i ostali asimetrični sukobi savršeno ilustriraju neprimjerenost i neučinkovitost vojne strategije na ne-vojnog neprijatelja. Moguće je da za vojne i policijske snage ključ "pobjede" u SNI³⁵ više nije u nadvladavanju neprijateljske sile već u *de-eskalaciji sukoba kroz disciplinu, upornost i suzdržanost od provokacija*. Drugim riječima, od najveće je važnosti sposobnost *moralnog opravdanja* vlastite strategije sa dvojakim ciljem dobivanja političke podrške vlastite publike (biračkog tijela) i *moralne subverzije* neprijatelja i njegovih motiva. Naglasak je stavljen na moralne kvalitete i profesionalizam snaga koje *ne smiju* ući u otvoreni sukob sa slabijim neprijateljem; što je u potpunoj suprotnosti sa Clausewitzevim premisama o ratu. Ironično je da politički i moralni faktori (ojačani ulogom UN-a i masovnih medija) sada zaista mogu djelovati protiv Clausewitza koji ih je toliko cijenio. Bez obzira na ove probleme i na nuklearni kontekst, kad se u pitanje strateških kalkulacija uzima u obzir djelovanje oružanih snaga protiv konvencionalnog neprijatelja, Clausewitz će i dalje biti najbolji izvor.

Ostali teoretičari: Od "geometrijskih principa" do "strategije odvrćanja"

Ukratko ću se osvrnuti na doprinos zračnoj i pomorskog strategiji koji su dali teoretičari poput Mahana, Corbetta i Douheta. Važno je spomenuti Antoinea Henria de Jominia i njegovo djelo *Umijeće ratovanja* isključivo zbog njegova utjecaja na doktrinu i "principe" operativnog djelovanja suvremenih vojski. Za nuklearnu strategiju je od iznimne važnosti spomenuti Bernarda Brodia zvanog "Clausewitz nuklearnog doba", pionira "teorije nuklearnog odvrćanja" i Thomasa Schellinga čija je izvrsna analiza sukoba kroz teoriju igara

³⁵ Sukobima niskog intenziteta.

temelj suvremene strategije. Ova sekcija će biti samo kratka obrada teza navedenih autora.

Antoine de Jomini

Jomini je predstavljao tradiciju teoretičara koji su mislili da se uspješna strategija može predstaviti kroz usvajanje nekoliko principa, smatrao je da je uspio pronaći te univerzalne principe ratovanja. Iako nije bio toliko naivan da rat i strategiju smatra znanošću, ono što ga je razlikovalo od Clausewitza je mišljenje da se operativna i taktička dimenzija rata može i mora smatrati znanstvenom aktivnošću koja se sastoji od tri ili četiri principa. Po njemu fundamentalni princip rata je u *koncentriranju superiornijih snaga protiv neprijatelja ili njegovih linija opskrbe, uz čuvanje vlastitih opskrbnih linija*. To se može lakše postići uz primjenu geometrijskih pravila, povlačeći linije operacija koje bi pružale najefikasnije manevarske rute za izvršenje naših ciljeva. Umijeće korištenja geometrije u ratu, dakle operativno umijeće rata, se najbolje očituje savladavanjem "unutrašnjih linija". Unutrašnje linije su linije vlastitih vojski koje generalu pružaju da koncentrira masu i manevar svih svojih snaga u kraćem vremenu nego što to može neprijatelj koji operira na vanjskim linijama, oni koji operiraju na unutarnjim linijama imaju povezan teritorij i mogu komunicirati bez prelaženja neprijateljskog teritorija. Što je manja zona operacije na kojoj se djeluje to je veća i prednost unutrašnjih linija, to je česta prednost obrane¹. Najbolja primjena tog načela je demonstrirana u Šestodnevnom ratu između Izraela, koji je djelovao po unutrašnjim linijama, i Arapskih zemalja koje su bile na vanjskim linijama. Jomini je za svog života bio iznimno utjecajan pisac i njegovo djelo se je smatralo temeljnim priručnikom za vođenje rata onoga doba. Američka vojna doktrina je bila i ostala pod najjačim utjecajem Jominia i, ne njegovom krivicom, njezin pretjerani fokus na pragmatičke aspekte vođenja rata i opsesija reduciranja rata na prigodne principe je i danas ozbiljna strateška greška američkog vojnog djelovanja². Jomini je ostavio enorman trag na Maoističku gerilsku strategiju, naime čitajući Maova strateška djela mogli bismo steći dojam da čitamo azijskog Jominia. Jedan od glavnih pojmova je upravo korištenje principa "unutrašnjih linija", primjena te strategije je i jedan od ključa Maove pobjede, drugi ključ je bio u shvaćanju političke instrumentalizacije rata koju je Mao usvojio od Clausewitza i Lenjina (Zedong 1965: II: 113-188), što ga čini jednim od najboljih, ako ne i najboljim, heterodoksnim strateškim teoretičarem. Jomini je bio

¹ Baron Antoine Henri de Jomini, *The Art of War: Restored Edition*, Legacy Books Press, 2008; str. 47-83

² Hew Strachan, *The Direction of War: Contemporary Strategy in Historical Perspective*, Cambridge University Press, 2013; str. 11; 244-246

Clausewitzev rival i jasno je zašto vojska preferira Jominiu nad Clausewitzem. Jomini je Clausewitzovu teoriju smatrao apstraktnom i beskorisnom, na što je Clausewitz uzvratio svojom kritikom o beskorisnosti geometrijskih principa u ratu. Kao što smo već ustvrdili, Clausewitz rat promišlja u deskriptivnim i analitičkim terminima, a ne u obliku preskriptivne formule.

Pomorska i zračna strategija³

Clausewitz je u potpunosti zaobišao ulogu pomorskih snaga zbog toga što Prusija nije imala potrebu za snažnom mornaricom, vjerojatno i zbog toga što je smatrao da se odlučujuće bitke mogu voditi samo na kopnu. Jomini je u navedenom djelu spomenuo mornaricu ali njegova analiza nije od velike vrijednosti. U povijesti pomorske strategije postoje samo dva klasična giganta: Mahan i Corbett. U 19. stoljeću (prije pojave podmornica, zračnih snaga, krstarećih raketa i nuklearnog oružja) Mahan je bio najčitaniji i najvažniji teoretičar za sile koje su po svojem geostrateškom položaju pomorske, poput Velike Britanije, Japana i Sjedinjenih Država i to ostaje do današnjih dana, iako u izmijenjenom obliku. Mahan je u svojoj knjizi *The Influence of Seapower on History, 1660-1783* primijenio Jominijevu koncepciju unutrašnjih linija na pomorsku strategiju, tvrdeći da bojna flota mora biti štoviše koncentrirana protiv neprijateljske flote sa ciljem njenog uništenja, što bi opet opravdalo ultimativni cilj, a to je "zapovijedanje morem" (*command of the sea*). Takvo mišljenje je potaknulo utrku u naoružanju i izgradnji moćnih flota sve do Drugog svjetskog rata kad su se podmornice i zračne snage pokazale učinkovitima protiv bojnih brodova i kad je postalo jasno da su sada nosači avioni nova sredstva za projekciju moći na oceanima; ta preinačena strategija ustraje do danas. Julian Corbett, vjerojatno najveći teoretičar pomorske strategije, je svoje djelo *Some Principles of Maritime Strategy* napisao kao reakciju na Mahana. Za razliku od Mahana koji je inspiraciju crpio od Jominia, Corbett je uz to primijenio i Clausewitzovo učenje na pomorsku strategiju. Njegovo djelo je proučilo načine na koje se morska snaga može politički iskoristiti i kao takvo mora se smatrati ispravljenom verzijom Mahana jer je on u potpunosti isključio politiku iz pomorske strategije i fokusirao se na bojnu flotu. Što se tiče zračnih snaga, pionir zračne strategije je bio Giulio Douhet čija knjiga *Command of the Air* je pisana u vrijeme Prvog svjetskog rata sa ciljem zaobilaženja neprijateljskih rovova i bombardiranjem neprijatelja iz zraka, Douhet je zastupao Mahanovu verziju dominacije ali

³ Podaci za ovo poglavlje su preuzeti iz: Martin van Creveld, *The Art of War*, Cassel, 2000; str. 145-184

sada u zraku i sa iznimkom da legitimni ciljevi nisu više samo zračne snage već industrijski i građanski centri koji su sada lake mete. Tehnokratska u svom tonu, knjiga je izvršila znatan utjecaj tokom tog razdoblja a sada je gotovo u potpunosti zastarjela i neprimjenjiva. Već za vrijeme Drugog svjetskog rata je postalo jasno da Douhetovi pogledi na efikasnost zračnih snaga u teroriziranju neprijateljskog građanstva ne stoje, također moć zračnih snaga je opadala sa sukcesivnim razvojem tehnologije, od radara pa do naprednih sustava protuzračne obrane, unatoč tome Zaljevski rat 1991. i NATO-vo bombardiranje Srbije 1999. bi mogli biti, u relativnom smislu, potvrde njegove vizije zračnih snaga. Rakete i nuklearno oružje nisu bile dio Douhetova promišljanja strateškog bombardiranja, ipak je nuklearno oružje (a ne kampanja učestalog napadanja neprijateljske pozadine bombarderima), doprinijelo bezuvjetnoj predaji na Pacifiku, a interkontinentalne balističke rakete (ICBM) su danas najbolji odraz terora. Kombinacija pomorske i zračne strategije je važan element projiciranja moći velikih morskih sila koje zbog svojeg položaja ovise o trgovini oceanima i koje se jedino mogu napasti morskim putem. Trgovina oceanima, zbog svoje isplativosti, čini 90 posto svjetske trgovine, čak 70 posto svjetskog stanovništva živi unutar 200km od obale (područje poznato kao *litoralna zona*), zbog toga nas ne bi smjelo čuditi da, unatoč prisutnosti nuklearnog oružja i neefikasnosti takve strategije protiv asimetričnih prijetnji, velike sile i dalje imaju opravdan interes da ulažu u pomorsko-zračne snage⁴. Uostalom, nuklearno oružje nije jedino sredstvo odvracanja od napada, to mogu biti i konvencionalne snage.

Brodie, Kahn i Schelling - Strategije odvracanja

Tzv. odvracanje (*deterrence*) nije posljedica nuklearnog oružja, ono je postojalo od vremena kad je netko imao moć da odvraća ostale od napada i prisili ih na suradnju ili podčinjavanje, dakle "odvracanje" kao takvo postoji od početka fenomena rata⁵. Teorija odvracanja je danas gotovo sinonimna sa nuklearnim odvracanjem jer bez nuklearnog oružja averzija prema riziku više nije dostatna za odvracanja rata. Konvencionalno ratovanje, zbog svoje ograničene destruktivnosti, uvjerava obje strane da se ratni ciljevi mogu postići uz prihvatljive gubitke, kao što je tvrdio Clausewitz, konvencionalno ratovanje čine dva tipa: rat sa ciljem *svrgavanja neprijatelja, tako da ga se učini politički i vojno nemoćnim* i rat koji za

⁴ Podaci preuzeti iz dokumenta američke pomorske strategije za 2015. godinu: *A Cooperative Strategy for 21st Century Seapower*. Učitano: 08.05.2015. dostupno na: <http://www.navy.mil/local/maritime/150227-CS21R-Final.pdf>

⁵ Robert Ayson, *Thomas Schelling and the Nuclear Age*, Frank Cass London, 2004, str. 54

cilj ima *zauzimanje ili okupaciju djela teritorija kao poluge da se neprijatelja prisili da prihvati naše uvjete* (Clausewitz 2007: 7), drugim riječima ne-nuklearni ratovi mogu biti totalni ili ograničeni. U nuklearnom ratu takva jednostavna dihotomija ne postoji, svaki rat nuklearnim oružjem ne bi bio ni totalan ni ograničen već apsolutan, taj rat bi izgubio političku svrhu i strateški značaj, ishod takvog rata ne bila pobjeda već preživljavanje obje strane. Upravo je zbog toga teorija odvrćanja u nuklearno doba zaživjela kao najjednostavniji i najekonomičniji oblik strategije. Kao strategija, odvrćanje nema nikakve veze sa nuklearnim oružjem, već sa *spособношћу impozicije sile* koju je nuklearno oružje potenciralo do razine najviše vjerodostojnosti, upravo je vjerodostojnost tj. *kredibilitet prijetnje i čvrstog stajanja uz definirane obaveze* su ključni faktori uspješnog odvrćanja. Sasvim je jasno da se nuklearno oružje *ne smije upotrijebiti, to je inicijalna premisa koja omogućuje nuklearnu strategiju*. Nuklearna strategija je samo dio šire strategije odvrćanja koju ću razmatrati. O nuklearnoj strategiji, načinima njezine upotrebe, operativnim i taktičkim aspektima se je mnogo pisalo⁶ ali postoje samo dva autora koja su ostavila trajan pečat na strategiju odvrćanja: Bernard Brodie koji je koncepciju nuklearnog oružja kao oružja agresije pretvorio u faktor strateške stabilnosti; i Thomas Schelling koji je primijenio teoriju igara na strategiju odvrćanja i znatno unaprijedio naše shvaćanje sukoba i načina upotrebe diplomacije za postizanje strateških ciljeva. Djela Brodiea i Schellinga su zapravo detaljnije razrade Clausewitzeve formulacije političkog pritiska: "Cilj je razoružati neprijatelja...ako ćemo primijeniti prisilu *moramo ga staviti u položaj koji je neugodniji od žrtve (napada) koju od njega očekujemo*", to je fundamentalna postavka strategije odvrćanja, a termin "stavljanja u neugodniji položaj" je postao vrlo popularan za teoretičare igara 1960-ih (Clausewitz 2007: 15; 271).

Bernard Brodie je u svojem najutjecajnijem djelu *Strategy in the Missile Age* prvi formulirao tezu da je nuklearno oružje po sebi strateško i da se ono ne smije prepustiti vojsci niti tretirati kao vojni izum. Vojska je okrenuta ofanzivnom (Brodie to naziva "prvim udarom" ili preventivnim ratom) načinu razmišljanja, ali najveća snaga nuklearne strategije odvrćanja nije u prvom nuklearnom udaru, već u *implicitnoj prijetnji uzvratnog drugog udara (protu-udara)*, to je *jedini unilaterni deterrent*; za razliku od konvencionalne vojne strategije, cilj nuklearne strategije nije više u obrani civila i infrastrukture već *isključivo u zaštiti vlastitih uzvratnih nuklearnih snaga* (nuklearnih projektila, podmornica, strateških bombardera...), to

⁶ Najbolje pregledno djelo o nuklearnoj strategiji je: Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, Palgrave Macmillan, 2003.

je savršena obrana vlastite zemlje i *temelj nuklearne ravnoteže snaga*⁷. Ovaj nuklearni balans terora je očuvan samo ako strane u sukobu imaju jasnu sposobnost međusobnog uništenja. Sovjeti su vjerojatno razvili u potpunosti automatiziran sustav otkrivanja nuklearnog napada i upravljanja uzvratnim snagama tzv. "mrtvu ruku" (*mertvaya ruka*) ili "*Sistem Perimetar*", koji bi u slučaju ubojstva političkog vrha ili samog nuklearnog napada garantirao Sovjetski nuklearni protu-udar. Sjedinjene Države imaju svoj ekvivalent sistema "Perimetar", to je "*Operation Looking Glass*" koja koristi zrakoplovne zapovjedne centre koji su neprestano u zraku i u vezi sa kopnenim raketnim silosima i podmornicama, u slučaju uništenja kopnenih zapovjednih centara ti zrakoplovi mogu dati zapovijed korištenja nuklearnog oružja. Ofanzivni način razmišljanja bi vodio brzoj eskalaciji i svatko bi imao razuman motiv da prvi napadne, zbog toga kontrola nad upotrebom nuklearnog oružja mora biti isključivo civilna (politička), politika mora imati *ograničene i kredibilne ciljeve*, ali to je teško očuvati, naime da bi zaštitio Sjedinjene Države od nepromišljenog i belicističkog djelovanja vojske, Robert McNamara je uveo *Permissive Action Links (PAL)*, sustav numeričkih kodova kojim su zaključana sva nuklearna oružja ali vojni SAC (*Strategic Air Command*) je, iritiran ograničenjima i zabrinut da u vrijeme nužde neće moći djelovati, sve kodove postavio na nulu, to je bilo neotkriveno sve do 1977⁸. O enormnim problemima prepuštanja kontrole nuklearnog oružja vojnim dužnosnicima mogu posvjedočiti i krize u kojima je nuklearni rat za dlaku izbjegnut zahvaljujući pribranosti vojnih zapovjednika i unatoč činjenici da su njihovi kolege bili skloni iniciranju nuklearnog protu-udara⁹. Brodie se je protivio tzv. politici "masovne odmazde" zbog njena nevjerodostojnog maksimalizma, taj nedostatak kredibilnosti masovne odmazde je savršeno enkapsuliran ključnim dokumentom Hladnog rata NSC-68, ranim pokušajem razvijanja nuklearne doktrine u kojem se odbija pravilo ne-prve uporabe nuklearnog oružja prema Sovjetskom Savezu i usvaja se politika "suzdržavanja" (*containment*), njegova kredibilnost po tom pitanju je bila srušena uoči Korejskog rata te je doktrina bila preinačena u nekoliko navrata (Freedman 2003: 66-79). Da bi bilo smisleno

⁷ U rječniku nuklearne strategije eufemizam za napad na gradove jest *counter-value* a napad na neprijateljske uzvratne snage jest *counter-force*. U oba slučaja broj žrtava bi bio enorman; izvor: Freedman 2003, str. 121-123

⁸ O sustavu *Perimetar*, američkom pandanu i ostalim podacima u pasusu vidi: Nicholas Thompson, *Inside the Apocalyptic Soviet Doomsday Machine*, Wired, 2009. Učitano 10.09.2015, dostupno na: http://archive.wired.com/politics/security/magazine/17-10/mf_deadhand?currentPage=all

⁹ Najbolji primjeri su slučajevi dva ruska zapovjednika, Vasilia Arkhipova, podmorničkog zapovjednika koji nije dopustio lansiranje nuklearnog oružja tokom Kubanske krize; i Stanislava Petrova zapovjednika Sovjetskih strateških uzvratnih snaga koji 1983. nije dao dopuštenje za korištenje nuklearnih oružje nakon što je greška u satelitskom sustavu javila da su Sjedinjene Države lansirale tri nuklearna projektila.

nuklearno oružje se ne smije koristiti, ono je samo *sredstvo za osnaživanje političkog pritiska* te je zbog toga apsurdno pričati o nuklearnom razoružanju. Za Brodiea nuklearno oružje je *fait accompli*, ušli smo u nuklearno doba i bilo kakvo razoružanje bi zbog lakoće varanja moglo ozbiljno poremetiti nuklearnu ravnotežu snaga u korist onoga koji to oružje još posjeduje. On također smatra da čak i ograničeno korištenje nuklearnog oružja, tzv. taktičko nuklearno oružje, je konceptualna besmislica. U realnom scenariju, Sovjetski Savez nikad ne bi prihvatio nuklearni rat taktičkim oružjem, to bi bilo u potpunosti naivno jer time daje prednost Sjedinjenim Državama koje su u tom segmentu snažnije, jedini strateški ispravan odgovor bio bi u direktnom odvracanju uz prijetnju nuklearnog napada ili pokušajem uništenja neprijateljskih uzvratnih snaga. Čak i ako prihvatimo apsurd taktički ograničenog nuklearnog rata nikakve su nade da ćemo nuklearni rat održati takvim dulje od nekoliko sati¹⁰.

Thomas Schelling, vjerojatno najvažniji strateški teoretičar do današnjih dana, je u svojim izvrsnim knjigama *The Strategy of Conflict i Arms and Influence* analitički predstavio strateške aspekte pogodbe u međunacionalnim odnosima, dalje razvio strategiju odvracanja i dao naputke kako bismo mogli postići ciljeve uz primjenu "diplomacije nasilja ili prinude". Diplomacija prinude je najvažniji aspekt strategije odvracanja, od velike je važnosti navesti što je čini mogućom¹¹:

1. Spor se ne smije promatrati kao igra nultog zbroja, nužno je naglasiti *zajednički interes* (čak i ako ne postoji mora se formulirati, osim ako se ne radi o primjeni čiste sile) u izbjegavanju nepovoljnih posljedica (u pregovaračkim situacijama to može rangirati od talačkih kriza pa sve do prijetnji nuklearnog rata). Svaka strana mora biti uvjerena da više može postići pogodbom nego jednostranim pokušajima uzimanja silom onoga što želi.
2. Stranci u sporu se mora dati dovoljno vremena da udovolji zahtjevu ili promisli o alternativnim opcijama koje bi bile međusobno prihvatljive, također mora se dati na znanje da udovoljavanje neće voditi daljnjim zahtjevima.
3. Prijedlog ili prijetnja mora biti vjerodostojna s naglaskom da će neprihvatanje pogodbe biti neisplativo ili štetno.

Vrlo je lako primijetiti da se, izuzev nuklearne pat pozicije, ovakva formulacija prinude ne viđa često u međunacionalnim odnosima, već se češće primjenjuje vojna komponenta prijetnji i tajnih akcija. Mora se napomenuti da Schelling razlikuje odvracanje od onoga što on zove

¹⁰ Bernard Brodie, *Strategy in the Missile Age*, RAND Corporation, 1959, str. 173-358

¹¹ Thomas Schelling, *Arms and Influence*, Yale University Press, 2008, str. 1-92

compellance (prisiljavanje), tj. prijetnja koja ne odvraća već prisiljava. Razlika je u prepuštanju inicijative, odvratanje inicijativu daje neprijatelju te prebacuje odgovornost odluke na njega, dok je prisiljavanje inicirana prijetnja koja se mora dovršiti do kraja i koja mora biti prihvatljiva protivniku, zbog toga ju je teže učiniti vjerodostojnom. Ovdje se može povući jasna paralela sa defanzivnim stavom kojeg je predložio Clausewitz (Schelling 2008; 70-80). Bez obzira na Schellingovu reputaciju i ogromnu čitanost njegova djela, začuđuje u kolikoj mjeri se visoki civilni dužnosnici oglašuju na ove jednostavne naputke i umjesto moći uvjeravanja kroz nepodnošljiv rizik oni se prvenstveno oslanjaju na nanošenje boli i prijetnje nasiljem. Naravno ovakav način razmišljanja je postulirao Sunzi tisućljećima prije, što samo potvrđuje da je esencijalna karakteristika strategije u *pobjedi bez krvoprolića*. Schelling smatra da je za nuklearnu ravnotežu i stabilnost međunacionalnog sistema potrebna *međusobna ranjivost*, ako samo jedna strana stekne prednost i sebe učini manje ranjivom to uvodi osjećaj nesigurnosti i motivira obje strane na prvi udar. Najbolji primjer je panika koju je u SAD-u izazvalo Sovjetsko lansiranje Sputnjika 1957¹². Sputnjik je lansiran prvim testiranim ICBM-om (*Intercontinental Ballistic Missile*). Sjedinjene Države su smatrale da to Sovjetima omogućuje prednost iznenadnog napada. Nisu bili zabrinuti zbog ljudi nego zbog svojih uzvratnih snaga, sigurnosti svojih bombardera i nuklearnog oružja koje su sateliti razotkrili i koje bi moglo biti pod dometom Sovjetskih raketa (Siracusa 2008: 83; Freedman 2003: 131-144). Sovjeti su također bili zabrinuti zbog Američkog SDI (*Strategic Defense Initiative* - navodno super-naprednog raketnog štita), pokrenutog 1983. jer su smatrali da se time ozbiljno narušava ravnoteža snaga u američku korist, iako je SDI najvjerojatnije bio neodrživ blef. Donedavno je ABM sporazum (*Anti-Ballistic Missile Treaty*), sklopljen 1972. godine, bio jasan odraz racionalnog odabira dvaju strana da ostanu međusobno ranjive tako da ograniče broj protu-balističkih sustava, sve do njegova ukidanja od strane Busheva režima 2001. zbog navodnih novonastalih prijetnji SAD-u od strane odmetnutih država, Bushev potez nije strateški mudar i može rezultirati samo daljnjom utrkom u naoružanju i potencijalnom eskalacijom ako dođe do narušavanja nuklearne ravnoteže. Schelling tvrdi da područje strategije *ne može biti isključivo racionalno*, dapače on zajedno sa Hermanom Kahnom, istaknutim teoretičarom nuklearne strategije i rata, tvrdi da biti u potpunosti racionalan nije strateški mudro. Kahn to zove "*racionalnom iracionalnošću*", to je pogodbeni strategija

¹² Unatoč tehnološkoj zaostalosti Sovjetskog Saveza, oni su lansirali svoj ICBM program 1947. godine, puno prije Sjedinjenih Država. Američki odgovor na Sovjetski prvi ICBM (R-7) je došao tek 1961. godine, to je bio balistički projektil *Minuteman* (Freedman 2003: 215).

kojom se može steći racionalna prednost iracionalnim ponašanjem. Sovjetski premijer Hruščov je bio eklatantan primjer takve strategije jer je mogao izgubiti kontrolu i reagirati bijesno do točke kad se samo pretvara ili zaista jest iracionalan, što je ozbiljno zabrinjavalo američke stratege jer je Hruščovljeva nepredvidljivost unosila dodatan faktor vjerodostojnosti njegovim prijetnjama ili prijedlozima¹³. Najjednostavnije rečeno racionalna iracionalnost je slična igri "kukavice", gdje dva automobila brzaju jedan prema drugome, onaj tko je voljan riskirati više (ili se takvim samo pokaže) je pobjednik dok kukavica mora skrenuti sa ceste. Zadnja stvar koju ću spomenuti o strategiji odvrćanja i nuklearnoj strategiji je ujedno i najvažnija, to je pitanje pravilne procedure eskalacije sukoba. Sukob se ne treba shvaćati isključivo kao vojni sukob, danas su to u najvećem broju slučajeva diplomatski sporovi. Upravo su u diplomaciji prinude koncepcije eskalacije koje ću navesti dominantan aspekt strategije nuklearnog doba. Postoje dvije važne koncepcije eskalacije:

1. *Eskalacijska dominacija (escalation dominance)* - strategija koja se sastoji od prevladavanja sukoba u *dominiranju i kontroli pojedinih faza "eskalacijske ljestvice"* tako da se na neprijatelja prebaci odgovornost prelaska na višu i opasniju fazu (Kahn 1965: 220-290).
2. *Prijetnja koja se ne može kontrolirati (threat that leaves something to a chance)* - strategija koja nastoji naglasiti *nepredvidljivost i nesigurnost* koji su sastavni dio eskalacijskog procesa tako da se neprijatelja odvraća ili prinudi uz upozorenje da bi stvari mogle *izmaći kontroli* (Schelling 1980: 188).

Herman Kahn je smatrao da se eskalacijski proces može kontrolirati uz nekoliko predefiniranih radnji ili signala kojima bismo utjecali na neprijatelja. Osmislio je "eskalacijsku ljestvicu" koja se sastoji od 44 faze (opcije), u kojoj bi se nuklearno oružje počelo koristiti u 15. fazi. Zasigurno bi moglo šokirati (kao što je u ono vrijeme šokiralo Brodiea i Schellinga) da smatra da je nuklearno oružje upotrebljivo na gotovo 30 raznih načina. Svaka konsektivna faza bi predstavljala porast intenziteta eskalacije. Eskalacija u pojedinim fazama nije linearna, stratezi mogu prijeći od jednostavnih prijetnji na ozbiljne, od nižih faza na više ili početi od srednjih ne-nuklearnih faza, iako bi neuredna progresija po eskalacijskoj ljestvici (počevši od intenzivnije prijetnje i uporabe sile) mogla rezultirati ozbiljnim "nesporazumom" koji bi mogao pretvoriti eskalacijski proces u nuklearni rat. Zbog

¹³ Herman Kahn, *On Escalation: Metaphors and Scenarios*, London 1965, str. 57; također: Kahn, *On Thermonuclear War*, Transaction Publishers, 2001, str. 293; i Schelling to potvrđuje: *The Strategy of Conflict*, Harvard University Press, 1980, str. 16-18

toga Kahn smatra da je naj mudrije poći od umjerene prinude i nastaviti sa progresijom te ispitati protivnikove reakcije, glavna teza jest da *strana koja nema odlučnosti da eskalira u više faze gubi eskalacijsku dominaciju*. Kahn je, poput ostalih teoretičara, smatrao da do nuklearnog rata ne smije doći ali ako dođe on je tolerirao takav ishod i pokušao dati opcije kojima bismo i u tom slučaju mogli "nadvladati" neprijatelja. Da se eskalacijski proces može kontrolirati i uz korištenje nuklearnog oružja je bila iznimno kontroverzna ali i naivna pretpostavka, unatoč tome eskalacijska dominacija je bila privlačnija hladnoratovskim nuklearnim teoretičarima od alternativa (Paret 1986: 766-767). Što se tiče njene uporabe u diplomaciji prinude, zbog njene šablonske praktičnosti čini se da je popularna i danas.

Schelling je u odgovoru na Kahnovu eskalacijsku ljestvicu razvio realniji pogled na strateške opcije prinude koje nisu bile šablonske i kojima je naglasio da nije moguće kontrolirati tako volatilno i nepredvidljivo područje poput diplomatskih, vojnih i ostalih sporova, u kojima mogu postojati nebrojeni faktori ljudskih i tehnoloških grešaka, koji u žaru usijanih strasti i obaveza koje iz toga slijede imaju vlastiti poriv (Schelling 1966: 93). Naime, eskalacijska ljestvica potiče eskalaciju ako se uzima u obzir premissa da obje strane u sukobu kontroliraju njezin tok. Schelling ipak pokazuje da nepredvidljivost i nesigurnost mogu biti pretvorene u oblik strateški iznimno efikasne prijetnje, pod uvjetom *da izgubimo dio kontrole i teret kontrole prebacimo na neprijatelja, uvjerivši ga da ne možemo utjecati na krajnju odluku jer nije pod našom kontrolom*, to je ekstremno riskantna ali i ekstremno moćna strategija. Naime, prijetnje (posebice nuklearne) su rijetko kad kredibilne jer je u interesu država (racionalnih aktera) prevenirati eskalaciju, zbog toga ako prepustimo *dio* odgovornosti u kontroliranju prijetnje ili prinude te ju prebacimo na neprijatelja, uvođenje elementa *nesigurnosti postaje automatski kredibilno*, drugim riječima više nije od važnosti biti kredibilan, *nesigurnost je pitanje kredibilnosti učinila trivijalnim*. Ovakav strateški postupak stvara situaciju *dijeljenog rizika*, što odvrćanje i prinudu čini pitanjem kompromisa (Schelling 1980: 173-194). Gdje Kahnova eskalacijska dominacija favorizira asimetričnu prednost u većoj odlučnosti protivnika, Schellingova nekontrolirana prijetnja stvara simetričnu *prinudenu* situaciju u kojoj obje strane vide interes u djelovanju. Potrebno je shvatiti da se ovakav potez mora planirati jer je njegov rizik enorman, od toga je najvažnije shvatiti i da, pošto se odgovornost svaljuje na neprijatelja, oba sudionika *moraju biti dovoljno u kontroli i racionalni* da ovladavaju rizikom u kojeg su bačeni. Primjer uspješnosti takve strategije je bio Ramazanski rat 1973. u kojem su Sjedinjene Države primijenile

nekontroliranu prijetnju i uspjele odvratiti Sovjetski Savez, to su učinili tako da stvore uvjete u kojima bi Sovjetsko iskrcavanje u Egiptu iniciralo interaktivni proces u kojem bi sigurno došlo do sukoba dviju super-sila sa nejasnim i potencijalno razornim ishodom (Paret 1986: 772-773). Aktualna kriza u Ukrajini je također primjer nekontrolirane prijetnje, Rusija je koristi da bi odvratila SAD od bezobzirne intervencije u njezinu interesnu sferu tako da jasno pokaže Zapadu da daljnja eskalacija sukoba u Ukrajini nije održiva i ne može se kontrolirati, dapače ona ide Rusiji u korist. Naposljetku, za taj slučaj Rusija je već inicijalno stekla eskalacijsku dominaciju, ona može kontrolirati ovaj sukob zbog političkih faktora (potpore koju uživa Putin u Rusiji i rusofonim djelovima Ukrajine), dok Sjedinjene Države mogu samo riskirati sukob za koji neće moći biti u potpunosti predani¹⁴.

Suvremena (između ostalog i nuklearna) strategija, bez obzira na finese, je u svojoj biti zapanjujuće jednostavna, čak i primitivna. Zbog toga mora biti jasno zašto je bilo nužno detaljnije razraditi klasične strateške teorije, jer bez njih suvremena strategija ne bi imala svoju supstanciju. Kao što smo vidjeli suvremena strategija je naprosto *rat živaca i test političke i društvene odlučnosti*. Umnogome danas je postalo iznimno važno umijeće *blefiranja*, dok je umijeće vojne strategije i dalje potrebno ali u potpunosti ograničeno¹⁵. Kad je Hruščov blefirao da "proizvodi nuklearne rakete kao kobasice" to je ustvari bio najsnažniji strateški potez kojeg je mogao poduzeti, uspio je uvjeriti Sjedinjene države u tzv. "raketni jaz" (*missile gap* - relativnu prednost u produkciji raketa) i osigurati Sovjetskom Savezu ravnotežu snaga u nuklearnom oružju iako je nije bilo, Sovjetski Savez je u ranim 60'ima bio daleko inferiorniji od SAD-a i jedva sposoban da svoje prijetnje realizira¹⁶. Postoje i slučajevi kad blef može učiniti više štete nego strateške koristi, u današnje vrijeme to je slučaj sa protu-balističkim sustavima koji štite od nuklearnog udara. Konsenzus među znanstvenicima i stručnjacima raketnih znanosti je da *trenutno ne postoji obrana protiv nuklearnog oružja*¹⁷; pitanje je da li će ikad postojati, ali ono najgore je u blefu precjenjivanja vlastitih protu-balističkih mogućnosti sa namjerom da se neprijatelja odvraća od napada. Kao što smo rekli u obradi Brodiea i Schellinga to je strateški apsurdan potez, protu-balistički štit može samo

¹⁴ Izvrstan i politički neutralan članak na tu temu jest: Simon Saradzhyan, *Putin's Long Game; He Has One the West Doesn't*, 2014; učitano: 10.09.2015; dostupno na: <http://nationalinterest.org/commentary/putins-long-game-10092>

¹⁵ O ekstremnoj ograničenosti opcija konvencionalnih snaga u nuklearno doba vidi: Michael Howard, *The Causes of War*, Harvard University Press, 1984; str. 94-95

¹⁶ Robert McMahon, *Cold War*, Oxford University Press, 2003. str. 75-78

¹⁷ O samoj mehanici ICBM-a (interkontinentalnih balističkih raketa) i zašto predstavljaju trenutno neobranjivu prijetnju vidi knjigu: Joseph Siracusa, *Nuclear Weapons*, Oxford University Press, 2008. str. 69-70; 96-107; i članak: Yousaf Butt, *The Myth of Missile Defense as a Deterrent*, Bulletin of the Atomic Scientists, 2010.

narušiti ravnotežu nuklearnih snaga i destabilizirati delikatan balans terora koji je jamac mira između nuklearnih sila već skoro sedam desetljeća, njime se ne može odvratiti od napada već samo suprotno, dati motiv proliferaciji i/ili prvom udaru. Američka bezobzirnost u opravdavanju vlastitog raketnog štita u Europi ozbiljno narušava tu ravnotežu¹⁸ i ne može biti nikako vjerodostojna u svojoj namjeri da zaštiti od nuklearnog napada "odmetnutih država" jer je taj rizik u potpunosti zanemariv, jedina opasnost od nuklearnog napada na SAD dolazi od ne-državnih aktera, dakle terorista koji bi mogli detonirati isključivo minijaturene nuklearne naprave koje nisu raketne (Siracusa 2008: 102). Balistički projektili su previše komplicirani i njih mogu efikasno iskoristiti samo države, a države su podložne strategiji odvrćanja, te je zbog toga američki raketni štit u Europi neiskren blef. Terorizam je, naime, jedina pojava koja nuklearni kontekst strategije odvrćanja čini zabrinjavajućim jer je teroriste, prema definiciji, ne moguće odvratiti.

Terorizam - najveći suvremeni strateški izazov

Poput gerile, terorizam je zauzeo mjesto najvećeg strateškog izazova konvencionalnim vojnim i policijskim snagama zbog već navedenih faktora: nuklearnog oružja, veće političke umreženosti svijeta kroz Organizaciju Ujedinjenih Nacija i većoj ulozi medija u praćenju sukoba. Zbog toga se i samo strateško područje odmaklo od dominacije vojne strategije u područje obavještajnog djelovanja. Terorizam se definira kao "stvaranje i eksploatacija straha kroz nasilje ili prijetnju nasilja uz *svrhu postizanja političkih ciljeva*"¹. Ovo je problematična definicija, ako su politički ciljevi intrinzična premisa terorizma onda kako bismo objasnili narko-terorizam, ili terorističke metode koje koriste mafijaške organizacije, daleko opasnije od političkih terorista ali sa suprotnim ciljem. Politički teroristi žele mobilizirati mase i proklamirati svoje ciljeve dok su ciljevi kriminalnog terorizma u prikrivenom djelovanju. Ignoriranje kriminalno-terorističkog neksusa je ozbiljna greška protuterorističkih strategija². Doduše kriminalna aktivnost bi mogla imati i političke ciljeve uz sukcesivno podrivanje

¹⁸ Theodor Postol, George N. Lewis, European Missile Defense: *The Technological Basis of Russian Concerns*, 2007; učitano: 11.09.2015; dostupno na: <http://www.armscontrol.org/print/2616>

¹ Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, 2006. str. 40

² Louise Shelley, *Countering Terrorism in the US: The Fallacy of Ignoring the Crime-Terror Nexus*, u: "National Counter-Terrorism Strategies", uredili: Robert W. Orrtung i Andrey Makarychev, IOS Press, 2006.

državnih institucija koruptivnim radnjama, čime bi kriminalni teroristi teoretski mogli utjecati na politička zbivanja i ostvariti svoje političke ciljeve. Pridodati kauzalnu vezu između terorizma i političkih interesa nije ničim opravdano i najbolje bi bilo analitički suditi terorizam prema iskustvu iz prakse a ne zamarati se teoretskim definicijama. Shodno tome, terorizam se, poput rata, ne može definirati, on se generira "prvenstveno iz političkog područja" (Bilandžić 2010: 73-83), ali poticaji za počinjenje terorističkih akata su u potpunosti kontingentni te bi bilo promašeno ako bismo pokušali racionalizirati terorizam svodeći ga na usko područje političkih interesa ili drugih pretpostavki, naposljetku ključ je u suzbijanju uzroka terorizma a ne identifikaciji terorista. Prevenirati posljedice terorizma uhićenjem ili ubijanjem terorista ne rješava problem već ga perpetuira. Sama tvrdnja da se terorizam može prevenirati je u potpunosti pogrešna, terorizam će uvijek biti sigurnosni rizik, kao što smo rekli u uvodu, samo apstraktna i nerealna društva totalne kontrole mogu marginalizirati ili anulirati rizik od terorizma. Strategija korjenitog rješavanja terorizma uključuje metode koje nikako ne mogu biti znanstvene ili tehnološke, već moraju uključivati *moralnu i političku obzirnost* shvaćanja terorizma, uz širi interdisciplinarni pristup. Treba se prisjetiti Clausewitzeva poimanja rata kao reaktivnog fenomena i uloge genija u strategiji i bit će jasno da znanosti i tehničkoj pedanteriji u borbi protiv terorizma također nema mjesta, tj. bilo koja pretenciozna teorija će u dodiru sa praksom biti osuđena na reviziju. Uvažavajući kompleksnost terorizma, UN je prihvatio sljedeću široku definiciju: "Terorizam je metoda koja potiče tjeskobnost ponavljanjem nasilnih radnji, od strane (polu) tajnih pojedinaca, grupa ili državnih aktera, zbog specifičnih, kriminalnih ili političkih razloga, gdje - za razliku od atentata - direktne mete nasilja nisu glavne mete. Neposredne ljudske žrtve nasilja su općenito nasumično odabrane (oportune mete) ili selektivno (reprezentativne ili simboličke mete) od ciljane populacije, i služe kao generatori poruke. Komunikacija prijetnjama i nasiljem između terorista, žrtva, i glavnih meta je korištena kako bi se utjecalo na glavne mete, pretvarajući je u mete terora, mete zahtjeva, ili mete pozornosti, ovisno o tome da li se traži zastrašivanje, prisila, ili propaganda"³. Zbog sveobuhvatnosti i svoje širine ovakve definicije, jasno je zašto se ovakva definicija ne smatra prigodnom u raznim terorističkim priručnicima.

Strategija suvremenog terorizma i utjecaj maoizma

³ Alex Schmid, *The Routledge handbook of terrorism research*, New York 2011, str. 39-81; u: "Conflict and Complexity" uredili: Philip vos Fellman, Yaneer Bar-Yam, Ali A. Minai, Springer 2015.

Operativni i taktički aspekti terorizma se razlikuju jer svaki terorist ili teroristička organizacija razvija metode koje su najprimjerenije njenom okruženju i mogućnostima. Unatoč tome, strateški temelji terorizma su univerzalni i u potpunosti podudarni sa gerilskom strategijom, koju smo razmotrili u poglavljima o Sunziju (maoizam) i Clausewitzu. Terorizam je ipak specifičan, ako je gerila (zbog svoje efikasnosti) oružje slabijih onda je terorizam oružje najslabijih, time i najefikasnije oružje ali samo pod određenim uvjetima. Pod maoističkom koncepcijom radi se o pitanju stupnja, naime terorizam je samo prva faza u razvoju do druge faze gerile ili mogućnosti vojnog sukoba sa neprijateljem, dok je treća faza razvijanje vlastitih snaga u konvencionalne snage i završni čin je ofenziva protiv neprijatelja (Zedong 1965: II: 136-145). Prva faza revolucionarnog rata je faza slabosti, političke mobilizacije i ograničenog rata atricijom, tj. nagrizanje neprijatelja. Od drevnih vremena pa sve do auto-bombi, *atricijski rat je temelj terorističke strategije*; "ubij jednog, preplaši deset tisuća" (Sunzi ;1963), tako je Sunzi objasnio strategiju terorizma. Terorizam i gerila uspijevaju *zaobići snage konvencionalne vojske i slomiti sukob na manje dijelove*, to je rat bez fronti, u tome je glavni razlog njihove efikasnosti. Maoistička koncepcija "produljenog rata" kao i njegova iscrpna analiza razvijanja snage iz slabosti je dala vjerojatno najbolji orijentir za strategiju terorizma. Utjecaj maoizma je enorman, od kubanskih ljevičarskih gerilaca koji su razvili tzv. *fokoizam*⁴, preko Vijetnamskih gerilaca pa sve do pripadnika Al-Qaide. Al-Qaidini strateški dokumenti su sve osim religiozni, uz povremene digresije i citiranje Kurana, njezini stratezi su proučavali strategije raznih teoretičara kao i zapadne sigurnosne strategije (McCants; Brachman: 2006). Al-Qaidin strateg, Abu Mus'ab al-Suri u svojem "Pozivu za globalni islamski otpor" tvrdi da je najvažnija knjiga o gerili "War of the Flea" (*Rat buhe*) Roberta Tabera, radi se o maoističkoj knjizi koja je pokrila detalje kubanske gerile. Ostali stratezi poput Abu Ubayd al-Qurashia su također posvetili puno pažnje maoističkoj teoriji (Ryan: 2013). Sam izraz "rat buhe" dolazi od Mao-a, gerilci su poput buha koje iritiraju pse, što se više pas grize i više buha napada, pas ostaje oslabljen i naposljetku umire.

Dakako atricijski rat je samo *sredstvo* gerilske i terorističke borbe, ono što joj daje snagu je prvenstveno i isključivo *potpora ciljane skupine*. Bez političkih faktora, egzistencija gerile i političkog terorizma bi bila ugušena. Terorizmu je potrebna potpora i sposobnost

⁴ Fokoizam su razvili Che Guevara (1961) i Regis Debray, *Revolution in the Revolution?*, New York, 1967). "Foco" znači "pokretna točka pobune", Fokoisti su smatrali da nema potrebe za prvom fazom revolucije već je dostatno da male gerilske jedinice direktno potaknu narod na oružanu pobunu, to znatno odskače od maoističke strategije (Paret 1986: 850)

regrutacije da preživi, to je zrak koji hrani vatru ili Maovim riječima "Narod je poput vode, a pobunjeničke snage su ribe...oni ne mogu postojati jedan bez drugoga...nedisciplinirane i okrutne snage čine narod svojim neprijateljem...naša misija je u uništavanju neprijatelja subverzivnim djelatnostima, prvenstveno propagandističkim, kojima unosimo razdor u njegove snage, okrećemo ih protiv našeg neprijatelja...ako u tome ne uspijemo onda jačamo solidarnost neprijatelja" (Zedong 1989: 92-93). Mao zastupa jedini konkretan oblik koji zaista možemo zvati strateškim, to nije strategija sukoba već strategija podrivanja neprijatelja, tj. *moralne subverzije* neprijatelja i njegovih motiva⁵. U relativnom smislu Mao je opisao sukus strategije terorizma, naime cilj terorista je u *atrakciji ciljane publike*, oni to mogu postići poput Mao-a tako da strateški fokus bude na denunciranju neprijateljskih snaga ili da, poput džihadista, fokus bude prvenstveno na ubijanju neprijatelja zbog navodnih nepravdi ili počinjenih grijeha. Pod pretpostavkom da je sukob terorista, gerilaca i sigurnosnih snaga poput "igre na pozornici" gdje se akteri bore za naklonost publike, postaje jasno da *ubojstva ne mogu biti dobra dugoročna strategija*, jer mogu sabotirati napore za političkim rješenjem sukoba i samo pospješiti solidarnost sa sigurnosnim snagama.

Strategije protu-terorizma

Za razliku od univerzalnosti strategije terorista, postoje znatna razilaženja o tome kako suzbiti terorizam. Takva razilaženja su rezultat različitih odnosa država prema problemu terorizma, generalno postoje dva načina rješavanja terorizma (Bilandžić 2010: 180):

1. *Kriminalizacija* - primjena pravnih mehanizama kroz institucije pravnog poretka odnosno primjena kaznenog zakona.
2. *Militarizacija* - uporaba vojnih snaga i korištenje represivnijeg vojnog zakona.

Bez obzira na način protu-terorističkog djelovanja, obavještajni sustav je njegova temeljna komponenta i ima dvije dimenzije. Prva je u pružanju potpore policijskim ili vojnim snagama a druga je u provođenju tajnih akcija kojima se želi direktno utjecati na događaje i tako ostvariti političke ciljeve, iako to izlazi iz okvira pravnih normi i može biti uzrok velike političke štete ako se otkrije.

Militarizacija protu-terorističkog djelovanja je detaljno istražena i nije se pokazala uspješnom, jer se priznavanjem terorista kao stranke u sukobu provodi jedan od glavnih ciljeva terorista, a to je promocija i prestiž. Samom činjenicom da se teroristička borba

⁵ Vidi poglavlje o Sunziju unutar ovog rada.

priznaje kao vjerodostojna prijetnja, teroristi dobivaju na sposobnosti polarizacije javnosti (slabiji protiv jačeg) i time na atrakciji budućih sljedbenika, od anonimne prijetnje oni postaju udarna vijest. Vojno djelovanje protiv terorista je dakle iznimno ograničeno, pod budnim okom medija i pod stvarnom prijetnjom da represivni vojni zakon samo pospješi potporu teroristima, vojska se je našla u poziciji u kojoj ne može djelovati a kamoli pobijediti. Henry Kissinger, citirajući Raymonda Arona, je izjavio da: "gerila pobjeđuje ako ne izgubi, a vojska gubi ako ne pobjedi"⁶. To predstavlja savršeno točan prikaz opcija koje vojska ima u tom sukobu, ona može samo uništiti teroriste i suzbiti ih silom, ali represija ne može biti kvalitetna dugoročna strategija. Briljantan strateg, T.E. Lawrence (zvan Lawrence od Arabije, koji zaslužuje da ga se uvrsti u sam vrh teoretičara gerilske strategije uz bok Mao Zedongu) je rekao da "objava rata narodnoj pobuni je neuredna i spora, poput jedenja juhe sa nožem"⁷, ako to vrijedi za gerilu onda vrijedi i za njenu nižu fazu, tj. terorizam. Ironično je da su najbolje vojne protu-terorističke strategije pisane od strane gubitnika, kao pokušaji da vrate snagu vojske u ratovima bez fronta, iako nisu toliko naivni da zagovaraju konvencionalni sukob već reviziju vojne uloge. Od toga vrijedi spomenuti tri djela koja su imala priliku da se ispituju u praksi tokom Alžirskog rata za neovisnost 1954. i koja su ipak zakazala. Roger Trinquier je imao pozamašno iskustvo sa gerilskim ratovanjem i terorizmom, u svojoj knjizi "*Modern Warfare*" se zalaže za tvrdokoran vojnički pristup čišćenja i držanja teritorija tretirajući teroriste kao neprijateljske vojnike, u taj tretman je uključena i upotreba torture. Vrijednost ovog djela je u preispitivanju uloge vojske pred novim izazovom, taj proces traje i danas. Drugo djelo jest "*Pacification in Algeria*" i "*Counter-Insurgency Warfare: Theory and Practice*" Davida Galule, umnogome ovo je kvalitetnije djelo zbog uvažavanja šire strateške dimenzije rješavanja terorizma (obzir prema političkim i moralnim faktorima). Poznavajući Maovu analizu produljenog rata, Galula je shvatio da jedini način da se iskorijeni terorizam je u zadobivanju povjerenja naroda ili ciljanje publike terorista. Kao što je rečeno, to je napad na temelj terorističke strategije, ali problem sa Galulom je u tome da njegova strategija nije mogla biti kredibilna. Galula je izvršio velik utjecaj na protu-terorističku strategiju SAD-a, tzv. *Field Manual 3-24: Counterinsurgency Warfare*, i kao u slučaju Francuske u Alžiru tako i u slučaju SAD-a u Iraku, apsurdno je primijeniti *hearts and minds* (srce i umovi - zadobivanje povjerenja) strategiju kad postoji nesuvisla politička dimenzija *imperijalizma i eksploatacije*

⁶ Henry Kissinger, *The Viet Nam Negotiations*, u: Foreign Affairs, Vol. 47, str. 211- 234, citat je preuzeo od: Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, London, 1962.

⁷ T. E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, Adelaide University, 2006. str. 143-144

urezana u kolektivno pamćenje ciljane publike. Francuska nije mogla dobiti rat u Alžiru jer su je Alžirci smatrali okupatorskom i imperijalističkom silom. Dakle, od najveće je važnosti da se *strategija ne shvaća kao uslužna djelatnost* koja se može primijeniti palijativno i za specifični slučaj, već je ona po definiciji najšireg oblika; dakle prije strategije *hearts and minds* moramo biti svjesni da ona neće biti kredibilna ako je naša politika beskompromisna i invazivna, posebno ako ju ciljana publika takvom doživljava. Nedostatak konzistencije i strateške suvislosti po tom pitanju potvrđuje i američka politika u Vijetnamu, koja je podupirući Vijetnamskog kršćanskog diktatora pokušala zadobiti povjerenje većinski budističkih i anti-imperijalistički nastrojenih Vijetnamaca. Ista zamjerka se može uputiti SAD-u u Iraku, gdje su Sjedinjene Države bile u potpunosti inkonzistentne glede svoje strategije, jer su u isto vrijeme rušili i gradili, ubijali i pomagali, često uz enormnu kolateralnu štetu. Također uzimajući u obzir stratešku dimenziju, oni nikad nisu mogli biti kredibilni, ogromna stradanja (stotine tisuća mrtvih) koje je Irak pretrpio nakon brutalnih sankcija od 1991. do 2003. godine, i tokom okupacije su se urezale u sjećanje Iračana. Naposljetku sama okupacija od strane sile je doživljena sa velikom nelagodom⁸. Zbog toga vrijedi već navedeno strateško pravilo *konzistencije i to posebno kad su moralni faktori u igri*.

Ostavljajući militarizaciju po strani kao neefikasnu protu-terorističku strategiju, u ovom zadnjem djelu diplomskog rada ukratko ću se osvrnuti na metodu kriminalizacije. Po pitanju uspješnosti protu-terorističkih strategija povijesni je kuriozitet da je jedina uspješna protu-teroristička strategija bila britanska. Prva uspješna britanska kampanja je bila u Malaji od 1948-60 koju su Britanci pobijedili isključivo zbog nedostatka potpore lokalnog stanovništva prema maoističkim gerilcima. Doduše, ovdje se ne bi moglo pričati o pobjedi jer se Ujedinjeno Kraljevstvo moralo povući i priznati neovisnost Malaje, ipak činjenica je da se radilo o taktičkoj i strateškoj pobjedi nad gerilcima⁹. Jedini slučaj kad bismo zaista mogli pričati o pobjedi ili barem nadvladavanju terorista u atricijskom ratovanju i odlučnosti je bila britanska kampanja u Sjevernoj Irskoj. Neredi u Irskoj (*The Troubles*) su počeli 1968. i trajali punih 30 godina, uzrok je bio u povlaštenom položaju, političkoj kontroli i diskriminaciji irske manjine ali šira strateška dimenzija uzroka sukoba u Sjevernoj Irskoj se mora promatrati i iz povijesne perspektive Engleskog imperijalizma. Sjeverno-irski sukob je savršen primjer strateške prilagodbe novonastalim okolnostima, Britanci su brzo shvatili, iz lekcija naučenih

⁸ B. Graham, *A Sharp Shift from Killing to Kindness*, Washington Post, December 4, 2004, citirano po: Martin van Creveld, *The Changing Face of War*, Ballantine Books 2008. poglavlje: "The First and the Last".

⁹ Hew Strachan, ur., *Big Wars and Small Wars: The British Army and the Lessons of War in the 20th Century*, Routledge 2006. str. 84-106

iz prijašnjih sukoba, posebno onih u Cipru, Keniji i Adenu (Strachan 2006: 120-140) da objava rata tj. vojne metode protiv odlučnog neprijatelja ne mogu biti efikasne. Proces prilagodbe strategije se je odvijao u više faza ali glavni preokret se je desio u fazi *normalizacije*¹⁰. To je faza u kojoj je nastupila sukcesivna demilitarizacija i postepena kriminalizacija terorizma. Britanci su napali temelj strategije terorizma tako da su pokušali *deeskalirati sukob do te mjere u kojoj nasilje više nije upotrebljivo teroristima*. Jasan cilj te strategije je bio naprosto u tome da pokažu da su oni manji rizik tj. manja opasnost od terorista IRA-e (Irske Republikanske Armije), u čemu im je išlo u prilog da je IRA već u ono vrijeme patila od rascjepa i krvavih sektaških sukoba. Ono što čini britansku strategiju posebnom je u tome da je to jedina protu-teroristička kampanja u kojoj je poginulo čak tri puta više sigurnosnih snaga od terorista, to je čini u potpunosti drugačijom od sličnih kampanja ostalih država, posebice SAD-a. Prema riječima jednog britanskog zapovjednika razlog njihova uspjeha je u jednostavnoj činjenici da su pretrpjeli veće gubitke i nikad nisu uzvratili teškim naoružanjem ili izgubili kontrolu nad političkom, policijskom i vojnom situacijom (Creveld: 2008). Britanci su shvatili da korištenje vojne sile protiv terorista samo multiplicira silu protiv režima. Prema tome da bi protu-teroristička strategija bila efikasna, poput britanske, s pravom možemo tvrditi da su potrebne dvije stvari: *umjerenost i odlučnost*. Ali mora se postaviti pitanje dokad će ta strategija biti uspješna? Sporazumom na Veliki petak, britanci su uspjeli samo kupiti vrijeme, dok Irci i dalje simpatiziraju ujedinjenu Irsku. U slučaju drugog sukoba, britanci će opet morati nadvladati teroriste u odlučnosti i nadati se da će Irci, zasićeni sukobom i dalje tražiti politički kompromis. Upravo je potreba za dugotrajnim i mučnim angažmanom sigurnosnih snaga najteži dio protu-terorističke strategije, ujedno i snaga terorizma do današnjih dana.

Zaključak

Ovaj rad je posvećen ekspoziciji pojma strategije i njene aplikacije na prirodu sukoba. Unutar ovog rada je u više navrata rečeno da poanta strategije (barem one kvalitetne) nije u sukobu, već u pobjedi koja zaobilazi ili marginalizira sukob, dakle, dodatno bih naglasio tezu

¹⁰ Temeljiti pregled britanske strategije se može naći u: Mirko Bilandžić, *Sjeverna Irska između rata i mira*, Zagreb, 2005. str. 273-400

da *svaka primjena nasilja implicira poraz strategije*. Bez obzira da li se radi o vojnoj, političkoj ili poslovnoj strategiji, ona je proces šireg i dubljeg razmatranja, temeljne analize i planiranja rješenja nekog problema. Nadam se da je usporedbom Sunzija i Clausewitza, i obradom suvremene strategije postalo jasno da ovo nije jedna od interpretacija strategije već temelj onoga što čini strategiju. Strateški način razmišljanja je nužno širi i kritički način razmišljanja, što ga razlikuje od ideoloških i političkih interesa. Pritisci pragmatizma znanosti i pokušaja racionalizacije strategije su veliki ali ultimativno promašeni, strategija je intrinzično društvena aktivnost, zbog toga ona će uvijek uključivati upravljanje ili pokušaj upravljanja iracionalnim faktorima. U slučajevima kad nešto možemo racionalizirati onda to nije strategija već matematička računica ili jednostavna Booleova funkcija sa "da" i "ne" odgovorom. Kako u ratu tako i u politici, diplomaciji i ostalim esencijalno društvenim područjima, strategija uključuje i uvijek će uključivati element nepredvidljivosti i prilike. Zbog toga se moramo zapitati da li se danas umijeće strategije polako ali sigurno zapostavlja u korist racionalizacije političkih i poslovnih interesa? Politika, kao praksa nejednake distribucije moći i kapitalizam kao njena ekonomska baza, stvaraju sustav u kojem je interes (bilo pojedinca, grupe, korporacija, država...) ispred strategije, ona sve više postaje sredstvo interesa umjesto kriterija po kojem se interes prosuđuje. Primjerice, činjenica da su Sjedinjene Države i ostale velike sile rezultat imperijalizma, kolonijalizma i povijesnih kontingencija, se često ne uzima u obzir iako je to strateška realnost¹, umjesto toga govori se o vrijednosti liberalne demokracije koja počiva na dijametralno oprečnim povijesnim temeljima. Strategija je vrijednosno neutralno područje, ona se koristi da bi se riješio problem ili pobijedilo protivnika ali kad uzmemo u obzir sve što smo naveli u ovom radu postaje jasno da mora poprimiti vrijednosni karakter, suprotstaviti se i promijeniti štetnu i nepromišljenu politiku jer u protivnom gubi smisao svog postojanja.

Bibliografija

¹ Izvrstan primjer kritičke analize povijesti i pravih uzroka rasta i pada velikih sila je: Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, New York, 1987; o pravim uzrocima američkog uspjeha: str. 178-195; 303-358.

Knjige:

Abu Bakr Naji, *The Managment of Savagery: The most critical stage through which the Umma will pass*, prev. William McCants, Harvard University, 2006.

Alex Schmid, *The Routledge handbook of terrorism research*, New York 2011.

Alexander Bevin, *How Great Generals Win*, Norton & Company, 2002.

Baron Antoine Henri de Jomini, *The Art of War: Restored Edition*, Legacy Books Press, 2008.

Bernard Brodie, *Strategy in the Missile Age*, RAND Corporation, 1959.

Brodie, B., *The Absolute Weapon*, New York, 1946.

Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, 2006.

C. Clausewitz, *On War*, prev. M. Howard i P. Paret, uvod: Beatrice Heuser, Oxford 2007.

Che Guevara, *Guerilla Warfare*, 1961.

Collins, A. (ur.) *Suvremene sigurnosne studije*, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i Politička kultura, Zagreb, 2010.

David Galula, *Counter-Insurgency Warfare: Theory and Practice*, Praeger Security International, 2006.

David Galula, *Pacification in Algeria: 1956-1958*, RAND Corporation, 2006.

David Painter, *The Cold War: An International History*, Routledge London, 1999.

Diels, Hermann i Walther Kranz. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Zurich: Weidmann, 1985.
DK22B53

Edward N. Luttwak, *Strategy: The Logic of War and Peace*, Cambridge, Massachusetts: The Harvard University Press, 1987.

Eliot A. Cohen, *Supreme Command: Soldiers, Statesmen and Leadership in Wartime*, Simon & Schuster, New York 2002.

Glenn Greenwald, *No Place to Hide: Edward Snowden, the NSA and the Surveillance State*, Penguin Books, 2014

Herman Kahn, *On Escalation: Metaphors and Scenarios*, London 1965.

Herman Kahn, *On Thermonuclear War*, Transaction Publishers, 2001.

Hew Strachan, *The First World War: To Arms* , Oxford University Press. 2001.

Hew Strachan, ur., *Big Wars and Small Wars: The British Army and the Lessons of War in the 20th Century*, Routledge 2006.

Howard, M. *The First World War*, New York, 2002.

I. Kant, *Perpetual Peace* 1795. prev. L.W. Beck, Macmillan, New York 1963.

J. Huizinga , *Homo Ludens: A Study of the Play in Culture*, Routledge 1980

J.A. Olsen i M. van Creveld, *The Evolution of the Operational Art*, Oxford, New York, 2011.

J.M.Brachman i W.F.McCants, *CTC Report: Stealing Al-Qa'ida's Playbook*, 2006.

John Keegan, *The First World War* , 1999

Joseph Siracusa, *Nuclear Weapons*, Oxford University Press, 2008.

Karl Marx, *Marx/Engels Selected Works, Volume One*, Progress Publishers, Moscow, 1969.

Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, Palgrave Macmillan, 2003.

Louis Gottschalk, Loren C. MacKinney, Earl H. Pritchard, *Temelji modernog svijeta*, Naprijed Zagreb, 1974,

M. van Creveld, *The Culture of War*, New York 2008.

Martin van Creveld, *Technology and War*, Free Press 1991.

Mao Tse-Tung, *Yu Chi Chan*, FMFRP 12-18, U.S. Marine Corps, 1989.

Martin van Creveld, *The Art of War*, Cassel, 2000.

Martin van Creveld, *The Changing Face of War*, Ballantine Books 2008.

Michael Howard, *The Causes of War*, Harvard University Press, 1984.

Michael Howard, *The Invention of Peace and the Reinvention of War*, London 2001.

Michael I. Handel, *Masters of War: Classical Strategic Thought*, Frank Cass, London, 2005.

Mikac, R. *Suvremena sigurnost i privatne sigurnosne kompanije*, Jesenski i Turk, Zagreb 2013.

Mirko Bilandžić, *Sjeverna Irska između rata i mira*, Zagreb, 2005.

Mirko Bilandžić. *Sjeme zla: elementi sociologije terorizma*, Plejada, Zagreb 2010.

N. Machiavelli, preveo: Christian E. Detmold, Discourses, 2.33, Modern Library Edition, 1950.

P. Conesa, *Proizvodnja neprijatelja: ili kako ubijati mirne savjesti*, TIM Press, Zagreb 2012.

Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, New York, 1987.

Peter Paret, ur., *Makers of Modern Strategy: from Machiavelli to the Nuclear Age*, Princeton University Press 1986.

Q. Wright, *A Study of War*, The University of Chicago Press, 1942.

Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, London, 1962.

Robert Ayson, *Thomas Schelling and the Nuclear Age*, Frank Cass London, 2004.

Robert McMahon, *Cold War*, Oxford University Press, 2003.

Roger Trinquier, *Modern Warfare: A French View of Counter-Insurgency*, Praeger Security International, 2006.

Samuel Huntington, *Soldier and the State*, Harvard University Press, 1957.

S.B. Griffith *Umijeće ratovanja*, (1963.) ; Hrvatsko izdanje: Planetopija, 2007.

Selected Works of Mao Zedong, Volume I, Foreign Languages Press Peking, 1965.

Selected Works of Mao Zedong, Volume II, Foreign Languages Press Peking, 1965.

Smedley Butler, *War is a Racket*, 1935. dostupno na:

www.ratical.org/ratville/CAH/warisaracket.html, učitano: 05.10.2014.

T. E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, Adelaide University, 2006.

Thomas Schelling, *Arms and Influence*, Yale University Press, 2008.

Thomas Schelling, *The Strategy of Conflict*, Harvard University Press, 1980.

V.I. Lenjin, "War and Revolution," u: V.I. Lenjin, *Collected Works*, Vol. 24 (Moscow: Progress, 1964),

V.I. Lenjin, *The Collapse of the Second International* u: Lenjin, *Collected Works*, Vol. 21 (Moscow: Progress, 1964)

Van Creveld, M., *On Future War*, Brassey's (UK), London, 1991.

Članci

JP 1, Doctrine for the Armed Forces of the United States

"Engels and Marx on Revolution, War, and the Army in Society", u: *Makers of Modern Strategy: from Machiavelli to the Nuclear Age*, ur. P. Paret, Princeton University Press 1986. str. 262-280.

"**Iraq.**" Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite. Chicago:Encyclopædia Britannica, 2013.

"**Sunzi.**" Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite. Chicago:Encyclopædia Britannica, 2013.

"**war.**" Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2013.

A Cooperative Strategy for 21st Century Seapower. Učitano: 08.05.2015. dostupno na: <http://www.navy.mil/local/maritime/150227-CS21R-Final.pdf>

A. D'amato, *Nicaragua and International law: The "academic" and the "real"*, American Journal of International Law 1985.

A. Moseley, *The Philosophy of War*, Internet Encyclopedia of Philosophy; <http://www.iep.utm.edu/war/>; učitano: 04.10.2014.

B. Graham, *A Sharp Shift from Killing to Kindness*, Washington Post, December 4, 2004

C. Bassford, *John Keegan and the Grand Tradition of Trashing Clausewitz*, 1994. dostupno na: <http://www.clausewitz.com/readings/Bassford/Keegan/#C> učitano: 05.10.2014.

C. Bassford, *The Primacy of Policy and the 'Trinity' in Clausewitz's Mature Thought*, u: H. Strachan i A. Rothe, *Clausewitz in the 21st Century*, Oxford 2007. str. 74-91

C. Todd Lopez, *STEM grads critical to U.S. military mission*, učitano: 20.01.2015; dostupno na: <http://www.army.mil/article/109326/>

Charles Tilly, *War Making and State Making as Organized Crime*, u: "Bringing the State Back", Cambridge University Press, 1985.

Cormier, Youri. "Hegel and Clausewitz: Convergence on Method, Divergence on Ethics" *International History Review*, Volume 36, Issue 3, 2014.

Henry Kissinger, *The Viet Nam Negotiations*, u: *Foreign Affairs*, Vol. 47, str. 211- 234

Ho Chi Minh, *Revising Working Methods*, 1959. u: "Collected Works" Hanoi, FLPH, 1970

How Al-Qaeda Uses Encryption Post-Snowden (u dva dijela), dostupno na:

<https://www.recordedfuture.com/al-qaeda-encryption-technology-part-1/>; učitano: 12.09.2015.

James R. Holmes, *In Iraq ISIS Channels Mao*, The Diplomat 2014; učitano: 23.01.2015; dostupno na: <http://thediplomat.com/2014/06/in-iraq-isis-channels-mao/>.

John J. Mearsheimer; Stephen Walt, *An Unnecessary War*, Foreign Policy br. 134, January/February 2003. str. 50-59; dostupno na: <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0032.pdf>, učitano: 14.04.2015.

Karl Kautsky: *Imperialism and the War*, u: *International socialist review*, (1914).

Louise Shelley, Countering Terrorism in the US: The Fallacy of Ignoring the Crime-Terror Nexus, u: "National Counter-Terrorism Strategies", uredili: Robert W. Orrtung i Andrey Makarychev, IOS Press, 2006.

Mary Kaldor, *Iraq: the wrong war*; 2005. dostupno na: https://www.opendemocracy.net/conflict-iraq/wrong_war_2591.jsp učitano: 05.10.2014.

Michael W.S. Ryan, *What Al-Qaeda Learned from Mao*, Boston Globe 2013; učitano: 23.01.2015; dostupno na: <http://www.bostonglobe.com/ideas/2013/09/21/what-qaeda-learned-from-mao/E7Ga91ZVktjgiyWC90nJ6M/story.html>

Morgenthau, Hans. *Scientific man versus power politics*, Chicago: University of Chicago Press, 1967.

Nicholas Thompson, *Inside the Apocalyptic Soviet Doomsday Machine*, Wired, 2009. Učitano 10.09.2015, dostupno na: http://archive.wired.com/politics/security/magazine/17-10/mf_deadhand?currentPage=all

Orend, Brian, "War", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2008 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/war/>>.

Sigmund Freud, *Reflections on War and Death*; Prev. A. A. Brill and Alfred B. Kuttner. New York: Moffat, Yard & Co., 1918; Bartleby.com, 2010. www.bartleby.com/282/.

Simon Saradzhyan, *Putin's Long Game; He Has One the West Doesn't*, 2014; učitano: 10.09.2015; dostupno na: <http://nationalinterest.org/commentary/putins-long-game-10092>

Smith, Michael J. *Realist thought from Weber to Kissinger*, Baton Rouge: Louisiana University Press. 1986.

Smith, S. B., *Hegel's Views on War, the State and International Relations*, The American Political Science Review 7, 1983, pp. 624-32

Theodor Postol, George N. Lewis, *European Missile Defense: The Technological Basis of Russian Concerns*, 2007; učitano: 11.09.2015; dostupno na: <http://www.armscontrol.org/print/2616>

Ukrajinska kriza u mapama: <http://www.bbc.com/news/world-europe-27308526>; učit. 24.02.2015.

Walter A. McDougall, *Sino-Soviet split*, u: **"international relations."** Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2013.

Wei Xiaohong, LI Qingyuan, *The Confucian Value of Harmony and its Influence on Chinese Social Interaction*, Cross-Cultural Communication, Vol. 9, No. 1, 2013, str. 60-66

Yousaf Butt, *The Myth of Missile Defense as a Deterrent*, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2010.

Žarko Puhovski, „Rat – nastavak moralnosti drugim sredstvima“, u: *P. Matvejević: Književnost, kultura, angažman*, Prometej, Zagreb 2003. str. 244